

Fortsatt partiideologi?
*En idéanalyse av Arbeiderpartiet og Høyres
argumentasjon ved innføringen av
pensjonsreformen*

Jarle Gjeteskjær

Masteroppgave ved institutt for Statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

2014

Fortsatt partiideologi?
En idéanalyse av Arbeiderpartiet og Høyres argumentasjon ved
innføringen av pensjonsreformen

Jarle Gjeteskjær

© Jarle Gjeteskjær

År: 2014

Tittel: Fortsatt partiideologi? En idéanalyse av Arbeiderpartiet og Høyres argumentasjon ved innføringen av pensjonsreformen

Forfatter: Jarle Gjeteskjær

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Denne oppgaven er en idéanalyse av den ideologiske argumentasjonen til Arbeiderpartiet og Høyre ved innføringen av pensjonsreformen på 2000-tallet. Bakgrunnen for prosjektet var et ønske om å finne ut mer om ideologi, konsensus og velferdspolitik i nyere tid. Oppgaven tok sikte på å besvare to problemstillinger: *Hvilken ideologisk forankring dominerte i argumentasjonen hos Arbeiderpartiet og Høyre knyttet til pensjonsreformen på 2000-tallet?* og *Gir disse debattene støtte for Tingstens tese om ideologienes død i moderne vestlige samfunn? Og på hvilken måte?* Den første ønsket å beskrive, og la opp til en samtidshistorisk undersøkelse av et fenomen, mens den andre ønsket å forklare med bruk av et konkret teoretisk rammeverk. I tillegg la den opp til en tredje, underordnet problemstilling, som ønsket å plassere Arbeiderpartiet og Høyre opp mot deres ideologiske fundament.

Bakgrunnsstoffet inkluderte et generelt perspektiv på pensjonssystemet før reformen, en gjennomgang av arbeidslinjen i norsk politikk, en liten utredning om pensjonsreformen og prinsippene bak, samt partihistorien til Arbeiderpartiet og Høyre.

Selve analysen ble gjennomført ved bruk av idealtyper, som ble konstruert i et firefeltsskjema, med to idealtyper til venstre og to til høyre. Disse ble benyttet til å gjennomgå fire stortingsdebatter knyttet til pensjonsreformen.

Det generelle funnet var at det i stor grad var partiideologi som preget mye av argumentasjonen til de to partiene i debattene, men at dette var underordnet ønsket om å gjennomføre en reform. Tingsten ble delvis falsifisert, men i noen generelle fellesantakelser om verden, arbeid og mennesker var det tendenser til det han kaller overrideologi, eller styringsideologi. Ellers var konfliktnivået lavt og partiene er generelt moderate i forhold til tidligere tider. Forståelsen av hvordan ting er og henger sammen deltes i stor grad, mens i spørsmålet om hvordan ting bør være var det større uenighet. Partiene var fortsatt tro mot sitt ideologiske fundament.

Forord

Min interesse for velferd og ideologi var mye av årsaken til at jeg begynte å studere statsvitenskap i utgangspunktet. Det å få muligheten til å studere teamet så inngående som et masterprosjekt tillater, gjør at jeg føler meg svært privilegert.

Nå som min tid som student nærmer seg slutten føler jeg meg svært takknemlig for hele det norske velferdssystemet, som fortsatt tillater at folk fra relativt lite privilegerte bakgrunner kommer så langt som dette i utdanningssystemet.

Den aller største personlige takken går til min hovedveileder Dag Einar Thorsen for hans kontinuerlige optimisme og støtte, faglige innspill og ikke minst tålmodighet med meg i denne prosessen. Det hadde virkelig ikke gått uten.

Øivind Bratberg fortjener også en stor takk og oppmerksomhet i hans hjelp og støtte som biveileder. Metoden og idealtypene ville ikke blitt den samme uten.

Min dypeste takknemlighet går til min studiekamerat Stian Gåsland, som har hjulpet meg stort som fagfelle, venn og støtte. Ellers er jeg dypt takknemlig og glad for alle andre nære og kjære som jeg har møtt på livets vei, og som velger å fortsatt ha meg som deres vandringsvenn. Takk!

Og til dere som leste gjennom oppgaven og ga meg tilbakemelding på stort som smått: tusen takk.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Temaet	1
1.2	Problemstillingen.....	3
1.3	Oppgavens oppbygning	6
2	Pensjon og arbeid	7
2.1	Pensjon: utsatt lønn eller velferdspolitisk inntektssikring?	7
2.1.1	De to pensjonsprinsippene: prestasjons- og utjevningssideologi	8
2.1.2	Finansiering	11
2.2	Arbeidslinjen	12
2.2.1	Utviklingen.....	14
2.2.2	Den nye arbeidslinjen.....	15
2.2.3	Arbeid og pensjon	16
3	Metode: hvorfor og hvordan	18
3.1	Tekstanalyse	18
3.2	Hvorfor studere idéer: generelt og spesifikt	19
3.3	Idé- og ideologianalyse.....	22
3.4	Idealtyper	23
3.5	Utfordringer: validitet- og reliabilitetsproblemer med tekstanalyse	24
3.5.1	Utfordringer med bruk av idealtyper.....	25
3.6	Datamaterialet.....	26
4	Om ideologi og ideologienes død.....	27
4.1	Idéer og ideologi	27
4.2	Tingstens definisjon.....	28
4.3	Ideologienes død eller overrideologi?.....	31
4.4	Politisk ideologi	33
4.5	Velferdsideologi	34
5	Ulike politiske tradisjoner: konstruksjon av idealtyper.....	36
5.1	Idealtypene.....	36
5.1.1	Om inndelingen	37
5.1.2	Kategoriene	38
5.2	Venstretradisjoner.....	39

5.2.1	Venstresosialistisk.....	39
5.2.2	Sosialdemokratisk	40
5.3	Høyretradisjoner	41
5.3.1	Konservativ	41
5.3.2	Liberalistisk.....	42
5.4	Analyseskjema.....	44
6	Partihistorie	45
6.1	Arbeiderpartiet.....	45
6.1.1	Første fase: fra revolusjon til reformisme	45
6.1.2	Andre fase: «The greatest good to greatest number» og ettparti-staten.....	46
6.1.3	Tredje fase: Nedgang eller modernisering?	47
6.1.4	Generelle trekk	49
6.2	Høyre	50
6.2.1	Opphav	50
6.2.2	Fra unionsoppløsning til borgerlig samarbeid.....	51
6.2.3	Fra Høyrebølge til blåblå koalisjon.....	52
6.2.4	Generelle trekk	53
7	Pensjonsreformen	55
7.1	Innføringen av universell alderstrygd.....	55
7.2	Innføringen av pensjonsreformen: «nye valgmuligheter og en helt ny tankegang»..	56
7.2.1	Bakgrunn	57
7.2.2	Prosessen	58
7.2.3	Det nye systemet	59
7.3	Prinsipper.....	60
8	Analyse.....	63
8.1	«Pensjonsreform – trygghet for pensjonene»	63
8.1.1	Oppsummering	70
8.2	«Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden».....	71
8.2.1	Oppsummering	77
8.3	«Endringer i folketrygdloven – ny uføretrygd og alderspensjon til uføre».....	78
8.3.1	Oppsummering	83
9	Drøfting og oppsummering	85
9.1	Samlede funn	85

9.2	Tilbake til Tingsten: konsensus og konflikt	88
9.2.1	Betinget falsifisering	89
9.3	Oppsummering	91
9.4	Pensjonsreformen i perspektiv: fra trygd til pensjon?	94
9.5	Sluttbetraktninger	95
	Litteraturliste	96

1 Innledning

«Every policy question involves assumptions about human nature, in particular about the choices that people may make and the consequences of their choices for themselves and for society» (Kahneman 2012)

1.1 Temaet

I 2011 trådte pensjonsreformen i kraft i Norge. Dette var resultatet av flere års forhandlinger, utredninger og kompromisser mellom de sentrale aktørene i det norske politiske systemet. Reformen var i seg selv et forsøk på å sørge for å holde velferdsstaten bærekraftig ved å redusere pensjonsutgiftene i framtiden. Den er både unik og en del av en generell trend for hvordan velferd diskuteres, utformes og legitimeres i nyere tid.

Det er vanlig å argumentere for at velferdspolitiske reformer ikke er ideologiske lengre (West Pedersen 2009: 120). Likevel baserer endringene i reformen seg på flere antakelser om verden, mennesker og hvordan ting henger sammen. Denne oppgavens utgangspunkt er at det er interessant og viktig å studere ideologi, idéer og verdier i en slik omfattende moderne velferdsreform i et påstått ikke-ideologisk klima. Pensjonsreformen var et politisk kompromiss som i utgangspunktet ikke er forbundet med skarpe motsetninger mellom sosialistisk og borgerlig side. Det overordnede spørsmålet i denne oppgaven er: er det virkelig et dekkende bilde av tingenes tilstand?

Overordnet blir pensjonsreformen ofte argumentert for ut ifra økonomisk bærekraft. Hva forteller det oss? Det vitner om en felles problemforståelse som konstituerer hvilke løsningsmuligheter som finnes. Dersom verden forstås økonomisk vil økonomiske argumenter være mest framtrædende og legitime. Det er viktig å huske at økonomisk forståelse også bærer i seg verdier og antakelser. Ved å anta at mennesker er rasjonelle og nyttemaksimerende går man ut ifra at visse holdninger er mer motiverende for menneskelig handling enn andre, som fellesskap, pliktfølelse og etikk. Spørsmålet blir hvilken rolle slike argumenter får satt opp mot andre typer idéer. Det ønskes å finne ut hvordan aktørene fra de ulike ideologiske tradisjonene/retningene argumenterer for at reformen må innføres.

Den demokratiske dimensjonen er også viktig. Pensjonsreformen ble innført trinnvis av flere regjeringer: Påbegynt av Stoltenberg 1 i 2001 med opprettingen av pensjonskommisjonen, det første store vedtaket skjedde under Bondevik 2 i 2005, og det siste store vedtaket ble gjort under Stoltenberg 2 i 2007 (Stamsø 2009: 195). Alle partiene, bortsett fra Fremskrittspartiet og SV, stemte for og var med i hele prosessen, mens SV ble med etter de ble med i den rødgrønne regjeringen, og Fremskrittspartiet fra 2013 når de ble med i den nye borgerlige mindretallsregjeringen sammen med Høyre. Det var dermed en bred konsensusreform. Ved at så mange aktører gjennom flere år var med på å innføre den gjorde det vanskelig for velgerne å avsi sin dom om saken. Det at en så omfattende reform, som innebærer effekter som vil berøre størstedelen av den norske befolkningen på et eller annet tidspunkt i livene sine, unnslett velgernes påvirkningsmulighet er viktig ut ifra et demokratisk perspektiv.

Det generelle målet med trygder er rettferdig fordeling og trygghet (Grund 1985: 13; Rønning 1992: 28). Hva rettferdig fordeling og (tilstrekkelig) trygghet er hersker det ingen konsensus om, og er noe som vil skille de ulike ideologienes holdninger til spørsmålet siden det er verdi- og idéspørsmål. For eksempel kan det rettferdige både være det ulike (ut fra innsats og sluttfordeling) og det kan være like mye til alle uansett sosial status (Rønning 1992: 29). Pensjonssystemet har lenge inneholdt begge elementene: likt for alle gjennom minstepensjon og innsatsbasert gjennom tilleggspensjon. Willy Martinussen skriver at «velferdsstaten er basert på et verdikompromiss mellom ytelsesorienteringen og omsorgsverdiene» (1988: 11), som i pensjonen representerer den innsatsbaserte delen og grunntjenesten.

Fordelingen som skjer gjennom alderstrygden skiller seg fra andre trygder ved at den vil gjelde *alle* på et eller annet tidspunkt, i motsetning til uføretrygd, sosialhjelp og andre lignende ordninger som hjelper folk i arbeidsfør alder. Fordelingen skjer i tillegg både gjennom en fordeling mellom generasjonene, men også mellom ulike inntektsgrupper blant pensjonistene. En god illustrasjon på omfordelingseffekten som skjedde etter innføringen av Folketrygden i 1967 var at de med tilleggspensjon da tjente fire ganger mer enn en minstepensjonist, mens det i 2002 hadde endret seg til to ganger mer (Stamsø 2009: 187). Pensjonsreformen medfører betydelige fordelingsendringer, i hovedsak retning mindre fordeling (Stamsø 2009: 195; Midtunsand 2012: 170; Skog Hansen og Grønningsæter 2010: 80). Hvordan aktørene argumenterer for en slik fordelingsendring vil vise ideologisk plassering og være en sentral del av analysen.

Hva kan man lære av å studere den ideologiske argumentasjonen til noen sentrale aktører i forbindelse med en slik reform? Det er flere ting. For det første kan det si noe om hvordan velferd legitimeres og begrunnes i nyere tid. Det kan belyse ideologienes rolle, både i systemet og i partiene. For eksempel at hvis man finner (som er godt mulig) at partiene har lite partiideologisk argumentasjon i sine begrunnelser for reformen, har ideologien endret rolle. Det kan igjen si noe om det generelle politiske klimaet i Norge og om hvordan konsensuskulturen viser seg. Det er ikke nytt at slike store reformer vedtas av store flertall i Norge, men det kan være interessant å vurdere hvordan slike store vedtak begrunnes og hva som er likt og ulikt i argumentasjonen til aktørene.

Det er etterhvert blitt skrevet ganske mye om pensjonsreformen i Norge. Det er bare noen år siden den inntrådte, så effektene er fortsatt vanskelige å studere, selv om noen endringer allerede begynner å vise seg. Som sagt så blir det ofte hevdet (West Pedersen 2009: 120; Skog-Hansen og Grønningsæter 2010: 39 Midtunsand) at det ikke er mye ideologi å gjenfinne, verken i denne reformen eller de fleste andre moderne velferdsreformer. Hvis man forstår ideologi, idéer og verdier snevert, som ofte er analytisk hensiktsmessig, er det korrekt. For eksempel dersom man forstår det som at det er ideologisk argumentasjon kun når det er politisk konflikt mellom partiene. Med andre ord en forståelse om at dersom partiene er enige er det nøytralt og ikke verdiladet eller ideologisk. Denne oppgavens påstand, og det som er interessen for hele prosjektet, er at tilsynelatende nøytralitet, konsensus og fravær av konflikt ikke betyr det samme som ikke-ideologi. Med andre ord at de rådende oppfatningene, problemforståelsen, og løsningsforslagene aktørene deler også er bærere av verdier. Her vil dermed enighet fortelle oss like mye som konflikt. Ønsket til denne oppgaven sammenfaller i det hele med det Øivind Bratberg (2014: 7) skriver om idéanalysens ambisjon: «stille spørsmålstegn med hva vi tror på – hvilke idéer er en konkret politikk tuftet på, og hvilke sider ved denne ligger så stabilt at den ikke problematiseres eller stilles spørsmålstegn ved innenfor en bestemt periode?»

1.2 Problemstillingen

Det som det ønskes å si noe om generelt er verdiene og idéene som ligger bak en stor velferdsreform i nyere tid. Ved å studere partiene er det mulig å også si noe om partienes

faktiske nåværende ideologi. Hva som vil gjenfinnes av idéer og verdier i argumentasjonen er naturligvis i utgangspunktet uvisst, men med å studere hvilken type idéer som framtrer oftest, på hvilken måte, og av hvem, vil si noe om hva idéer *betyr*. Idéer og verdier er samtidig legitimerende faktorer i et politisk system. De skal i et demokrati være noe av basisen for oppslutningen om et parti, gjennom at man gjenkjenner seg i partiets fundamentale verdisyn. Idéer og ideologier har dermed en demokratisk *funksjon*. Man stemmer ikke inn byråkrater, man stemmer inn folk som mener det samme og akter å gjøre det samme som man selv ville gjort.

Det er flere innfallsvinkler og aktører som man kan studere på denne måten. Fra embetsverkets problemforståelse, til interesseorganisasjoner til politikerne. Her har valget vært å ta for seg sistnevnte: de politiske aktørene som er valgt av folket. Dette er nyttig både med hensyn til plassbegrensning og avgrensning. Arbeiderpartiet og Høyre er de utvalgte, siden de både i nåtid og i nyere nyere norsk historie har vært noen av de mest sentrale politiske aktørene. I tillegg er de bærere av relativt distinkte ideologiske tradisjoner som dekker mye av det ideologiske landskapet i Norge. Det setter også logiske og konstruktive rammer for hvilket datamateriale som skal analyseres, ved at fokuset blir på det som blir sagt av disse.

Opgavens problemstilling er todelt, og lyder som følger:

Hvilken ideologisk forankring dominerte i argumentasjonen hos Arbeiderpartiet og Høyre knyttet til pensjonsreformen på 2000-tallet?

Gir disse debattene støtte for Tingstens tese om ideologienes død i moderne vestlige samfunn? Og på hvilken måte?

Den første er den overordnende og mest sentrale. Den andre er for å teste en spesifikk teori og et forsøk på å kunne benytte den til å trekke en slutning med ekstern validitet. Dermed omhandler den første aktørene og den andre om konsensus og ideologi generelt. Med ideologisk forankring menes hvilken idétradisjon kan man spore aktørens argumentasjon til. Argumentasjonen vil si slik den kommer fram i debattene fra Stortinget. Ifølge Skog Hansen og Grønningsæter har den «sosialøkonomiske forklaringsmodellen [...] fått økt innpass på det

sosialpolitiske og velferdspolitiske området» (2010: 81) og Nanna Kildal hevder «[D]iskursene om velferdsstatens utforming og legitimitet har [...] endret seg fra 1970-tallets diskurs om hvilke behov som burde defineres som samfunnets ansvar» (2012: 180). Her ønskes det å finne ut hvorvidt det er belegg for disse påstandene i forbindelse med pensjonsdebatene. I tillegg til de to hovedproblemstillingene vil oppgaven også å ha en tredje, og underordnet, problemstilling i bakhodet: «På hvilken måte passer Arbeiderpartiet og Høyres argumentasjon inn med partienes tidligere ideologi?»

Herbert Tingsten (1966) skrev i en svært kjent bok, «*Från ideer til idyll*», om ideologiens rolle i flere vesteuropeiske samfunn. Det han i grove trekk finner ut er at de etablerte partiene har blitt mer og mer like hverandre, konfliktene færre og at politikken generelt har beveget seg mot sentrum. Han skriver at «den harmoniske demokratien» leder til en konvergering av politikken hvor politikerne er enige og at «...överideologien har utbyggs med enhetliga idèer inom alla områden» (ibid: 58). Det er forstått slik at de tradisjonelle ideologiene og konfliktlinjene har blitt neddempet, mens et nytt idégrunnlag har oppstått blant politikerne. Med andre ord: ikke nødvendigvis et fravær av idéer, men en ny type idéer, som er en overrideologi blant politikerne som er enhetlig. Tesen handler dermed mer om de tradisjonelle ideologienes død enn et fullstendig fravær av ideologi. Tingstens tese vil i min oppgave bli bekreftet eller avkreftet med hvorvidt det er tradisjonell ideologisk argumentasjon i debattene (og i hvor stor grad), eller om det blant aktørene er en bred konsensus om hva som må gjøres. Bred konsensus kan antas å ta form av nødvendigheten av å redusere kostnader med å vise til økonomisk bærekraft. Det kan godt være tilfellet at en slik argumentasjon er faktisk korrekt, men i denne oppgaven anses en slik argumentasjon for å også være ideologisk.

Dermed vil denne oppgaven både være en samtidshistorisk undersøkelse og også ha et element av casestudiekarakteristikk i forsøket på å teste Tingstens teori om ideologienes død.

Ideologi kan en innledningsvis enkelt og greit definere som en helhetlig samling av idéer som omhandler samfunnet og politikken, om hvordan noe *bør* være, hvordan det *henger sammen* og hvordan *oppnå* det. Eller som John Gerring (1997: 976) uttrykker det: «ideology makes statements with truth-claims - ideas which purports to be factual, and also carry a more or less explicit evaluation of the facts».

En viktig generell antakelse bak denne oppgaven er at idéer og ideologi både kan komme frem eksplisitt og implisitt. Det kan ofte ligge idémessige og normative vurderinger bak det som tas for gitt også, i tillegg til det å henvise til et konkret ideologisk program og tradisjon.

1.3 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er delt inn i 9 kapitler.

For å skape tydelig en ramme starter oppgaven i kapittel 2 med et bakgrunnskapittel. Først en utredning om prinsipielle og praktiske betraktninger om pensjonssystemer, og spesielt slik det var før reformen. Etter det følger en gjennomgang av arbeidslinjen, som avslutter kapitlet. Kapittel 3 er et generelt metodekapittel, som drøfter ulike fremgangsmåter for tekst- og ideologianalyse og hvilket verktøy som skal benyttes senere i analysen. Datamaterialet blir også presentert her.

Kapittel 4 er et teori og begrepskapittel. Det som vil gjøres først er å gi en fullstendig og utfyllende begrepsdefinisjon, mest av alt hva ideologibegrepet innebærer. Denne vil innebære en utredning om ulike syn på hva ideologier er og hvordan ideologi kan og skal forstås i denne konteksten. Ekstra fremtredende er Herbert Tingsten og hans teori om ideologienes død. En kort gjennomgang av politiske ideologier og trygdeideologi presenteres til slutt.

Konstrueringen av selve idealtypene er temaet for kapittel 5. Her vil inndelingen, kategoriene og den konkrete utformingen gjennomgås. Historien til de politiske aktørene, Arbeiderpartiet og Høyre, er temaet for kapittel 6. Pensjonsreformen tas opp i kapittel 7. Det vil dreie seg om bakgrunnen, kort om prosessen og det nye systemets utforming, samt en drøfting om prinsippene i den til slutt.

I kapittel 8 kommer den empiriske analysen. Den er delt i tre, basert på 4 sentrale debatter om innføringen av pensjonsreformen. Dette leder videre til kapittel 9, som er et drøfting- og oppsummeringskapittel. Her er det først en gjennomgang av den empiriske analysens samlede funn for å diskutere de i mer generelle trekk enn i kapittel 8. Etter det vil det være en drøfting, som trekker linjene til de tidligere kapitlene, og syr det sammen med funnene fra den empiriske analysen.

2 Pensjon og arbeid

Hvordan skal pensjon forstås? I dette kapittelet er det en generell gjennomgang av pensjonssystemet slik det var før pensjonsreformen, samt noen generelle prinsipielle drøftinger om pensjon og noen betraktninger om finanseringsmetoder. Å ha klart for seg hvordan det var før er et nødvendig utgangspunkt for å forstå hva som skjedde etter. Et uttalt mål med pensjonsreformen var et ønske om å integrere den såkalte arbeidslinjen mer også i pensjonssystemet. Derfor er det også en lengre gjennomgang av denne med her, inkludert et historisk riss, om dens endrede utforming på 90-tallet og en drøfting om forholdet mellom arbeid og pensjon.

2.1 Pensjon: utsatt lønn eller velferdspolitisk inntektssikring?

Pensjon skiller seg på flere måter fra de andre velferdsordningene vi har i Norge. Et viktig element er at «[A]lderspensjon har et sterkere preg av universalisme enn mange andre former for sosial støtte» (Midré 1992: 151), for selv om alle ikke får like mye har alle norske borgere rett til trygd ved fylte 67 år. Siden dette ble skrevet i 1992 og dermed nesten 10 år før arbeidet med pensjonsendringer ble påbegynt i 2001, er ikke setningen ovenfor helt nøyaktige lengre. Essensen er likevel den samme: *alle* har rett på den og den vil gjelde *alle*.

Hva pensjon *er* vil være førende for hvordan pensjonssystemet *skal* være. Grovt sett kan en dele det inn som enten «utsatt lønn», som når Mona Bjørn i Klassekampen sier «[P]ensjon er utsatt lønn, selvsagt skal det være en del av tariffavtalen» (2014), eller vanlig velferdspolitisk inntektssikring som inntreer ved manglende arbeidsevne. Historisk har alderdommen vært en livsfase med stor fare for fattigdom og sosial nød. Dette har resultert i både lidelse for de eldre og frykt blant de yngre, og «sosiale reformer for å bekjempe dette samfunnsødet har derfor hatt bred politisk støtte» (Hatland 2001: 106). Hatland mener videre denne kampen i stor grad har vært vellykket i Norge og at det i dag ikke er særlig vanlig med økonomiske problemer blant de eldre, i hvert fall ikke mer enn befolkningen for øvrig (ibid.). Dermed er det, sagt annerledes, ikke lengre en spesielt utsatt samfunnsgruppe.

Pensjonssystemet er generelt en type *trygd* og trygd handler om å bruke en stor del av de økonomiske ressursene til å sikre inntekten for de som står utenfor den lønnede produksjonen (Hatland 2001: 79) og til rettferdig fordeling (Stamsø 2009: 198).

Og ifølge Stein Ringen (1995: 57) er «[A]lderstrygden i Norge er generøs i internasjonal sammenligning og pensjonistene har høy levestandard». Det kan hende slike utbredte antakelser, som sannsynligvis også ofte er empirisk korrekte, er med på å forklare en relativt høy aksept for at noe kunne (burde) skje med det norske pensjonssystemet. Det som er underforstått er at pensjonistene har det bra (nok), men at det kan føre til et uholdbart press på økonomien grunnet høye og stadig økende pensjonsutgifter. Dette vil dermed gjøre at det er en forståelse for at det er betydelig rom for enkelte begrensninger til denne i stor grad privilegerte gruppen.

En metode for å redusere utgiftene til pensjon som lenge har vært typisk for Norge (og de andre nordiske landene) er at det blir forsøkt å begrense antallet alderspensjonister gjennom en høy pensjonsalder (Hatland 2001: 106), som for øvrig siden 1973 har vært 67 år (altså før pensjonsreformen). På den andre siden så har alle pensjonister som når denne alderen i hvert fall en garantert sikring, som uansett vil forhindre den mest alvorlige fattigdommen. Det siste begrepet er i seg selv ikke entydig gitt, for hva som defineres som alvorlig fattigdom er åpent spørsmål, spesielt i et velstående samfunn som Norge hvor det gjerne heller er den *relative* fattigdommen som er utfordringen for folk. Likevel, den fungerer som en sikring mot alvorlig nød. I nesten alle land er det lavere pensjonsalder enn Norge, men i praksis er det også her ifølge Stamsø (2009: 186) mye lavere pensjonsalder enn 67 fordi mange velger å tre ut av arbeidslivet før «normert» tid gjennom førtidspensjon eller uførepensjon. Hvorvidt man anser dette som et valg eller nødvendighet (grunnet sykdom eller utslitthet) er for øvrig et noe omstridt spørsmål.

2.1.1 De to pensjonsprinsippene: prestasjons- og utjevningssideologi

Pensjonsordningene slik de er bygger på (minst) to relativt distinkte prinsipper som viser seg gjennom minstesikring og standardsikring. Hva er så disse? Martinussen skriver (1988: 12, og henviser til Gudmund Hernes og Jon Eivind Kolberg) at velferdsstaten er preget av indre spenninger og paradokser. En kan hevde at dette delvis viser seg gjennom de to

pensjonsprinsippene. Vektleggingen av den ene eller den andre av disse kan videre være en indikator på tidens idémessige klima, siden det dreier seg om ulike syn på rettferdighet.

Grunnpensjonen fungerer slik at den sikrer alle mot nød og skal utbetales til alle uavhengig av tidligere yrkesaktivitet og inntekt, mens tilleggspensjonen står i forhold til inntekten du har hatt på arbeidsmarkedet (Sollid 2011: 13). En viktig utjevneende ordning i systemet er særtillegget, som ble innført i 1969 for å bedre pensjonen til de som ikke hadde kunnet opparbeide seg tilleggspensjon (Stamsø 2009: 184). Denne gis til de som har liten eller ingen tilleggspensjon. Satsene som utbetalingene baserer seg på bestemmes av Stortinget og blir beregnet ut ifra en viss prosent av folketrygdens grunnbeløp (Tacklami 2013: 15-16).

Grunnbeløp er det som kalles G, og er en grunnberegning i trygdesystemene. Summen av særtillegg og grunnpensjon er det som kalles minstepensjon. Før reformen var dette 1.97G for enslige minstepensjonister og noe redusert for folk med ektefeller og hvor begge var minstepensjonister. Typiske grupper som har endt opp som minstepensjonister er personer i lavtlønnede yrker (ofte kvinner) og folk i deltidsstillinger (også kvinner). Å bedre pensjonen for disse to gruppene var for øvrig en viktig del av (spesielt Arbeiderpartiets) begrunnelse for reform.

I prinsippet om tilleggsikring lå det et ønske om å sørge for at hvert medlem som mottok trygd skulle få en utbetaling som stod i forhold til tidligere arbeidsinntekt. Folk i lønnet arbeid skulle ha rett på å kunne opparbeide en inntekt på ca 2/3 av tidligere inntekt (ibid.). For å få full tilleggspensjon måtte man ha arbeidet i minst 40 år og så ble pensjonen beregnet ut ifra de 20 årene med høyest inntekt. Denne ordningen kaltes besteårsregelen. Hatland mener samtidig (før pensjonsreformen) at det også skjer en fordeling fra høye til lave inntekter gjennom dette (tilleggs) systemet. «Dette skjer dels ved at inntekter over 6 G gir redusert uttelling, [og] delvis ved at dekningsprosenten ved de laveste inntektene blir spesielt høy som følge av grunnpensjonen» (Hatland 2001: 106). Etter knekkpunktet på 6 G ble opptjeningen opp til 12 G kun beregnet ut ifra 1/3 av inntekten. Og over 12G fikk man ikke pensjongivende inntekt i det hele tatt. Den hadde med dette en slags progressiv karakter som minner litt om skattesystemet, hvor man får mindre igjen når man når et visst nivå (som toppskatt) og ved at grunnpensjonen faktisk var såpass generøs. Et godt bilde på den utjevneende effekten i pensjonssystemet, som ble nevnt i innledningskapittelet, er at en minstepensjonist ved innføringen av folketrygden i 1967 kun tjente en fjerdedel av det en med tilleggspensjon gjorde, mens det tilsvarende tallet i 2002 var halvparten (Stamsø 2009: 187).

Plahte (2009, referert i Sollid 2011: 13) mener kuttene i folketrygden hovedsakelig har gått ut over de høytlønnede. Det har dermed blitt et flatere system enn det som ble fremsatt som mål i 1967 gjennom at minstepensjonen har økt mer enn tilleggspensjonen (NOU, 2004, referert i Sollid 2011: 13).

Disse betraktningene om pensjonssystemets økende egalitære karakter siden innføringen er betydningsfulle. Her viser det seg et spesifikt syn på rettferdighet som er viktig i denne sammenhengen nettopp fordi det får stor uttelling i selve reformen. Det som skjer er at pensjonssystemet ikke skal være *så* utjevne og man i større grad får som man har betalt inn. Sagt annerledes: pensjon skal i større grad være en form for utsatt lønn. Lønn er noe vi vet varierer kraftig og som dermed indirekte vil lede til større variasjon i også pensjonene. Hatland (2001: 107) trekker imidlertid også frem en annen side ved tilleggspensjonen som går i favør av *mindre* ulikheter: «Var ikke tilleggspensjonen blitt innført, ville vi ganske sikkert fått en sterkere vekst i individuelle pensjonsordninger og pensjonsordninger knyttet til arbeidsplassen». Inntektsforskjellene kunne med dette blitt mye større enn med obligatoriske ordninger hvor alle er pliktige medlemmer.

Som nevnt innledningsvis påstår Martinussen (1988: 53) at det ikke kan være noen «tvil om at samfunnslivet i stor grad preges av en verdimotsetning mellom effektivitetsmål og ytelsesorientering på den ene siden og likhets- og omsorgsidealer på den andre».

Prestasjonskulturen legger vekt på konkurranse, kompetanse og maksimering av gevinst i markedslivet. På den andre siden er det hovedvekt på gjensidighet og behovsorientering i reproduksjons- og omsorgssfæren (ibid.). «Velferdspolitikken har likhet og omsorg som sitt utgangspunkt, men kommer i en verdimessig klemme fordi den forutsetter effektivitet på andre områder».

Minstesikringen og særtillegget bygger på likhet og at alle har krav på noe, og er koblet til utjevningssideologien. Standardsikring er basert på tidligere inntekt og dermed direkte koblet til aktørenes tidligere innsats og muligheter i produksjonslivet, og det vi kaller en prestasjonsorientert ideologi. Her ser vi noe av det unike med pensjon i velferdssystemer med markedsøkonomi. Det er ikke hovedsakelig inntektsutjevning, men en type inntekts*sikring*. Hvor sterkt den ene vektlegges, eller dens form, vil variere, og ser tentativt ut til å *ha* variert. Flere forskere har påpekt at utjevningssidealet stod sterkere før pensjonsreformen, og både kritikere som Asbjørn Wahl (2009: 144) og mer nøytrale aktører (Midtundstad 2012: 170) har påpekt dette.

2.1.2 Finansiering

Det er ikke nødvendig med en altfor lang utredning om prinsippene for finansiering av alderspensjonen, men siden også den kan være av ideologisk relevant karakter nevnes noe, og ifølge (Stamsø 2009: 179) åpner «selve finansieringen av trygdesystemet [...] for viktige og prinsipielle debatter om omfordeling i velferdsstaten» I tillegg er det viktig for selve begrunnelsen for reformen.

Folketrygden finansieres i dag hovedsakelig som en del av statens løpende utgifter, som står i motsetning til om man for eksempel tok penger fra et oppbygd fond. Disse inntektene til folketrygden består av medlemspremie, arbeidsgiveravgift, avkastning på Folketrygdfondet og overføringer fra staten. En viktig tendens har for øvrig vært at de statlige utgiftene har økt mer enn man hadde gått ut ifra ved innføringen (Stamsø 2009: 190).

«Pay-as-you-go» og fondering er de to ulike finansieringsmetodene man kan benytte i et pensjonssystem. Et system hvor utgiftene til folketrygd blir betalt løpende over statsbudsjettet hvert år kalles «pay-as-you-go» (man betaler underveis). Dette medfører at størrelsen på verdiskapningen i samfunnet og det generelle skattenivået har avgjørende betydning for hvor mye staten har råd til å finansiere av trygdeutgifter. Folketrygden i Norge har i stor grad vært av denne typen (Sollid 2011: 9). Dette gjør også at det blir en svært tett sammenheng til arbeidsmarkedet gjennom viktigheten av å hele tiden sørge for å holde ratioen arbeidende og ikke-arbeidende på et bærekraftig nivå. Dersom man hadde pengene i et fond ville man ikke være like sårbare for slike økonomiske svingninger.

Systemer med fond er som ved forsikringsordninger. Det er en spareordning hvor man sparer i et fond til spesifikke formål og det beløpet som spares over årene ville blitt pensjonen for den enkelte. Det er i hovedsak kommunale tjenstepensjoner og private tjenstepensjoner som finansieres med den typen. (Stamsø 2009: 194).

Et «pay-as-you-go» system er mer kollektivt orientert som i større grad legger opp til et skjebnefellesskap, mens det fondsbaserte passer bedre til et individualistisk system hvor du står ansvarlig ovenfor deg selv. Pensjonsreformen medfører i stor grad at man nå skal bruke mer fondsbaserte systemer (Sollid 2011: 10; Stamsø 2009: 195).

2.2 Arbeidslinjen

«Aktivering til arbeid er i løpet av de siste 20 årene blitt et sentralt hensyn ved utformingen av så godt som alle typer stønader» (Øverbye og Stjernø 2012: 18). Det er en noe upresis påstand, siden arbeidslinjen har en lang og omfattende historie i Norge som strekker seg langt tilbake. Det som derimot er sikkert er at den har endret *karakter* i løpet av historien. Den normative vurderingen varierer og det er også uenighet om hvorvidt hele velferdsstatsprosjekter er i forfall, eller at endringene som skjer heller er en nødvendig fornying. Hvorvidt den nye arbeidslinjen, som Steinar Øverbye og Einar Stjernø skisserer, er et eksempel på et av de to scenarioene vil videre også være et stridsspørsmål.

Arbeidslinjen er en del av sosialpolitikken, som Vidar Hjemtveit (2009: 29) definerer som: «[...] sosialpolitikk handler om at staten/samfunnet gjennom politiske vedtak sikrer noen grunnleggende behov for mennesker som ellers ikke ville ha klart seg gjennom eget arbeid eller ved privat understøttelse». Arbeidslinjen handler om å få flest mulig til å forsørge seg selv gjennom eget arbeid.

Et nøkkelspørsmål er som nevnt hvorvidt pensjon kun er utsatt lønn. Det leder til spørsmålet om hva sammenhengen med arbeidslinjen til pensjonsreformen er. Denne utviklingen av synet på arbeid er viktig for å forstå synet på hvordan pensjonen skal være og tildeles. Hva arbeid er, hva som driver et menneske til å arbeide og hvor mye og på hvilken måte er alle viktige spørsmål. Et av hovedmålene med pensjonsreformen var nettopp å få folk til å jobbe mer. Arbeidet kan både ha et instrumentelt rasjonale (som økonomisk vekst og skape for å dele) og et moralsk (arbeid er bra i seg selv, folk bør jobbe for å få og sosial integrasjon). Synet på hva arbeid er kan i det hele være en viktig indikator på det generelle velferdsideologiske klimaet, og det er grunn til å forvente at det har vært en endring i dette synet som også framtrer i pensjonsreformen.

Den nye arbeidslinjen har i svært stor grad preget myndighetenes utforming av velferdsstaten og ordningene som omfatter den de siste 20 årene (Øverbye og Stjernø 2012: 15). Den norske velferdsstaten er bygget på forutsetningen om at en stor del av befolkningen er sysselsatt. Dette skaper igjen et bredt skattegrunnlag som gjør det mulig å betale for et sosialt og økonomisk sikkerhetsnett i situasjoner i livet der mange blir utsatt for utrygghet og fattigdom, som ved alderdom, arbeidsløshet, sykdom og uførhet. «Hvis for mange mister motivasjonen til å arbeide, trues finansieringen av velferdsordningene» og «om velferdsstaten styrker,

svekker eller er uten betydning for arbeidsmotivasjonen, er derfor avgjørende for om velferdsstaten er bærekraftig på sikt» (ibid.).

Derfor kan det hevdes at store deler av spørsmålet om pensjon er nært forbundet med det sosialdemokratiske (delt av flere, og nærmest en hegemonisk tanke i seg selv) mantraet om «å skape og [for å] dele», som skjer gjennom rettigheter (ytelser) og plikter (arbeide). Her handler det om denne balansen for eldre arbeidstakere og hvordan og hvor lenge skapingen skal skje (for de eldre) og hvordan det skal bli fordelt etter at de har forlatt produksjonslivet. Siden velferdsstaten er bygget på dette prinsippet er arbeidsspørsmålet svært viktig.

Synet på hvorfor folk arbeider sier mye om verdier og idéer (og er også ofte en viktig del av en ideologi ved at det dreier seg om menneskesyn). Øverbye og Stjernø peker på tre typer indre motiver (2012: 16): status, plikt og glede. En kan gjerne peke på en opplagt fjerde type: nødvendighet. Hva som veier mest for den enkelte vil sannsynligvis variere både ut ifra personlige egenskaper, bakgrunn og hvilket yrke han eller henne har.

Arbeidslinjens politiske side handler om å utforme trygde- og velferdsordningene på en slik måte at flest mulig skal jobbe, og er «et forsøk på å utforme velferdsordningene slik at de ikke risikerer å svekke arbeidsmotivasjonen» (ibid.:18). Det er en serie virkemidler for å styrke og vedlikeholde denne i hele befolkningen. Trygd skal kun ytes når arbeidsinntekten helt eller delvis er falt bort (Hatland 2001: 86). Mennesker som kan og vil arbeide skal benytte evnene sine til det i aller høyest mulig grad. Å bruke såkalt restarbeidsevne er også en viktig side med det å kunne kombinere arbeid og trygd (Stamsø 2009: 194). Den positive holdningen til å i større grad bruke restarbeidsevnen er sterkt knyttet til viktige deler av pensjonsreformens målsettinger (både gjennom alder- og uføretrygd) om at de eldre (og uføre) i større grad skal kunne kombinere trygd og arbeid. Når man gjør det tar man i bruk restarbeidsevnen. Det minner om et generelt økonomistisk syn og holdning til verden og mennesker (og motivasjon), som handler om å utnytte ressurser på en best mulig måte.

Innholdet i arbeidslinjen har som nevnt ikke alltid vært det samme og det er det heller ikke i dag. «I begrepet «arbeidslinje» møtes med andre ord ulike ideer og normer som angår borgernes retter og plikter» (Kildal 2012: 179). Her vil spørsmålet være om, og i så fall hvordan, ulike syn på arbeid fremtrer i pensjonsdebattene, og på hvilken måte disse kan knyttes til partiideologien.

2.2.1 Utviklingen

Arbeidslinjens historie er lang, og Øverbye og Stjernø deler den inn i fire faser. Noen av disse er viktige å ha med seg også her siden det sammenfaller med nevnte reformer og ideologier.

I det de kaller den andre fasen ble forholdet mellom sosiale ytelser og arbeidsmotivasjon sentralt. Denne var egentlig i hovedsak ganske lik vår nåværende type: det skal alltid være mer attraktivt å arbeide fremfor å motta stønad. Det illustreres med det britiske prinsippet om at fattighjelpen skulle være mindre enn de lavere klassers lønn (Øverbye og Stjernø 2012: 18). Det er egentlig ganske bemerkelsesverdig at denne begrunnelsen minner så mye om det som framsettes i vår egen. Og som Midré skriver om perioden: «Det synes å ha vært en utbredt tro at mange ville velge å leve et liv i dovenskap – eller på trygd». Denne holdningen kom av datidens menneskesyn, og ordningene måtte formes slik at impulsene til å realisere dovenskapen ble stoppet (1992: 145). Er dagens linje en fortsettelse av denne dovenskapsbekjempelsen?

Det de kaller en tredje fase ble innledet på 1930-tallet med Arbeiderpartiets økonomiske og politiske linje. Nå skulle produksjonen økes gjennom en *positiv* arbeidslinje. Begrunnelsen var, ifølge Øverbye og Stjernø, at man måtte øke produksjonen og dermed det arbeidende folks evne til forsvarlig å sørge for de svake i samfunnet. «Grunnlaget for en sunn sosialpolitikk skulle være et sunt arbeidsliv» (Øverbye og Stjernø 2012: 18). Utviklingen av denne linjen kulminerer i de politiske partienes fellesprogram fra 1945 med formuleringen «alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid» (ibid.). Bare for å understreke poenget kom arbeidslinjen også inn i Grunnlovens paragraf 110, vedtatt i 1954, som lyder: «Det paaligger Statens myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbeidsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved sitte Arbeide» (Hatland 2001: 87). Midré trekker frem at arbeidslinjen nå også dreide seg om en ny moralsk og nasjonal begrunnelse for arbeidsplikten. Omfanget av gjenreisningsarbeidet etter krigen var så stort at det ville være umoralsk å ikke delta. Her får man altså en nasjonalistisk begrunnelse for arbeidslinjen. Folk måtte også være tilpasningsdyktige, villige til å flytte om det var nødvendig og ta imot det arbeidet de ble tilbudt. Hvis ikke fikk du ikke rett på penger. Men Midré mener også *retten* til arbeid ble sterkere fremhevet enn tidligere. «Folk skulle motiveres og hjelpes til å finne lønnet arbeid». (Midré 1992: 154). Siden ble retten til arbeid også hjemlet i lov. Det at koblingen til arbeid får en mer kollektiv karakter, at du nå hadde krav på *hjelp* og ikke bare enkeltindividets ansvar for å forsørge for seg selv, er tegn på at det var et nytt ideologisk klima.

Arbeiderpartiets økte fokus på sammenhengen mellom yrkesdeltakelse og utformingen av sosialpolitikk på 90-tallet, som vises gjennom flere stortingsmeldinger, er starten på den fjerde, og ifølge forfatterne siste, fasen i arbeidslinjens utvikling. Det er også på bakgrunn av denne og i dette klimaet pensjonsreformen ble gjennomført. Stortingsmelding nr. 35 fra 1994-1995 (referert i Øverbye og Stjernø 2012: 19) lyder følgende: «Arbeidslinja betyr at virkemidler og velferdsordninger – enkeltvis og samlet – utformes, dimensjoneres og tilretteleggesslik at de støtter opp under målet om arbeid til alle». Sosialpolitikken har siden da vært enda mer preget av arbeidslinjen enn tidligere.

Midré (1992: 198) bemerker at de finansielle bekymringene for økte stønadsutgifter mot slutten av 80-tallet (boken kom ut i 1992, som er noen år før Arbeiderpartiets formelt fastslo den nye arbeidslinjen) faller sammen med et endret ideologisk klima, som han mener viser seg aller klarest i Fremskrittspartiets politikk og ideologi, som har eksplisitt liberalistisk tankegodt. Denne ideologiske endringen kan komme til å kunne virke inn på sosialpolitikken. «Det stilles strengere krav til mottakernes selvbestrebeleser» (ibid.:199), som han blant annet mener illustreres gjennom en økt bruk av private pensjonsordninger. En spådom som en forsiktig kan si har hatt en viss gyldighet. Han mener det bekymringsverdige er at det er *grunnlaget* for innsparingstiltakene som er foruligende mer enn at det skjer i seg selv. *Arbeidsplikten* får igjen et sterkere fokus. Han mener også at arbeidsbegrepets sammensatte karakter forener svært ulike sosialpolitiske standpunkter. En påstand som går klart og tydelig mot tanken om at alle partiene er helt enige i sosialpolitikken. Det vil si, det kan oppstå enighet om politikken, men det er fortsatt ikke fullstendig konsensus om *hvorfor*. «Kravet fra høyresiden i politikken om en strengere arbeidsplikt smelter sammen med venstresidens bekymring for klientenes rett til arbeid» (ibid.). Han kobler dermed pliktdelen hovedsakelig til høyresiden og rettighetsdelen til venstresiden.

2.2.2 Den nye arbeidslinjen

Nanna Kildal mener også at det har vært en endring i hvordan arbeidslinjen begrunnes og prinsippene som ligger bak, og at den nå i større grad enn før er mer preget av krav og plikter enn av tilbud og rettigheter (2012: 178). Virkemidlene den benytter seg av kan både være pisk og gulrot, som ved å gi mer ytelser til de som arbeider og til og med kutte støtten til de som ikke gjør det. Stamsø sier arbeidslinjen som *begrep* (men ikke nødvendigvis prinsipp) ble

introdusert i Norge på begynnelsen av 1990-årene som følge av den betydelige økningen i antallet stønadsmottakere mot slutten av 1980-årene (Stamsø 2009: 194).

I den nye arbeidslinjen er hovedfokuset og bekymringen frykt for at velferdsstaten kan skape moralske og økonomiske kriser. Sterkere arbeidsinsentiver med innstramninger og nedskjæringer av velferdsprogrammer er virkemidlene som presenteres i ulike velferdsmeldinger for å sikre økonomisk bærekraft. Det er også bekymringen, og delvis virkemidlene, for pensjonsreformen: Økt arbeidsinsentiv (jobbe lengre) og nedskjæring (reformen ble begrunnet ut ifra økte kostnader) for å sikre økonomisk bærekraft. I tillegg kommer pliktfokuset sterkere frem i at mer av pensjonen henger sammen med tidligere inntekt og dermed indirekte skaper et større insentiv for å jobbe mer og lengre.

Samlet mener Kildal det er mindre moralsk begrunnelse for sosialpolitikk nå enn før, som også viser seg i arbeidslinjen. Det er tuftet på et annet menneskesyn enn før, hvor folk nå i større grad anses som nyttemaksimerende og kalkulerende. Godtar man dette menneskesynet vil det også legge sterke føringer for hvilken politikk som vil være velegnet for å oppnå disse målene. På denne måten kan man skyte inn at både målet med politikken, og tiltakene, kan vise idéene og det ideologiske tankegodset som råder. Menneskesyn er heftet med stor usikkerhet, og at de drives kun av egennytte er ikke et endelig ubestridt faktum. Det vi skal se nærmere på i den empiriske delen er om målet med og metoden for måloppnåelse viser ideologisk argumentasjon. Fordelingsdimensjonens reduserte rolle i det nye systemet kan stå som et eksempel på Kildals påstand om at «normative idéer er skjøvet i bakgrunnen, noe som bl.a. betyr at «menneskets verdighet» tillegges mindre betydning enn «samfunnsøkonomisk effektivitet»»(2012: 186).

2.2.3 Arbeid og pensjon

Et av pensjonsreformens overordnede mål er å få folk til å arbeide mer. For de eldre vil det bety å måtte stå lengre i arbeid for å få gode pensjonsytelser. Arbeidslinjen handler om å foretrekke arbeid foran stønad, som her vil si pensjon.

Samtidig betyr arbeidslinjen i tilknytning til pensjonsspørsmålet at det både lønner seg å jobbe lenge ved at en får mer utbetalt med å være på arbeidsmarkedet enn å motta trygd. Med andre ord skulle trygden, både på kort og lang sikt, være mindre attraktiv enn alternativet (Midré 1992:162). Dermed kan en si at pensjonspolitikken slik den nå utformes er

arbeidslinjen i et langtidsperspektiv. Det er belønningen for den akkumulerte innsatsen gjennom et yrkesliv, eller straffen for å ikke ha hatt muligheten, enten man betrakter det som et valg eller som følge av struktur.

At arbeidslinjen er viktig også for pensjonsreformen formuleres tydelig av Plahte og Nordstoga (2010: 22): «Å bidra til [...] arbeidslinja er derfor en sentral del også av pensjonsreformen. For å lykkes må både sysselsettingspolitikken og pensjonssystemet bygge opp under arbeidslinja slik at det økonomisk og pensjonsmessig lønner seg å jobbe». Den er ment å bidra til at passive stønader erstattes med aktiviserende ytelser for å få flere i arbeid. Videre skal det legges til rette for hjelp til selvhjelp for å forsørge seg selv gjennom arbeid. Dette er ikke kun en mulighet, men også en plikt. «Trygd som forsørgelse er sånn sett subsidiært til arbeid, og målsetningen er altså flere i arbeid – færre på trygd» (Plahte og Nordstoga 2010: 16-17). Dette målet anvendt på pensjon vil da bli at trygdesystemet skal være lagt opp på den måten at det er «aktiviserende», slik at de jobber mer. Dette fordi også de eldre arbeidstakerne skal få hjelp til selvhjelp, som blant annet kan ha fått sitt praktiske uttrykk i den økte muligheten til å kombinere trygd og arbeid. Det legges opp til at de skal kunne «hjelp seg selv» lengre og som er en plikt. For å bruke en omformulert versjon av Plahte og Nordstoga: «Flere i arbeid – færre på pensjon».

Vi merker oss også at prinsippene, både for arbeidslinjen og rettferdiggjøringen av pensjon (både grunn- og tilleggssystemene), lenge har ligget fast i norsk politikk. Det relevante spørsmålet vil bli om det har vært en forskyvning i vektleggingen av det ene eller det andre, som i så fall betyr en økt vektlegging av relasjonen arbeid/pensjon. I så fall kan vi merke oss et endret generelt syn på mennesker og verden. Med andre ord: det har vært et idémessig skifte.

Det som skal undersøkes i denne oppgaven er nettopp hvilke verdivalg og begrunnelser som lå bak aktørenes argumentasjon for pensjonsreform. *Hvordan* dette skal gjøres er temaet for neste kapittel.

3 Metode: hvorfor og hvordan

Denne oppgavens datamateriale er tekstlige kilder og dermed vil en type tekstanalyse være den metodiske fremgangsmåten som vil bli benyttet. En metode definerer vi som et redskap for å besvare et forskningsspørsmål og drøfting av metode innebærer dermed «[...] et forsøk på å reflektere over hvordan man faktisk forstår og tolker i ulike vitenskapelige tradisjoner» (Ryghaug 2001: 5). Kapittelet begynner med en generell diskusjon om tekst- og idéanalyse, før det fortsetter med en gjennomgang av idé- og ideologianalyse, før kapittelet avsluttes med en drøfting om validitets- og reliabilitetsproblemer knyttet til denne metodiske fremgangsmåten.

3.1 Tekstanalyse

Poul Duedahl og Michael Hviid Jacobsen mener tekst- og innholdsanalyse kan ta mange former og vil variere fra det opplagte og enkle til det raffinerte og kompliserte, alt etter hvilket problem man ønsker å besvare (2010: 80). Forskningsspørsmålet må med andre ord være styrende for hvilken metode man skal benytte seg av i et gitt prosjekt. Siden denne oppgaven er opptatt av idémessige strukturer og argumentasjon, både slik de kommer i et overordnet perspektiv (delt verdensforståelse) og ulikhet (argumentere for x eller y) er det nødvendig med en type idéanalyse. Det som skal gjøres er å tolke språket for å plassere idéenes rolle i kontekst.

Marianne Ryghaug (2002: 303) hevder også at «[T]ekstanalyse innenfor statsvitenskap er [...] kjennetegnet av en naiv pragmatisme, der tekster leses overfladisk uten særlig bruk av metodiske analyseverktøy». Hun mener det for ofte er et underskudd på tolkning og refleksjon om hva som står i tekstene. Denne oppgavens ambisjon er å ta Ryghaug's kritikk på alvor, for å gå bortenfor det sagte og også forsøke å tolke hvilke ideologier som kommer til uttrykk i tekstene og i hvilken grad disse overgripende perspektivene er styrende for bestemte politiske syn på pensjonsreform.

En grunnantakelse i denne oppgaven er at idéer legger premissene for politiske preferanser, i form av antagelser om hvordan ting henger sammen så vel som normative idéer om ønskede mål. På denne måten opptrer idéer som drivkrefter og årsaker. Som Hay (2002: 213 sier): «[I]deas and beliefs are both real and have real effects». I tillegg bærer analysen i denne

oppgaven med seg en antagelse om at politiske debatt og språklig kommunikasjon mer allment bidrar til å forme virkelighetsperspektiver. Måten pensjonsspørsmålene rammes inn språklig ikke bare *speiler* men bidrar til å *forme* de sentrale politiske aktørenes perspektiver på mulige reformer. De er konstituerende for faktisk politikk. Ingrid Lomelde skriver i en masteroppgave fra 2007 at å «[...] studere hvordan språket brukes til å formidle og videreføre ideologi er derfor viktig for å øke forståelsen for hvordan politikken som former vårt samfunn vokser fram» (2007: 27). Videre henviser hun til Norman Fairclough, som formulerer det klart: «språket [er] en materiell form for ideologi, og ideologier er en del av språket» (Fairclough, henvist i Lomelde 2007: 27). Ideologi betyr noe, og den kan vi finne i språket. Måten vi gjør det på er å analysere tekstene hvor denne framtrer og disse analyseres med tolkning. Ideologi som et sammenhengende sett av idéer «dannes, vedlikeholdes, formidles, fortolkes, og forandres i et språklig fellesskap» (Mathisen 1997: 4).

Denne oppgaven vil bruke idéanalyse, som benyttes for å analysere Arbeiderpartiet og Høyres argumentasjon ved noen sentrale debatter i forbindelse med innføringen av pensjonsreformen. Mer spesifikt idéer knyttet til ideologier som er uttrykt i form av idealtyper. En stor fordel med å bruke idéanalyse er at den gir rom for aktører.

Men først en redegjørelse om hvorfor vi skal studere idéer i det hele tatt.

3.2 Hvorfor studere idéer: generelt og spesifikt

En overordnet antakelse er at idéer har betydning. Og et mål må være å oppdage årsak/virknings-forholdet til idéene og politikken som blir ført. «We know ideas are essential when we can identify an idea and trace its influence on a particular political outcome» (Beland og Cox 2010: 13). Kan vi for eksempel spore aktørenes ideologiske argumentasjon til utfallet av pensjonsreformen? Er problemforståelsen konstituerende for faktisk politikk?

Noen betraktninger om dokumentanalyse generelt er også nødvendig.

Dette er en oppgave som skal analysere tekst. Mer spesifikt transkribert tekst fra stortingsdebatter. Her deles Mathisens vurdering om at tekster er «viktige innslag i – og inntak til forståelse av – vår samfunnsmessige virkelighet» (Mathisen 1997: 1).

Det overordnede målet med enhver dokumentanalyse er å nå frem til en forståelse av betydningen av innholdet i dokumentene man ønsker å anvende (Duedahl og Hviid Jacobsen

2010: 71). I tillegg skal man forstå og oppdage de valgene, og ikke minst fraværet av valg av innhold, for å gjennomskue begrepenes verdiladninger. Dette fordi «begreber skaber og definerer nemlig vores opfattelse af den verden, vi lever i og handler i forhold til» (ibid.). Videre sier de at flere «af nutidens fremtrædende politikere har ligefrem eksperter – spindoktorer – ansat til at udpege netop de begreber, de bør anvende for at utstyre deres vælgere med et verdensbilde, der legitimerer deres handlinger». For eksempel hvordan man kan legitimere et nytt pensjonssystem. Måten man definerer og forstår frihet på kan for eksempel være en måte å styre velgerne mot en spesiell måte å forstå det på, og dermed være avgjørende for hva de og anser som mulig. Valg av ord og begreper er viktige og sier noe om idéene til aktørene, for «selv dokumenter, der virker harmløse og synes blot at beskrive verden, som den tager sig du, er med til at lede vores tanker og styre vores handlinger i kraft af de ord og begreber, der anvendes» (ibid.). Hvordan politikerne beskriver verden (for eksempel økonomisk bærekraft) er med på å forme våre tanker og styre handlingene for fremtiden. Poenget til Duedahl og Hviid Jacobsen er egentlig at svært lite er helt nøytralt. Det er også en antakelse i denne oppgaven.

Delte antakelser er svært viktig for å få grep om det ideologiske klimaet, og Mehta (2011: 45-46) sier:

[T]he most important thing to know about a society and its politics are its prevailing assumptions. Understanding how these assumptions become dominant, what role they play in determining policy while ascendant, and why they are replaced by other sets of assumptions should be at the heart of political science and political sociology.

Her vil det viktige være å få et grep om antakelsene som ligger bak aktørenes verdensforståelse og det som tas for gitt, og videre undersøke hvilke idéer disse antakelsene uttrykker, både det delte som de unike hos partene. Har for eksempel Arbeiderpartiet og Høyres representanter ulikt syn? Deler aktørene grunnleggende antakelser om verden? Er alle enige om hva som er et problem? Det er viktig fordi dersom alle deler dette synet setter det betydelige føringer for politikken.

Aktørers oppfatninger om hva som er gjørbart, legitimt, mulig og ønskelig blir ifølge Hays (2002: 69) formet både av det institusjonelle rammeverket som de tilhører og av de eksisterende politiske paradigmen og verdenssynet. Hvis vi anvender denne påstanden på vårt empiriske materiale vil det si at Arbeiderpartiet og Høyres argumenter for hva som er gjørbart, legitimt, mulig og ønskelig avhenger av det politiske systemet (og økonomien) og de

grunnleggende verdiene rundt dette systemet. De politiske paradigmenes kan både være av felles art, som Tingstens overideologi (se neste kapittel), og innenfor en partipolitisk tradisjon. Aktørene vil ha en fot innenfor hver. De er aktører i et politisk system som innbefatter både parti, parlament og staten som helhet. I tillegg er de en del av en politisk kultur som også har klare rammer for hva som er gjørbart. Å studere idéer er viktig for å avdekke hvilken måte dette skjer på. Hvor mye skjer på bakgrunn av partipolitiske syn på hva som er gjørbart, legitimt, mulig og ønskelig? Hvor mye er delt? Hvordan ble dette delt? Har det vært en endring? Å studere idéene kan være med på å avdekke mer av dette intrikate vevet av idéer og struktur.

Hay og Rosamunds artikkel om globalisering kan belyse mitt opplegg ved å bytte det ut med velferdsendring, og spesielt pensjon. Spørsmålet de stiller angående globalisering er om hvorvidt det er en materielt observerbar og irreversibel prosess eller om det er som en *forestilling* om prosesser som krever en spesifikk politisk handling. Her i vår sammenheng: er nødvendigheten og utformingen av en pensjonsreform uunngåelig og nødvendig eller er det aktørene idémessige forestillinger om en viss type politisk endring som avgjør? Er det idéer eller struktur? «It is the ideas that actors hold about the context in which they find themselves rather than the context itself which informs the way in which actors behave» (2002: 148). Med et slikt utgangspunkt kunne man si: «det er Høyre og Arbeiderpartiets antakelser og syn, både deres partiideologi og fellessyn, som avgjør hva de gjør heller enn konteksten (strukturen) i seg selv». Nødvendigheten av å jobbe lengre, mer inntektsbasert og økt bruk av økonomiske insentiver er ikke objektive strukturelle rammer, men *antakelser*. Aktørene kan kanskje framstille det som akkurat det (noe de også ofte gjør), men vi som studerer det har som oppgave å gå bortenfor dette og forsøke å se antakelsenes betydning heller enn å ta det for gitt.

Denne oppgaven er opptatt av å kartlegge hvilke og på hvilken måte idéene – knyttet til ideologiske tradisjoner - framtrer. Men det må i tillegg være begrunnet i noe mer enn bare å finne noe ut: «analysen må forankres i en etablert forforståelse og en vilje og evne til å vurdere tekst ut fra kontekst» (Bratberg 2014: 1) og at «[K]artleggingen innebærer dessuten i seg selv et element av sammenligning, hvor linjer kan knyttes til tidligere tekster, til bestemte empiriske forventninger eller til andre aktører» (ibid.). Ovennevnte sitat fungerer som en oppsummering av hele oppgavens ambisjon: kartlegge og sammenligne idéene i debatten om reformen, knytte linjen tidligere og til bestemte empiriske forventninger, som i stor grad vil

skje gjennom å teste Tingsten og å analysere konsensus og overrideologi. Men det forklarende elementet er ikke fraværende, siden premisset går ut på at «idéer driver handling» (Bratberg 2014: 2). Dersom idéene er forklaringen på politikken utfall vil nettopp det å se på idéene til aktørene være med på å forstå hvorfor det ble som det ble.

3.3 Idé- og ideologianalyse

Idéanalyse handler i det hele om det systematiske studiet av politiske budskap (Bratberg 2014: 1), som for eksempel «att vilja analysera förekomsten av idéer i allmänhet, i debatter eller på något sak- eller politikkområde» (Bergström og Boreus 2005: 155). Det dreier seg om en «kvalitativ analyse av idéers tilstedeværelse i tekst, der fortolkning er en vesentlig side av analysen» (Bratberg 2004: 1). Det kvalitative innebærer at opplegget er forskerstyrt og manuell og at det å kvantifisere idéer ikke står i fokus. Det at det er fortolkende vil si at idéanalysen ofte går bakenfor teksten, «mellom linjene, for å få tak på hva slags antakelser og overbevisninger som trer frem. Med andre ord vil forskeren gå et steg videre fra det manifeste innholdet i teksten» (ibid.).

Det er grovt sett tre typer idé- og ideologianalyse. Idealtyper, dimensjoner og ideologikritikk (som handler om idéer vurdert opp mot maktforhold og mot sosial og materiell kontekst for ytringene). Siden ideologikritikk i stor grad er opptatt av makt og sosiale praksiser er de ikke i særlig aktuelle i denne oppgaven. Derfor står valget mellom idealtyper og dimensjoner. Dimensjoner er et analyseverktøy som konstruerer idédimensjoner (eller parameter) som settes opp mot hverandre, ofte for å studere endring over tid. «Forskaren menar givetvis att hans/hennes val av dimensioner väl anknytar till den ideologi eller debatt som ska undersökas» (Bergström og Boreus 2005: 164). Dette er en type som går inn under en retning ideologiforskning som går ut ifra et mer spesifikt gruppe- eller aktørperspektiv (ibid.:155).

Vi kan for eksempel tenke oss en «offentlig – privat» dimensjon i denne oppgaven, «fellesskap – økonomi», «folk arbeider av plikt – folk må drives til å arbeide med økonomiske incentiver» osv. Dimensjoner brukes gjerne for å studere endringer over tid langs en eller flere ideologiske akser. Et problem med denne metoden er at den vil være mindre finmasket, og ofte brukes idéanalyse med bruk av dimensjoner til en bestemt tidsperiode og en bestemt politisk aktør. Siden denne analysen omhandler flere aktører, og at det i tillegg kun

i generell forstand forsøkes å få et grep på ideologisk endring, er ikke dimensjoner særlig velegnet her.

3.4 Idealtyper

Et av de mer velegnede verktøyene i denne oppgaven er analyse med hjelp av idealtyper. Begrepet i seg selv forbindes med sosiologen Max Weber og er en form for tankekonstruksjon (Bergström og Boreus 2005: 159). Denne skal ikke anses som en modell som beskriver virkeligheten og den skal heller ikke kunne avleses i virkeligheten. «En idealtyp fungerer som ett analytisk instrument för att renodla vissa drag och för att sedan formulera hypoteser» (ibid.). Idealtyper i idéanalysen er ikke så opptatt av hypoteseformulering, men heller å «løfte fram et destillat av sentrale egenskaper som tilhører en klasse eller kategori» (Bratberg 2014: 13).

Måten den brukes i idéanalysen er å utarbeide et sett idéer som er uttrykk for en bestemt ideologi eller tradisjon i ren form (Bratberg 2014: 13). Bergström og Boreus nevner som eksempel at man kan konstruere idealtypiske forestillinger om velferdspolitik ut ifra nykonservatisme, sosialliberalisme og nyliberalisme. En velger idéer som er relevante for forskningsspørsmålet, som i deres eksempel er et syn på individuelle rettigheter, likhet, frihet og effektivitet i markedsstyre respektive mer statlig styring av økonomien. Dersom det er gjort på en god måte har vi da en typologi som sier noe vesentlig om den respektive ideologiens holdning til velferdspolitik. Utarbeidningen av disse gjøres på bakgrunn av et politisk-teoretisk rammeverk (Bergström og Boreus 2005: 160) hentet fra forarbeid på grunnlag av sekundærlitteraturen (Bratberg 2014: 13). Dette fører til at man har et analyseskjema som benyttes i den empiriske analysen. Denne metoden er av deduktiv type og at det er skjemaet som definerer hva vi leter etter, som kommer forut for analysen.

Dette verktøyet fungerer som en slags rist som sorterer ulike formuleringer i teksten etter hvilken kategori et gitt utsagn passer inn i (Bergström og Boreus 2005: 160). En fordel med idealtypen analysen er at det kan bringe god orden i materialet og at det legger opp til god systematisk sammenligning (ibid.: 171)

Idealtyper bør aller helst kunne settes i kontrast til hverandre på de samme variablene, som vil si at om de plasseres ved siden av hverandre «vil hver av idealtypene løfte fram idéer om de samme tema som sine rivaler» (Bratberg 2014: 13). Og de skal også aller helst være gjensidig

utelukkende. En kategorisering skal ikke kunne forveksles med en annen. Selve utvalget av idealtyper er også svært viktig for dette analyseverktøyet (Bergström og Boreus 2005: 162).

3.5 Utfordringer: validitet- og reliabilitetsproblemer med tekstanalyse

Som med alle metoder er det fordeler og ulemper også med tekstanalyse. Nå vil det redegjøres for de viktigste knyttet til validitet og reliabilitet.

Å oppnå god validitet og reliabilitet er essensielt i ethvert i et forskningsopplegg. Validitet handler om hvorvidt det man måler faktisk måler det man sier man skal måle. Bergström og Boreus beskriver det i en kvalitativ kontekst som at det handler om hvorvidt undersøkelsen man gjennomfører for å besvare et bestemt forskningsspørsmål virkelig *kan* gi svaret på akkurat det spørsmålet (Bergström og Boreus 2005: 34, min utheving). Videre så sier de at teoretiske forestillingene også er viktige for validitetsspørsmålet. Med andre ord at teorien oppgaven bygger på er førende for hvilke funn man kan gjøre. Er funnene i samsvar med teorien?

Reliabilitet på sin side dreier seg om et gitt undersøkelsesoppleggs nøyaktighet. Det handler om presisjon og nøyksomhet i alle ledd i undersøkelsen for å i størst mulig grad eliminere feil. I de fleste tekstanalyser er tolkningsaspektet viktig for reliabiliteten siden det i så stor grad dreier seg om tolkning (Bergström og Boreus 2005: 35). Videre er det vanlig å dele reliabilitetsspørsmålet i intersubjektivitet og intrasubjektivitet, som vil si om hvorvidt resultatene av uavhengige undersøkelser på samme fenomen kommer frem til samme resultat. Dersom ulike personer utfører dem og kommer til samme resultat er intersubjektiviteten god. I en tolkende disiplin som idéanalyse vil ofte dette idealet være vanskelig å oppnå, men en bør likevel strebe etter «genomskinlighet och välgrundad argumentation» for å komme frem til best mulig forskningsresultater (Bergström og Boreus 2005: 36). Leseren skal i prinsippet kunne rekonstruere de operasjonene forskeren gjorde i analysen av et materiale for å dra en gitt slutning. Det handler blant annet om at tolkninger underbygger med sitater og referat av tekster (ibid.). God intrasubjektivitet innebærer at samme person får samme resultat med å bruke samme type analyse ved to ulike tidspunkter. Hensikten er å være sikker på at forskeren er konsekvent i sine bedømmelser (ibid.). Målet med både intra- og intersubjektivitet er å redusere det subjektive aspektet med undersøkelsene og sørge for at det faktisk er *fenomenet*

som måles og ikke forskerens syn på det. Som sagt, siden det her omhandler tolkning er det vanskelig å oppnå fullstendig reliabilitet på samme måte som i en mer kvantitativ metode med telling og frekvenser. Å strebe etter disse idealene er likevel en nødvendig ledesnor for å være mest sikker på funnene. Det handler om å være mest mulig redelig i analysen.

3.5.1 utfordringer med bruk av idealtyper

En overordnet kritikk mot alle klassifikasjonsskjema er at det fort kan bli uklarhet i hvorvidt analyserammen virkelig er en på forhånd konstruert modell, eller om det er et resultat av studien. Det dreier seg om å unngå å presse idealtypene inn i materialet hvor de egentlig ikke har en plass og å tilskrive materialet/teksten noe som ikke egentlig finnes i den. «Om tvivl oppstår om huruvida analysverktøyet kan ge en rimlig bild av texten brottes vi med ett validitetsproblem» (Bergström og Boreus 2005: 172).

En annen utfordring kan være at analyseverktøyet er for vagt, og at det blant annet kan være vanskelig å uttale seg om et partis ideologi eller ideologiske utvikling ettersom ideologien sannsynligvis inneholder mye mer enn det to eller tre kategorier kan gjøre rede for (ibid.). Siden denne oppgaven ikke skal analysere en hel ideologi i seg selv, men mer ideologiens, representert med aktører, holdning til et politisk spørsmål (pensjon) er det mulig å oppnå mer nøyaktighet. Datamaterialet, aktørene og spørsmålet er sådan relativt begrenset. Men samtidig er det naturligvis også her en fare for at man ikke får med alt relevant, både i konstrueringen av idealtypene og i hvordan materialet tolkes.

Mangelen på metodisk stringens er også en betydelig fallgrube i slike opplegg, som kan føre til at analysen blir for vag og utflytende (Bergström og Boreus 2005: 171). For å begrense dette så godt som mulig vil konstrueringen av idealtypene og underførelsen forsøke å bli så konkret som mulig er i et slikt tolkende opplegg, å hele tiden ha solid fokus på teori og forskningsspørsmål, og heller ikke dra tolkningene lengre enn rimelig er.

Reliabiliteten dreier seg som sagt i slike studier om tolkningsspørsmålet. Problemet øker etter hvor løs idealtypene konstrueres og tenkes å tolkes. På motsatt vis øker reliabiliteten jo mer konkret og spesifikk den er (Bergström og Boreus 2005: 174). Dersom det er uklarhet i hvordan et gitt utsagn skal tolkes, og dermed i hvilken idealtipe det skal plasseres, og at det kan tenkes at ulike forskere kan velge å plassere de i forskjellige kategorier har vi et problem

med intersubjektiviteten. For å bøte på det etter beste evne må redelighetsidealet følges til det fulle og en må gjøre teoretisk mest mulig rede for hvorfor og hvordan det tolkes på et gitt vis.

3.6 Datamaterialet

Det viktigste datamaterialet for denne oppgaven er stortingsdebattene ved innføringen av pensjonsreformen. Fire relevante debatter er valgt ut. Den første og på flere måter viktigste er fra 26.05.2005, hvor stortinget debatterte St. Meld 12 «Pensjonsreform – trygghet for pensjonene» basert på Innst. S. Nr 195 (2004 – 2005). Den andre, fra 23.04.2007, er St. Meld 5, «Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden», basert på Innst. S. Nr. 168 (2006-2007). Denne er på flere vis en fortsettelse av den forrige og har en noe mer teknisk karakter. Den tredje er fra Odelstinget 15.05.2009, «Endringer i folketrygdloven» Innst. 0. nr.67 (2008-2009), basert på Ot.prp. nr 37. Denne var nok en debatt i kjølvannet av pensjonsreformen og inneholde mye idémessig relevant selv om det her også er mer teknisk og operasjonelt. Den fjerde og nyeste er fra en debatt 12.12.2011 om endringer i folketrygdloven, som omhandler ny uføretrygd og alderspensjon til uføre. Det er Innst. 80L (2011-2012) og basert på Prop. 130L (2010 – 2011). Denne er noe ulik de andre tematisk, men den er også en lov som resultat av pensjonsreformen og idéene kan tenkes å framtre minst like klart i denne. Prinsipielle verdens- og menneskesyn og holdning til arbeid vil være spesielt relevant her.

Innleggene til Arbeiderpartiets og Høyres representanter er det som hovedsakelig vil bli vurdert, siden det er disse ideologiske forankring som er oppgavens hovedanliggende. Innlegg fra representanter fra andre partier vil likevel også tas med om de kan være med på å belyse noe mer om de andre. Det antas at representantene faktisk representerer sitt partis ideologiske grunnsyn og det tas ikke hensyn til andre bakgrunnsvariabler hos disse i denne oppgaven. I både Arbeiderpartiet og Høyre er partidisciplinen generelt høy og derfor er det grunn til å tro at det disse sier høyt i Stortinget, som det er visshet om at vil (kunne) nå ut til et større publikum, er uttrykk for partiets ideologi.

4 Om ideologi og ideologienes død

Denne oppgavens teoretiske ramme er idéer og ideologier. Mye vil hvile på Herbert Tingsten siden han er utgangspunktet for den ene problemstillingen, og derfor vil det brukes stor plass på han i dette kapittelet. Han er sentral både som teoretiker gjennom hans tese om ideologienes død og gjennom begrepsdefinisjonen. I tillegg vil det være en kort gjennomgang av politiske ideologier og trygdeideologier i dette kapittelet. Først en generell gjennomgang av idéer og ideologi.

4.1 Idéer og ideologi

For å kunne bruke ordet ideologi er det først nødvendig å definere det på en instrumentelt anvendbar måte. *Som en foreløpig definisjon kan man si at ideologi er noe mer enn kun enkeltidéer, verdier og kultur. Det er et samlet syn på verden, mennesker, normer og tings indre kausalitet og motivasjon.* Eller som Kristina Boreus` enkelt og greit uttrykker det: «Ideology in this article refers to a body of ideas about how to explain and evaluate society, how to prescribe the elements of the good society, and how to attain such a society» (1997: 258).

En idé kan betraktes som en tankekonstruksjon med en viss kontinuitet, til forskjell fra flyktige inntrykk og holdninger (Bergröm og Boreus 2005: 149). Det kan være en forestilling om virkeligheten, en vurdering av handlinger eller en forestilling om hvordan man bør handle. Det kan være idéer om sosiale fenomen, og Bergström og Boreus nevner som eksempel på det en idé om at samfunnet preges av konsensus. I min kontekst vil dermed en slik ide om et sosialt fenomen være: «store velferdsreformer avgjøres av et stort konsensus». I tillegg finnes normative idéer om sosiale fenomen som kan være: «alle fortjener en rettferdig pensjon», «folk bør ikke straffes økonomisk for å måtte tidligpensjonere seg» og «arbeid i hjemmet bør gi rett til pensjonspoeng». De to grunnleggende sidene ved idéer forstått slik er hvordan ting *er* og hvordan ting *bør* være.

«Idéer og ideologi er nært beslektede begreper. Ideologi handler nærmere bestemt om et system av idéer som er funksjonelt gjensidig avhengige» (Bratberg 2014: 8). De er også ofte ansett som å ha både deskriptive og preskriptive egenskaper siden de både beskriver den sosiale virkeligheten og foreslår måter man kan endre den på. Disse beskrivelsene av

virkeligheten vil igjen være formulert i akkord med prinsippene som er høyt ansett (Taylor 2007: 1). «The slant they propose upon describing social reality thus provides springboard for their proposals and a clue to their vision for how society should be» (Taylor 2007: 2). Med andre ord: løsningene som blir presentert beror på problemforståelsen, som er konstituerende for politikken som blir ført. Dersom man hovedsakelig bekymrer seg for budsjettet og forstår økonomien på en slik måte at økte skatter og avgifter ikke er mulig, vil denne måten å forstå virkeligheten på legge opp til at løsningen på utgiftsøkningen til pensjonene er at folk jobber lengre og at de straffes (økonomisk) for å gå av tidligere. Og om menneskets motivasjon for å arbeide utelukkende anses å være økonomisk vil løsningen være å belønne mer arbeid. «The solution offered by ideologies make sense only when considered alongside their views on existing society» (Taylor 2007: 2). Synet på virkeligheten og hvordan samfunnet bør omformes mener han er kjernen i en ideologi. Tingsten (1941: 12) mener også at det er virkelighetsoppfatningen som er det viktigste ved ideologier. «I de mest skilda ideologier kunna värderingarna – vilka i regel äro ypperligt allmänt angivna – vara ensartade; det är oppfatningen av verkligheten ger ideologien dess särprägel».

Ifølge George og Wilding ser flere teoretikere ideologi som et system av verdier og «beliefs» som utøver viktige funksjoner i samfunnet. Ulikheten går på hvordan de oppstår, hvordan de endres og blir overført, og hvilke grupper i samfunnet som tjener på de respektive ideologier. «The most common usage of the notion of ideology today is a set of values and beliefs held by individuals, groups and societies that influences their conduct». (George & Wilding 1994: 5). Dette er en nøytral definisjon som ikke sier noe om hvilke verdier som dominerer samfunnet og hvem som tjener mest på deres tilstedeværelse. Derfor er det et godt utgangspunkt i denne oppgaven.

4.2 Tingstens definisjon

Den svenske statsviteren Herbert Tingsten har spilt en veldig stor rolle i svensk og internasjonal ideologiforskning, både som teoretiker og gjennom hans empiriske undersøkelser av politiske ideologier (Bergström og Boreus 2005: 151; Tingsten 1971).

Han oppsummerer det på følgende vis: «Ordet ideologi reserveras för en samling politiska föreställningar, som tänkas bilda ett mere systematiskt helt och angiva generella och bestämde direktiv för handlandet» (Tingsten 1941: 9).

Ifølge Tingsten inneholder en ideologi tre elementer. For det første har det grunnleggende verdipremisser, som et syn på rettferdighet og menneskets natur. For det andre inngår virkelighetsforståelsen/bedømmelsen i en ideologis faktuelle og innbyrdes konsistente påstander om ulike handlinger og forhold i samfunnet. Med andre ord hvilken rolle struktur og virkelighetsforståelse har å si for menneskets handlinger. Bergström og Boreus nevner marxismen og liberalismens vektlegging av økonomisk struktur, men da naturligvis med ulike normative vurderinger om denne. For det tredje inneholder en ideologi konkrete anbefalinger, som for eksempel når det gjelder et styres utforming. (Bergström og Boreus 2005: 151).

Definisjonen kan illustreres med oppgavens tema. Bak et pensjonssystem ligger det flere antakelser om menneskers natur: gjennom hva som får det til å arbeide, hva som gjør at det holder ut i arbeid og hvilke insentiver som fungerer til å oppnå dette. I tillegg er det klare syn på rettferdighet: i hvor mye ulikhet en kan godta, hvor lenge man *bør* jobbe og i hvor stor grad man er skyld i sin egen situasjon. I en ideologis holdning til pensjon ligger det også antakelser om hvordan ting henger sammen, om hva som gjør at X henger sammen med Y, og hva som er en god måte til å oppnå det ønskede målet. Så både hva som er ønskelig og hvordan man oppnår det man ønsker kan sies å ha en ideologisk dimensjon. Disse to første premisene leder til det tredje: at hva og hvordan man mener pensjonen bør være vil også gi en retning for konkret handling.

En ideologi inneholder altså antakelser og et syn på hvordan ting bør være, hvordan ting henger sammen og hvordan man skal oppnå en tilstand man anser som normativt ønskelig. «[I]deologierna [har] direktiv för handlande [...] [og] förutsägelser om utvecklingens gång och mål» (Tingsten 1966: 49).

Det som ifølge Bergström og Boreus er spesielt med Tingstens definisjon er synet på virkeligforståelsens plass i en ideologi, som gjør at ideologier som teorier kan testes empirisk. Dersom vi følger Tingsten her vil påstander om virkeligheten, mennesker, og hvordan ting henger sammen delvis kunne testes ut etter velferdsreformene er innført. Dersom et pensjonssystem er ideologisk begrunnet, enten partiideologisk eller basert på en felles

overrideologi, kan man teste det ut med å se om påstandene om hvordan ting hang sammen stemmer overens med hva som skjer etter reformen. Tingsten anvender selv en slik ideologikritikk for å diskvalifisere det han anser som feilaktige ideologier, som marxismen og fascismen (ibid.). Et tankeeksperiment for å teste ut en del av, la oss for argumentets skyld kalle det ideologien, rundt en sentral antakelse i pensjonsreformen, økonomiske incentivers effekt på pensjoneringsadferd, ville vært å vurdert om effekten faktisk *var* slik. Dersom man i stedet fant ut at økonomiske incentiver spilte en liten rolle, eller i alle fall mindre enn antatt, ville en del av denne ideologiens virkelighetsforståelse være feilaktig og dermed store deler av det ideologiske fundamentet feil. Ideologien ville bli diskvalifisert.

Flere (Bergström og Boreus 2005: 152) har kritisert Tingsten for at virkelighetsforståelsen får en så stor rolle i måten han forstår ideologi på. Kritikken går ut på om det er riktig å skrote en hel ideologi kun fordi deler av påstandene om virkeligheten ikke alltid stemmer empirisk. «Enligt kritikerna bortser Tingsten i alltför hög grad från det som måste ses som ideologiers kärna, nämligen den normative delen som inte kan prövas så enkelt» (ibid.). Tingsten er i det hele svært rasjonalistisk og positivistisk orientert. Det kan være en analytisk fordel, men risikoen er at man unnlater å analysere og diskutere andre relevante sider med ideologier. Denne oppgaven vil ikke nedtone den normative delen av diskusjonen, siden det nettopp er ideologienes påstand om nøytralitet og empirisk sammenhengers ideologiske premisser som delvis ønskes avdekket.

Bergström og Boreus (2005: 152) løfter fram en annen viktig dimensjon med Tingsten som er spesielt relevant i denne oppgaven, nemlig ideologienes handlingsdimensjon, altså anbefalingene de gjør. Debatter rundt pensjons- og velferdsreformer vil inneholde nettopp handlingsforslag. Det er kjernen. Og om vi godtar Tingstens definisjon gir dette datamaterialet oss en svært god anledning til å vurdere ideologien bak forslagene. Politiske forslag baserer seg på anbefalinger for å oppnå en tilstand som anses som hensiktsmessig. Ved å studere disse, både hva som faktisk skjer, men her hovedsakelig hvorfor de ifølge aktørene *bør* skje, kan vi avdekke ideologien eller idéene som ligger til grunn. Ideologier ses på som en sosial praksis, som vil si at man kan studere ideologi på denne måten gjennom *handling*.

4.3 Ideologiernes død eller overrideologi?

Politiske ideologier blir ofte identifisert gjennom hva som skiller dem ved å bruke ulike kriterier for hva en ideologi er: som et syn på verden, sammenhenger, utopi og generelle normative spørsmål. Men hvilke idéer, verdier og antakelser om verden er det alle deler? Det er den underliggende problemstillingen bak denne delen.

Hovedpoenget til Herbert Tingsten i boken *Från idéer til idyll: Den lyckliga demokratien* er at det i de fleste vestlige landene i løpet av 1900-tallet, frem til han skrev boken i 1966, har vært en generell ideologisk dreining mot sentrum. Ideologiene har nærmet seg hverandre på flere ulike vis og at måten vi til nå har analysert og definert de politiske ideene, slik de kommer frem i de vestlige landene, ikke lengre er gyldige. Det er det snakk om en allmenn avspenning i politikken (Tingsten 1966: 12).

Det er nå ifølge han en annen politisk og idé-virkelighet enn tidligere. Som han skriver: «Därmed omvandlas själve striden om makten, partierna och politikerna får andra roller än under demokratiens genombrotts- och brytningstider» (Tingsten 1966: 23).

Tingsten nevner sosialpolitikken som et idéområde som det i utgangspunktet var stor strid om som nå har endret seg. «Dessa frågor diskuterades till en början som principfrågor, med så allmänna och allmänt tillgängliga argument att man tala om en idéstrid» (Tingsten 1966: 17). Hadde staten rett til å bestemme arbeidsvilkårene for voksne mennesker? Burde staten organisere pensjonsordninger for de eldre, eller var det den enkeltes og familien rolle å sørge for dette? Var en progressiv beskatning rettfærdig? Kunne staten, uten å krenke den enkeltes rett, gjennom beskatning sørge for økonomisk utjevning? Var arbeidsløshet noe som kunne avverges politisk, eller en krise som måtte overvinnnes gjennom naturens egne krefter? Ifølge Tingsten ble den sosialreformatiske linjen godtatt av hele det politiske spektrumet etter 2. verdenskrig. «Alle partier är i princip lika angelägna att genom statsingripanden förbättra läget för grupper, som genom ålder, sjukdom, barnrikedom och andra orsaker befinner sig i ett svårt läge» (Tingsten 1966: 17). Det som har skjedd er en konvergering av synspunkter om dette. Spørsmålet som står igjen er om dette mest av alt kun er en historisk parentes og at det var de ekstraordinære politiske og historiske rammene som gjorde konsensusen mulig og godtatt. Hvor enige var alle partiene i politikken? Var begrunnelsene de samme? Var enigheten komplett, eller bare generell? Per Arnt Pettersens analyse av den norske

sosialpolitikken etter 2. verdenskrig (henvist i Martinussen 1988: 17) viser «at den store enigheten på det politiske plan er et resultat av kompromisser mellom ideologier og interesser, som for eksempel tar med seg markedsulikhetene inn i pensjonssystemet». Underforstått: kompromissene skjer i konsensus basert på ulikheter i verdiene. Med andre ord: kompromissene er taktiske og ikke en konvergering av ideologi i seg selv.

Man kan gjerne si at det har skjedd en normativ tilnærming på ett nivå. Det har gått fra posisjons- til valensspørsmål. Et posisjonsspørsmål er når det er uenighet om hva som er et gode og rettferdig. Et eksempel her er når partiene er uenige om hvorvidt det er et gode med en heldekkende offentlig pensjonsordning. Et valensspørsmål er når det hersker enighet om hva som er bra, men uenighet om hvordan dette bør oppnås. Så selv om partiene har godtatt og synes det er bra med en offentlig pensjonsordning kan begrunnelsen, utformingen og hensikten med den hos aktørene fortsatt vise idémessig uenighet. Men antakelsen i denne oppgaven er at det vil ligge idéer til bunns selv om aktørene begynner å dele disse.

Den idémessige tilnærmingen i gamle konflikter har gjort at «man har [...]karakteriserat vad som hänt som en avideologisering, en ideologiernes död, en fusion av de allmänna idéerna» (ibid.:20). Tingsten henviser til Lipset, som mener det man kan kalle resultatet av den ideologiske sammensmeltingen er «de store partienes ideologi» i Europa og USA (ibid.:21), for eksempel konservativ sosialisme eller liberalsosialistisk konservatisme. Det betyr at de nok ville kalt Høyre og Arbeiderpartiet representanter for «de store partienes ideologi», eller de store partienes felles styringsideologi. Tingsten mener det er en «smakfråga» om det er snakk om en ny ideologi eller ikke. Det som inngår er demokrati, forsvarspolitik og sosialreformismen. Han mener det er kjernen i den nye (seirende) «överideologien». De sentrale statlige aktørene har blitt enige om store spørsmål og en ny felles forståelse for verden oppstår.

I den nye tilstanden går partienes virkemåte og organisering sakte gjennom de forandringene som betinges av den nye tilstanden (Tingsten 1966: 34). «Att fixera och förkunna allmänna idéer och värderingar blir inte längre det väsentliga, eftersom idéerna och värderingarna är gemensamma för alla» (ibid.). Idékampen blir taktisk, og det handler om å vinne valg på nye vilkår enn tidligere. Det ideologisk interessante her er nettopp at dette *har* skjedd.

Uten å bruke for mye plass på en utredning om ideologienes historie slik det kommer frem hos Tingsten, er det likevel naturlig med et grovriss. Ifølge han har det gått i tre faser. Den første, tidligere, var også preget av en konsensus og fravær av konflikt, mens den ideologisk konfliktfylte fasen fra 1800-tallet frem til 2. verdenskrig var spesiell i det høye konfliktnivået, og til slutt den idémessige reorienteringen som nå har skjedd gjennom idékonvergeringen. Man har igjen gått fra politikk til forvaltning. «Den demokratiske överideologien har utbyggt med enhetliga idéer inom alla områden; i fråga om idéer och värderinga har de stridiga rösterna erstatts av en talkör» (Tingsten 1966: 58). Dette er kjernen i Tingstens tese, og åpner for mye interessant drøfting og analyse. For det første må vi ha det som et åpent spørsmål om det faktisk *har* vært en ideologisk overrideologi i spørsmålet om pensjonspolitikken. Og dersom det stemmer blir det neste steget å se *hvordan* disse enhetlige idéene kommer frem, og ikke minst hva de er. Hva er denne ene «talkören»? Hvilket syn på verden, mennesker, normer og kausalitet er det?

Samlet kan man si at det er de politiske ideologiene i deres historiske drakt som er døde, mens politiske idéer, som kan kalles en fusjon av de gamle, har overtatt. Sagt annerledes: det har gått fra de politiske idéenes tid til politikernes fellesidéers tid.

4.4 Politisk ideologi

Politiske ideologier har flere egenskaper, og hvilke som er relevante hersker det ikke noe enhetlig syn på (George og Wilding 1994: 6). George og Wilding refererer til Jones, som tar for seg fire slike. Den første av disse er et verdenssyn, viktigst av alt menneskenaturen, hensikten med politisk aktivitet og hvordan økonomien fungerer. Eksempelvis anser sosialister folk som samarbeidsvillige og altruistiske, mens de hos klassiske liberalister er egoistiske og individualistiske. For det andre så har alle ideologier en kritikk av det eksisterende sosio-økonomiske systemet, som i stor grad beror på deres menneskesyn. Her vil sosialistene for eksempel være kritiske til det nåværende systemet med privat eierskap, distribusjon og belønning, mens det for de liberalistiske er et rettferdig system som i dag eksisterer (privat eierskap og markedsøkonomi). Den tredje egenskapen, som henger sammen med kritikken fra den andre, går ut på at de har en visjon for framtiden, et idealsamfunn som tilhengerne bør strebe etter for å oppnå. Og for å påvirke tilhengerne mest mulig så presenteres denne framtidvisjonen på en glansfull og enkel måte, ved å vektlegge det positive

og underkommunisere (eller helt se bort fra) det negative. Og for det fjerde så har de en slags oppskrift og/eller metode for hvordan dette idealsamfunnet skal oppnås.

Gary Taylor (2007: 2) sier vi kan «gain considerable insight into ideologies by uncovering their divergent views on the purpose of life, rather than by comparing policy recommendations on such issues as the state or the economy». Likevel mener han også at det er viktig å forstå de praktiske forslagene, siden at selv om politikere kan være enige i mange av forslagene, vil deres argumentasjon for *hvorfor* være ulik og være punktet hvor ideologien framtrer. Å avdekke dette er noe av kjernen for den empiriske nysgjerrigheten bak denne oppgaven. Reformen var et kompromiss, men hvor dyp og på hvilken måte framtrede enigheten? Var det enighet om politikk, eller enighet om hvordan ting henger sammen? En antakelse kan være at de deler enkelte felles forståelser for hvordan verden er som gjør de i stand til å gå sammen om slike reformer. Dermed vil det være en type ideologisk overlapp. Men i tillegg til dette vil det kunne være i spørsmålet om hvorfor (hva er rettferdig, hvordan bør samfunnet være) uenigheten vil framtre. Konsensusen og den felles forståelsen kan kalles overrideologien. Dennes form, og verdensforståelsen ved reformens innføring, vil si noe om den generelle ideologiske strukturen, mens den normative argumentasjonen til aktørene vil måle det ideologisk ulike.

4.5 Velferdsideologi

De fire egenskapene ved politiske ideologier som ble diskutert ovenfor (virkelighet, kritikk, fremtidsvisjon og oppskrift for å oppnå den) kan kobles til ideologien rundt velferdsstaten ved å besvare disse spørsmålene (George og Wilding 1994: 6): Hvor stor rolle bør staten ha i økonomiske og sosiale spørsmål? Hva er de positive og negative funksjonene velferdsordningene har for det politiske, økonomiske og sosiale livet i landet? Hvilken form bør den statlige intervensjonen ta? Hva er det ideelle samfunnet og hvordan skiller det seg fra den nåværende formen? Og hvilke metoder eller prosesser er nødvendige for å oppnå dette idealsamfunnet? (ibid.). Dette er spørsmål som vil være illustrerende for å skille ideologiene.

Idéer, verdier og holdninger som ikke er en del av de klassiske (liberalisme, sosialisme) og heller det som har blitt karakterisert som en fellesideologi (overrideologi) vil ikke bli oppfanget av alle disse kriteriene. Likevel er de også her nyttige verktøy. Det viktige er velferdsholdninger. Ofte vil de nok være en del av en større ideologi, som er betydningsfulle,

men enkeltholdningene er også viktige. George og Wilding er på sin side ikke altfor strenge i sine kriterier for nettopp hva en ideologi kan være. Kriteriene de presenterer behøver ikke alltid være oppfylt for at det er meningsfullt å kalle noe en ideologi. Dette synet følges i denne oppgaven.

Statens rolle i økonomiske og sosiale spørsmål har alltid vært et ideologisk omstridt spørsmål, og spesielt i demokratiets tidsalder (George & Wilding 1994: 1). Siden spørsmålet om pensjon både er et sosialt og økonomisk spørsmål er dette også svært relevant her. Sosialt ideologisk i synet på hvor omfattende, fordelende og universell inntektssikringen for eldre skal være. Og hvorvidt staten, og fellesskapet i sin helhet, skal være ansvarlig for folks inntekt er et verdi- og idéspørsmål i seg selv. I tillegg er det et økonomisk-ideologisk spørsmål som omhandler synet på hvor omfattende statens rolle i økonomien skal være. Partienes ideologi er med på å forklare hvordan velfersordningene har blir utformet og preger hele velferdsstatens utvikling (George & Wilding 1994: 1). Idéene betyr noe.

Dette leder oss til konstrueringen av oppgavens analyseverktøy: ulike politiske tradisjoners velferdsideologi knyttet til pensjon.

5 Ulike politiske tradisjoner: konstruksjon av idealtyper

I både Arbeiderpartiet og Høyre finnes det flere idétradisjoner, og i tillegg er det ulike teoretiske begrunnelser for hva man kan finne i en gitt tradisjon. I dette kapittelet vil det redegjøres for hvilke idealtyper som vil bli benyttet til den empiriske delen. Fire idealtyper er valgt som utgangspunkt: to fra venstre og to fra høyre. Idealtypene til venstre kalles venstresosialistisk og sosialdemokratisk, og de til høyre kalles konservativ og liberalistisk. Det er en veldig vanlig forståelse av høyre og venstre i politikken å dele det inn i disse fire typene. To posisjoner på venstresiden knyttet til henholdsvis sosialdemokrati og en mer rendyrket sosialistisk tradisjon, og to på høyresiden knyttet til henholdsvis liberalisme og konservatisme. Å skille mellom de ulike tradisjonene innenfor spesifikke politikkområder kan være relevant, som vi blant annet vil se i denne oppgavens kontekst i venstresidens ulike syn på, og spenningen mellom, bærekraft og solidaritet i et pensjonssystem. Og i høyresidens spenning mellom frihet og stabilitet/bærekraft.

Hver av disse vil gjennomgås etter en klargjøring av idealtypenes funksjon, inspirasjon, innhold og inndeling i denne oppgaven.

5.1 Idealtypene

I idealtypen analysen løftes sentrale egenskaper frem som tilhører en klasse eller kategori ved å utarbeide et sett idéer som er uttrykk for en bestemt ideologi eller tradisjon i ren form. Her vil det være å trekke frem idealtypiske forestillinger om pensjonspolitikk etter en venstresosialistisk, sosialdemokratisk, konservativ og liberalistisk tradisjon. Det er viktig at disse skal være relevante for forskningsspørsmålet. I utgangspunktet er det flere likheter i holdningen til pensjon blant de store partiene, og Axel West Pedersen mener det siden andre verdenskrig har vært en enighet om at det skal *være* inntektssikring for de eldre, men at det er store forskjeller mellom de nasjonale pensjonssystemene i «ideologien» for utregning, generøsitet, dekning, finansieringsmetode etc (1999: 9). Her vil imidlertid de antatte ulikhetene løftes frem. Idealtyper er tankekonstruksjoner og forventes ikke å gjenfinnes i ren form i virkeligheten. Det er et deduktivt utgangspunkt for den empiriske analysen. Skjemaet definerer det vi leter etter og konstrueres før analysen.

Både særtrekk ved de utvalgte ideologiske tradisjonene vil inkluderes og relevante variabler knyttet til utformingen av et pensjonssystem, som betyr at variablene vil være prinsipielle og tekniske (basert på idéene og verdiene). De opererer dermed på et abstrakt og et konkret nivå. En viktig bemerkning her er at idéene både kan framtre som rene idéer og som operasjonelle løsninger. Det er derfor det er valgt å ha med begge typer. Videre så er også de operasjonelle løsningene et uttrykk for de prinsipielle. Et tilsynelatende teknisk politisk argument vil også hvile på verdipremisser og antakelser.

Når man skal konstruere idealtyper bør kategoriene i utgangspunktet aller helst være gjensidig ekskluderende. Det vil, basert på teori og forskningsspørsmål, ikke være fullstendig mulig her. Derfor vil variablene både være av nominal- og ordinalskalatype.

Som det ble sagt i metodekapittelet fungerer idealtyper som en rist, og man plasserer de ulike utsagnene i en gitt type. Dette gir god orden til materialet og er velegnet for en systematisk sammenligning. Her vil det dermed være å analysere utsagnene fra stortingsdebattene og plassere argumentene i en gitt type.

5.1.1 Om inndelingen

En viktig inspirasjon til denne oppgavens analyseskjema er den som er brukt i Rannveig Jevnes masteroppgave om arbeidsinnvandring. I den opererte hun med en firedeling med antatt plassering fra venstre til høyre som hun kaller «Solidaritet, Fagorganisering, Markedsliberal og Nasjonalkonservatisme». Her er solidaritet byttet ut med venstresosialistisk, fagorganisering med sosialdemokrati, nasjonalkonservatisme med konservativ og markedsliberalisme med liberalistisk. Som hun sier: analyseskjemaet er «et forsøk på å sammenfatte en mangfoldig historie av idétradisjoner i et håndterlig skjema» (Jevne 2013: 27). Argumentet er her at det er kredibelt og teoretisk legitimt å skille mellom disse tradisjonene innenfor blant annet fordelingspolitikk.

Inndelingen kan og sies å være en utvidet versjon av Gosta Esping-Andersens «Three Worlds of Welfare Capitalism», hvis påstand er at det eksisterer tre ulike, rendyrkede, former for velferdskapitalistiske stater, som han kaller sosialdemokrati, sosialliberal/konservativ og liberal(istisk). Inndelingen er idealtypisk og baserer seg overordnet på to variabler: graden av fellesskapet for hvem som har rett på velferd (universalisme) og hvor mye av velferden som er en del av markedet, som han kaller graden av «decommodification». Et lignende prinsipp

gjør seg gjeldende i denne oppgaven, hvor variablene som nevnt ikke er fullstendig gjensidig utelukkende. Det omhandler *graden* av ulikhet mellom punktene. Variablene satt sammen gir videre grunnlag for fire distinkte kategorier, eller ideologiske tradisjoners holdning til velferd og pensjon.

Forskjellen i denne oppgaven er at sosialdemokrati har blitt skilt ut i to typer, og i stedet for å både nevne sosialliberal og konservativ er det kun den konservative tradisjonen som har blitt valgt ut. Årsaken til det er at sosialliberal kan være vanskelig å plassere og er ofte i en gråsoner mellom sosialdemokrati og borgerlig.

5.1.2 Kategoriene

Seks overordnede kategorier er valgt ut her. Hver av disse har underordnede beslektede kategorier.

Den første dreier seg om den gitte tradisjonens overordnede velferdssyn. Hvorfor skal vi ha velferd i det hele tatt? Hva vil det perfekte velferdssamfunnet tenkes å være?

Den andre omhandler det overordnede målet for et pensjonsystem. Hva er essensen? Hvilken grunnidé ligger bak?

Den tredje dreier seg om holdningen til staten. Hvilken rolle skal den spille i økonomien? Hva er dens rolle i organiseringen? Og på hvilken måte spiller den inn i finansieringen av pensjonene?

Den fjerde omhandler solidaritet. Hvilket syn har den om fordeling i sin helhet? Hva anses som rettferdig? Hvilken holdning har den til likhet og universalitet?

Den femte tar opp menneskesyn. Hvilken holdning er det til trygd og arbeid? Hva driver et menneske? Hvilke behov har det?

Det sjette og siste punktet er mer praktisk og omhandler problemforståelse og virkemidler knyttet til pensjon. Hva (eller om) er problemet med pensjonsordningene slik de er nå? Hvilke løsninger er det? Har private ordninger en legitim rolle?

5.2 Venstretradisjoner

På den venstre halvdel i politikken er det flere tradisjoner som inngår, både i samme parti eller mellom flere partier. Skillelinjene mellom de to vil nok være delvis uklare her, men samtidig må begge tas med for å få en fullstendig analyse av Arbeiderpartiet. Det har lenge vært og eksisterer til den dag i dag indre spenninger mellom de to hovedkategoriene i det norske Arbeiderparti. En definisjon av sosialdemokratiske partier, som presenteres hos Ashley Lavelle (2008: 8) lyder: «a group of parties which have a programmatic commitment to some form of socialism and some link (organizational, traditional or ideological) with the working class, but whose practice is predominantly parliamentary and reformist».

5.2.1 Venstresosialistisk

I denne idealtypen vil de aller mest venstreorienterte holdningene inkluderes. I et historisk perspektiv har arbeiderbevegelsen og sosialdemokratiet hatt en radikal historie. Spenningen mellom den moderate og revolusjonære delen av arbeiderbevegelsen er et godt eksempel på det (se neste kapittel). Dette er den mer altruistiske delen av venstresiden, og i Jevnes typologi kalt «solidaritet». Hun skriver at venstresiden setter kollektivet over individet og at denne baserer seg på et omsorgsperspektiv (Jevne 2013: 27). George og Wilding (1994: 80) sier at « [T]he first and primary justification for the welfare state is the elimination of suffering and want in society».

Vi har velferd for å sørge for likhet mellom folk. Kapitalismen fører til stor urettferdighet som må bekjempes og elimineres. Idealsamfunnet er et hvor det ikke er noen forskjeller mellom folk og som er preget av omsorg. Det fører til at det grunnleggende målet med et pensjonssystem er solidaritet for de eldre og et fullstendig egalitært syn på pensjon.

Statens rolle i økonomien anses som bra og nødvendig og den skal ha fullstendig ansvar for både finansiering og organiseringen av pensjonene. Solidariteten er fundamental og pensjonene skal aller mest være fordelende. Rettferdighet forstås som resultatlikhet, og likhet og universalitet står alltid sentralt og er noen av de høyest aktede idealene. Menneskesynet er grunnleggende altruistisk, som betyr at mennesker er gode og vil i alle situasjoner gjøre det beste. Dermed vil de ikke velge trygd om de ikke må og arbeidslinjen er feil siden folk ikke primært drives av økonomiske insentiver. Siden hensikten med pensjonssystemer (og all velferd) er likhet, er problemet slik det er at det ikke er utjevne nok. Med andre ord at det

er for store forskjeller. I praktisk politikk vil det bety at det er mot tilleggspensjoner og heller ønsker økte grunnpensjoner for alle. Virkemiddelet er et bedre samfunn og ikke økonomiske insentiver for å styre menneskene. Metoden er å øke skattene for å finansiere dette, og da de rikes, siden det også er et sentralt utjevneende virkemiddel.

5.2.2 Sosialdemokratisk

Denne sosialdemokratiske tradisjonen er mer pragmatisk orientert. Noen vil kalle disse høyresosialdemokrater, andre moderniserte, alt ettersom hvorvidt man har et positivt syn på det eller ikke. Sosialdemokratisk er her og nært knyttet til fagbevegelsen, og minner om Jevnes (2013: 28) kategori «Fagorganisering». En kan gjerne kalle det den sosialdemokratiske tradisjonens pragmatiske halvdel.

Årsaken til at vi har velferd er at kapitalismen fører til ulikhet som markedet ikke greier å ta hånd om. Derfor må det styres. Det som skiller det fra den venstresosialistiske tradisjonen er at markedet ikke fordømmes, men at det heller må kontrolleres. Det overordnede hensynet er arbeiderne og deres rettigheter. Men de er også solidariske med de som ikke greier å jobbe, selv om et av hovedmålene med velferdssamfunnet er å få folk i jobb. Arbeid er både et virkemiddel og et mål for sosialdemokratene.

Også etter denne tradisjonen vil argumentet gå i favør av at pensjonene hovedsakelig skal være offentlig finansierte, men ikke som et absolutt krav og andre ordninger anes ikke som en kardinalsynd dersom det er godt for arbeiderene. Rettferdighetssynet er en blanding av behovs- og prestasjonslikhet. Argumentet for prestasjonslikhet er at arbeideren skal nyte godt av egen innsats i arbeidslivet. Dette er rettferdig. Mennesket drives i stor grad av økonomi, men andre hensyn spiller også inn. Staten skal spille en stor rolle i organiseringen, men det viktigste er ikke at staten spiller en stor rolle, men at dekningen er god for alle. Likheter er ikke det viktigste elementet med pensjoner, selv om alle skal sikres en anstendig dekning. En blanding av ressurslikhet og formallikhet er rettferdighetssynet i den sosialdemokratiske idealtypen. Utjevning er ikke det viktigste, men fremheves også til en viss grad.

Problemforståelsen dreier seg om økonomisk bærekraft og sosialdemokratene godtar de økonomiske rammene og klimaet som råder, og anser ikke økte skatter som et realistisk alternativ, selv om de prinsipielt heller ikke er mot det. De godtar derfor visse innstramninger. Å kombinere trygd og arbeid godtas og anses også som bra. Arbeidslinjen er et sentralt motiv, både som et gode i seg selv og virkemiddel. Det er også viktig å merke seg at

sosialdemokratisk tenkning har et bredere velferdsbegrep enn venstresosialistisk og liberalistisk: Arbeid *er* velferd. Velferd forstås som noe mer enn kun trygd.

5.3 Høyretradisjoner

Å definere høyre og venstre i politikken er et tema som i seg selv kunne krevd et helt kapittel. Her nøyer vi oss med å slå fast at som en del av høyretradisjoner faller blant annet konservatisme og liberalisme inn. Disse to orienteringene er like nok til at representanter for de respektive synene kan inngå i samme parti, men såpass ulike at det er hensiktsmessig å ha egne idealtyper til hver. Norske Høyre har også tradisjoner fra begge disse i sin historie.

5.3.1 Konservativ

Den konservative tradisjonen kan være litt vanskelig å plassere i gitte kategorier nettopp fordi det som utmerker den er moderasjon. Samtidig er enkelte grunnleggende holdninger unike for denne som gjør den viktig å ta med. Det er verdiene som ligger i bunn som skiller den fra den liberalistiske forgreningen av høyretradisjoner. Å verne nasjonale institusjoner og sikre deres stabilitet er noe av det mest grunnleggende etter konservativ tankegang.

George og Wilding kaller det «the middle way» og plasserer blant annet tradisjonelle konservative i denne kategorien. Synet går ut på å «graft measures of state welfare on to capitalism and soften its rough edges». Markedet er den beste måten å organisere økonomien på, men den behøver å bli styrt for å kontrollere noen av de mer uheldige effektene av denne og kompensere for det. Myndighetene har en rolle og det er legitimt å kontrollere kapitalismen til en viss grad, men de har ingen tro på at myndighetene kan skape et idealsamfunn. Holdningen til velferdsstaten er kritisk aksept. Staten har en klar rolle i å velferdsutforming, men det er også en kritisk holdning til denne. Noen mål anses som akseptable, som å bekjempe stor nød, mens andre, som å forsøke å oppnå større substantiv likhet er ikke det. Holdningen til velferdsstaten er en pragmatisk respons til «social ills in a democratic society, to the need for health care, to poverty, or to old age». George og Wilding (1994: 46-48).

Etter et konservativt syn kan man forvente en aksept for at pensjonene også finansieres offentlig, men ikke entusiastisk. En positiv holdning til private ordninger vil også inngå her. Det overordnende synet på arbeid er at det er moralsk og økonomisk nødvendig. Rettferdighetssynet er behovsbasert og det er rett at pensjonene skal være, og i større grad enn

før, basert på tidligere inntekt. Menneskesynet er grunnleggende negativt, forstått som at det antar at mennesket vil drives etter egennytte. Folk vil forsøke å unngå arbeid når de kan, men de bør drives til å arbeide for sitt eget beste. Systemet må reformeres grunnet for store statlige utgifter. Staten kan ha en rolle i organiseringen, men det er mest ønskelig med private ordninger. Statens rolle aksepteres dermed, men er ikke velsignet. Likhet forstås som formallikhet gjennom at alle skal ha like stor sjanse på arbeidsmarkedet. Likhet i ressurser er ikke et gode, og anses også som urettferdig. Universalisme er ikke en høyt aktet verdi, og kan faktisk stå i motsetning til (deres syn på) rettferdighet. Pensjonene skal heller ikke ha noen utjevne funksjon. Pensjonering forstås som en individuell beslutning etter det konservative synet. Å kombinere trygd og arbeid er svært bra siden å få inntekt fra eget arbeid så lenge som mulig er et gode. Problemet er statens økonomi og virkemidlene for å oppnå de ønskede målene i pensjonspolitikken er reduserte ytelser og økonomisk insentivtankegang. Å øke skatter og avgifter er feil. Arbeidslinjen vektlegges sterkt som et gode, som er bra både for samfunn og folk.

Staten bør bære et grunnleggende ansvar, men dette bør ikke overstrekkes, og hensikten er at samfunnets essens skal vernes.

5.3.2 Liberalistisk

Markedet og det private initiativ er det sentrale i liberalismen, også på velferdsområdet. Offentlig velferd har i grunn ingen legitim rolle i liberalismen om den forstås dogmatisk, og det perfekte velferdssamfunnet er et privat velferdssamfunn. George og Wilding (1994: 20) skriver om «The new right» (som er mest beslektet med liberalistisk tenkning, f.eks tradisjonen etter Hayek) at den «do not totally reject any role for the state in welfare, but their general attitude is one of suspicion and anxiety». Liberalistisk tankegang tilsier ideologisk at pensjonene skal være fullstendig privat finansiert.

På samme måte som at arbeidet er både et mål og metode for velferden i sosialdemokratismen er markedet det tilsvarende i liberalismen. Det er idémessig sentralt her at markedet ikke bare er instrumentelt gunstig, men også moralsk riktig. Holdninger til rettferdighet avledes av disse prinsippene. Det du oppnår på markedet er det eneste du rettferdig har krav på, og siden markeds (og arbeidssposisjon) er den (bortimot) eneste måten å opparbeide pensjon på er rettferdighet det du har oppnådd selv. Velferdssamfunnet slik det er nå er etter slik tenkning basert på et misforstått menneskesyn

Arbeid er en økonomisk nødvendighet og den eneste legitime måten for folk å få inntekt på. Rettferdighet forstås helt basert på prestasjonsbaserte prinsipper og du skal kun få og har kun rett på det du selv har tjent på arbeidsmarkedet. Mennesker er grunnleggende late og drives av økonomiske insentiver. Staten skal heller ikke spille noen rolle i organiseringer av pensjoner, offentlig pensjon er i utgangspunktet uønsket. Problemet slik systemet er nå er høye offentlige utgifter og disse må reduseres så mye som mulig. Staten i seg selv skal være minst mulig i alle økonomiske spørsmål, inkludert pensjon. I liberalismen spiller ikke likhet noen rolle i organiseringen av pensjon. Pensjonering er en frivillig avgjørelse individet tar og ansvaret må ligge på den enkelte for å sørge for egen pensjonstilværelse. Folk ville valgt trygd (pensjon) om de kunne og kun arbeid er en legitim inntektskilde. Det eneste virkemiddelet er reduksjon av ytelser, og så mye at også skattene kan senkes. Reduserte skatter anses for øvrig som virkemiddelet folk skal benytte seg av til å sørge for egen pensjon. Arbeid er en selvfølge og folk bør jobbe så mye som mulig.

Om skjemaet

Analysen vil benytte skjemaet – vist på neste side - til å plassere utsagnene og påstandene til representantene i en kategori. Det tillates å gå bortenfor og åpne for tolkning hvor det er hensiktsmessig. Skjemaet er et analytisk redskap for å hjelpe oss til å strukturere analysen. Ofte vil formuleringene være av en slik art at det ikke er helt opplagt hvordan den skal plasseres. I tillegg vil viktige og gjentatte poenger som ikke er en del av skjemaet også drøftes.

Men i det hele forventes det at mye av det tematiske fra skjemaet vil kunne gjenfinnes i analysen, og med det være med på å fortelle oss det viktigste fra problemstillingen: hvilken ideologisk forankring dominerte i argumentasjonen hos Arbeiderpartiet og Høyre knyttet til pensjonsreformen på 2000-tallet?

Først er det imidlertid nødvendig med en gjennomgang av de respektive partienes historie.

5.4 Analyseskjema

	V			H
	Venstresosialistisk	Sosialdemokratisk	Konservativ	Liberalistisk
Overordnet velferdssyn: Hvorfor velferd Det optimale velferdssamfunn	Full likhet og utjevne forskjeller Omsorg Et samfunn uten forskjeller mellom folk	I stor grad utjevne forskjeller mellom folk. Få forskjeller og anstendige arbeidsforhold til alle. Hele folket i arbeid	Velferd for å fikse noen av de uheldige sidene med markedsøkonomien Aller helst skal det være minst mulig statlig velferd, men ta vare på det som finnes. Forsvare det bestående.	Det skal ikke være noen type offentlig velferd og det perfekte velferdssamfunnet er at all velferd er privat Markedssamfunnet er det optimale velferdssamfunnet Kritisk til omfattende statlig velferd
Overordnet ideologisk mål for pensjonssystemet	Solidaritet for de eldre	Bærekraft. Å sørge for at systemet vedvarer og rettferdig pensjon	Personlig ansvar, men en minstesikkerhet siden markedsøkonomien ikke ordner alt	Fullstendig personlig ansvar. Det skal være helt opp til den enkelte å sørge for egen alderdom.
Statens rolle: Økonomi Organisering Finansiering	Staten skal ha det fulle ansvaret for økonomien Den skal organisere pensjonene og finansieringen er hundre prosent statlig.	Statens rolle er betydelig, og en viktig funksjon er å stimulere økonomien. Markedsøkonomien har imidlertid også en legitim rolle, og den anses som redskapet for å skape verdier, som staten sørger for at skal deles etterpå. Staten er viktig for å finansiere og organisere pensjonene, men det viktigste er gode ordninger for arbeiderne.	Staten skal ha en relativt liten rolle i økonomien Den er i mindre grad velegnet til å organisere, men godtas Finansieringen kan skje gjennom staten, men det skal legges opp til stor grad av privat sparing og private ordninger	Statens rolle i økonomien forkastes, hvilket inkluderer både finansiering og organisering av pensjoner Legges opp til at all sparing til pensjon skjer på eget initiativ og gjennom private ordninger
Solidaritet: Fordeling Rettferdighet Likhet	Målet med pensjonene er fordeling Rettferdighet forstås som resultatlikhet og likhet er generelt det styrende prinsippet for det aller meste	Skal være fordelende til en viss grad, men ulikheter godtas basert på hva man har tjent i arbeidslivet. Rettferdighet er prestasjonsbasert, men også et element av behov Likhet er ikke alltid det viktigste	Ikke noe overordnet mål om fordeling. Rettferdighet er prestasjonsbasert Likhet forkastes som ideal, men sjanselikheter er bra	Ingen økonomisk fordeling Rettferdig er prestasjonsbasert, og kun det. Likhet har ingen verdi forstått ressursmessig, men alle bør ha samme sjanselikheter Ulikhet er bra siden det fungerer som insentiv
Menneskesyn: Trygd Arbeid Behov	Folk er altruistiske og solidariske De drives av godhet og er ærlige Ingen velger pensjon og trygd Kritikk av arbeidslinjen	Arbeidslinjen i fokus. Folk trenger insentiv for å arbeide, men arbeid er også et gode i seg selv.	Mennesker er egoistiske og drives av økonomi. Insentiv til arbeid står i fokus, for det er moralsk riktig og økonomisk nødvendighet	Utelukkende nyttemaksimerende og egoistiske. Økonomisk grunnsyn. Velger trygd om de kan og er arbeidssky
Problemforståelse og virkemidler: Private ordninger	Problemet er at det ikke er rettferdig nok. Private ordninger er ikke legitimt	Pensjonsordningene er ikke bærekraftige for fremtiden. Kombinere trygd og arbeid Relativt negative til private innslag, men ikke dogmatiske motstandere	Bærekraft og redusert statlig rolle i økonomien.	Statens spiller en altfor stor rolle i økonomien. I tillegg bør folk sørge for sin egen velferd

6 Partihistorie

Nå vil det historiske bakteppet til analysens utvalgte aktører gjennomgås. Arbeiderpartiet og Høyre er noen av våre eldste partier og har en rik og lang historie. Siden den ene problemstillingen omhandler hvordan partienes argumentasjon ved pensjonsreformen passer inn med deres opphav er det nødvendig med en historisk gjennomgang.

6.1 Arbeiderpartiet

«In the 1930s the Social Democratic parties of Sweden and Norway came to power and formed governments in their respective countries. This marked the beginning of a stable periode of Social Democratic hegemony» (Sejersted 2011: 1). Slik innleder Francis Sejersted sin bok om sosialdemokratiets tidsalder. Veien frem til det var imidlertid lang og Arbeiderpartiet ble allerede i 1887 stiftet som «Det forenede norske Arbeiderparti» (Tvedt og Bull 2013). Da ble ikke noe sosialistisk program vedtatt, men krav om alminnelig stemmerett var det viktigste kravet.

I 1889 dreide partiet i mer marxistisk retning, som innebar en tro på den historiske materialismen og et ønske om at produksjonsmidlene skulle tilhøre arbeiderklassen. Dette ble vedtatt i absolutt form i 1891 som et virkelig sosialistisk prinsippprogram. (ibid.).

6.1.1 Første fase: fra revolusjon til reformisme

Ved valget i 1903 gjorde Arbeiderpartiet sin entre på Stortinget og begynte nå å også gjøre seg gjeldende i kommunepolitikken. I 1911 dannet blant annet Arbeiderpartiets ungdomsbevegelse en revolusjonær fløy innenfor partiet, ledet av Kyrre Grepp og Martin Tranmæl (Tvedt og Bull 2013). Grunnet den første verdenskrigen og skarpere klassemotsetninger, samt inntrykket fra den russiske revolusjonen ble venstrefraksjonen i partiet styrket, som endte med et fullstendig lederskifte på landsmøtet i 1918. Følgende år meldte partiet seg også inn i den tredje kommunistiske internasjonale, Komintern, og godtok for en tid idéen om proletariatets diktatur (Tvedt og Bull 2013). Denne striden om Moskva-tesene førte til at en mer moderat fløy skilte lag og dannet Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti.

Her er noe som skiller det norske Arbeiderpartiet fra sine skandinaviske søsterpartier, ved at den revolusjonære fløyen vant og at de ble med i Komintern. Forklaringene om hvorfor spriker. Finn Olstad legger vekt på Martin Tranmæls rolle og mener forklaringen ikke lå i at arbeiderne i Norge var mer radikale enn i Sverige og Danmark, men at de «hadde ingen Martin Tranmæl» (Olstad 2010: 64). De brøt imidlertid med denne allerede i 1923, som førte til en ytterligere splittelse. Denne gang kom skillet fra fra motsatt fløy og Norges Kommunistiske Parti ble dannet. Arbeiderpartiet var likevel fortsatt (i egne øyne) et revolusjonært parti.

De moderate (Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti) og opphavspartiet gikk igjen sammen i 1927 og ved valget følgende år gikk de sterkt frem. Dette valget var svært viktig og partiet dannet sin første regjering som var ledet av Christopher Hornsrud. Den var imidlertid svært kortvarig og Arbeiderpartiet måtte forlate regjeringskontorene etter bare 28 dager. Utviklingen var likevel klar: Arbeiderpartiet var nå på vei inn i sin storhetstid. Fascismens framvekst og den økonomiske krisen som preget de første årene på 1930-tallet var med på å forklare at partiet endelig gikk helt bort ifra den opphavlige revolusjonære linjen og over til en reformistisk (Tvedt og Bull 2013). Viktig i denne perioden er også kriseforliket med Bondepartiet i 1935, som gjorde at Johan Nygaardsvold kunne bli sittende i regjering fra 1935 til 1945. Det at partiet var villige til å kjempe mot krisen *innenfor* det kapitalistiske systemet og fullstendig godtok det parlamentariske systemet var et paradigmeskifte for et parti som i utgangspunktet stod imot begge to.

Perioden fram til slutten av 1930-tallet er det Francis Sejerstad kaller den første fasen i sosialdemokratiets historie. Perioden begynte med kriser i begynnelsen av århundret og gikk mot en gradvis integrering og gjensidig forståelse som kunne fungere som fundamentet for en sosialdemokratisk orden (Sejersted 2011: 8).

6.1.2 Andre fase: «The greatest good to greatest number» og ettparti-staten

Perioden etter andre verdenskrig er Arbeiderpartiets virkelige storhetstid i norsk politisk historie, med Einar Gerhardsen som den (bortimot udiskutabelt) største figuren, ofte populært kalt «landsfaderen». Dette viser seg også tydelig ved at de hadde absolutt flertall på Stortinget i fire valgperioder mellom 1945 og 1961 (Tvedt og Bull 2013). Gjenreisingsarbeidet etter krigen stod lenge i fokus og gjennom dette videreførte de utbyggingen av den moderne

velferdsstaten i Norge. Dette fundamentet er fortsatt med oss i dag, selv om det også har vært betydelige endringer underveis.

For øvrig fortsatte den sosialistisk-ideologiske nedbyggingen i partiet, som på en ny måte førte til en splitting av partiet hvor en fraksjon radikale gikk ut og dannet Sosialistisk Folkeparti (SF, senere SV). Men mye av motstanden her gikk på utenrikspolitikk og spesielt Norges NATO-medlemskap. Senere stod EF-striden også sentralt. (ibid.). Det kan også bety at det ikke var et fullstendig rent, men et mer komplisert brudd også i innenrikspolitikken.

1965 setter sluttstrek for partiets hegemoniske posisjon i norsk politikk ved den borgerlige Borten-regjeringens inntreden. Partiet fortsatte likevel å være det største partiet og en av de mest dominerende aktørene i norsk politikk. I tillegg hadde de gjennom en lang periode blitt en essensiell del av hele det politiske systemet og ikke bare gjennom parlamentarisk dominans. Men nye politiske og ideologiske tider var likevel i gjæring og partiet har ikke siden vært i nærheten like store som de var i den såkalt andre fasen.

Mellom slutten av 1930-årene til 1970-tallet, som er den andre fasen etter Sejersteds inndeling, var Arbeiderpartiet så dominerende at det ble kalt «ettparti-staten» (Sejersted 2011: 5). Et viktig moment i denne fasen er også «klassekompromisset» mellom arbeid og kapital som kom gjennom hovedavtalen og sentraliserte lønnsforhandlinger. Dette førte til mindre arbeiderkonflikt og var gunstig for både arbeidstakere og givere. En forutsetning for dette var nettopp partiets dempede ideologiske profil.

6.1.3 Tredje fase: Nedgang eller modernisering?

Etter EF-striden i 1972 og mot slutten av 1970-tallets gryende høyrebølge tapte partiet velgere til både venstre og høyre. I et samfunn i rask endring med en stadig mer omfattende velutdannet middelklasse var det nødvendig for et parti som ønsket å opprettholde stor oppslutning å gå bortenfor deres tradisjonelle velgergrunnlag, som var den industrielle arbeiderklassen (en gruppering det ble stadig færre av i Norge). Gro Harlem Brundtland, som ledet partiet mellom 1981 og 1992, utførte denne oppgaven med betydelig suksess.

Den tradisjonelle sosialdemokratiske profilen ble ifølge flere redusert i denne perioden. Partiet ble stadig mer modernisert og ideologisk moderat (Olstad 2010: 228). Det godtok i økende grad og forfektet også selv en politikk basert på delvis økonomisk-liberale premisser

og Arbeiderpartiet har ikke vært mindre betydningsfulle for innføringen av New Public Management-tankegang i offentlig sektor enn de borgerlige. Finn Olstad mener det kan karakteriseres som en dreining fra det som kan oppfattes som tradisjonell venstresidepolitikk til å bli mer sentrumsorientert (Olstad 2010: 228).

Den nye striden om Norges forhold til Europa, EU-spørsmålet på begynnelsen av 90-tallet, viste seg likevel å bli en mindre belastning for partiet enn fryktet (Tvedt og Bull 2013). Vi merker oss også at til tross for at oppslutningen har vært synkende i den senere tiden så har partiet fortsatt vært det største partiet på stortinget siden 1927. Den lave oppslutningen på 90-tallet må likevel sies å være betydningsfull.

Nedgangen viste seg aller klarest ved valget i 2001 hvor de gjorde sitt dårligste valg siden 1924. Det var denne regjeringen, Stoltenberg 1, som satte i gang pensjonskommisjonen, som var startskuddet for pensjonsreformen. Hvorvidt dette kan ha medvirket til valgnederlaget i 2001 samme år er tvilsomt, men partiet *ble* ansett å være mindre venstreorientert enn noen gang, som blant annet viste seg gjennom delprivatiseringen av Statoil og sykehusreformen. Begge to er eksempler på en økonomisk-liberal- og NPM-tankegang.

En nyorientering i partiet ble ansett som nødvendig etter det elendige valget og spirene til flerpartisamarbeid i regjering ble lagt. Det resulterte i en flertallsregjering med SV og Senterpartiet etter valget i 2005, hvor Arbeiderpartiet gjorde det svært godt. Treparti-majoritetsregjeringen fikk fornyet tillit i 2009 og økt oppslutning om Arbeiderpartiet var en avgjørende faktor for at den fikk fortsette. Denne regjeringen satt dermed i regjering i store deler av perioden hvor pensjonsreformen ble utformet og vedtatt.

«It seemed that a new individualism began to blossom and this threatened the old solidarity. The liberation of the individual had been an underlying theme throughout the modernization process» (Sejerstad 2011: 9). Slik beskriver Sejerstad den tredje fasen, som var preget av disintegrering og redusert felles forståelse og enhet. Samtidig ble den lenge høyt aktede staten mindre velansett, og det som kunne fylle det organisasjonsmessige (og ideologiske?) tomrommet etter den var ifølge Sejersted nettopp markedet. I tillegg ble det nå økt fokus på det såkalte sivilsamfunnet, som hadde skilt lag med «staten» som begrep. Økonomisering, mindre stat og økt individualisme preger ifølge Sejersted sosialdemokratiets tredje (og foreløpig siste) tidsalder.

Hvorvidt denne siste fasen faktisk er sosialdemokratiets forfall er en fortelling som ikke deles av alle. Sejerstad (2011) og Berge Furre (2000) er begge representanter for forfallslinjen, og Ashley Lavelle sier: «the social democratic context of these parties [...]is dead» (2008: 14). Andre historikere som Finn Olstad (2010) og Brandal m.fl. (2013) fremsetter en annen tolkning: det som har skjedd er en fornying og kontinuitet og ikke forfall. Sosialdemokratiet har møtt de nye tidene og tilpasset seg, men holder seg etter dette synet fortsatt tro sine kjerneverdier.

6.1.4 Generelle trekk

Det norske arbeiderpartiets historie kan kort oppsummeres på følgende vis: de gikk fra å være et til tider revolusjonært arbeiderparti (men mest retorisk, og hovedsakelig i perioden 1910 – 1930), til et mer moderat sosialdemokratisk parti som godtok parlamentarismen og det liberale demokrati som gikk inn for å innføre sosialismen trinnvis gjennom å vinne parlamentsvalg.

Partiets ideologi har i det hele samsvart veldig klart med den sosialdemokratiske idealtypen vi presenterte i forrige kapittel: moderere markedskreftene, kjempe mot ulikhet (men ikke full likhet), et fokus på arbeidernes rettigheter og en ubestridt støtte til statlig styring og finansering (men heller ikke på noen absolutt måte). En gjennomgående pragmatisk sosialdemokratisk orientering og verdier som har tatt inn over seg strukturelle samfunnsendringer underveis og moderert politikken sin deretter.

I utgangspunktet var partiet mer radikalt, og hadde blant annet en mye skarpere kritikk av det eksisterende sosio-økonomiske systemet. Slik sett kan du si at det venstresosialistiske elementet i Arbeiderpartiets ideologi har blitt neddempet. På den andre siden så var Arbeiderpartiets radikalisme i utgangspunktet ikke identisk med det vi definerte som venstresosialisme: det var hele tiden sosialdemokratisk – i arbeiderfokusert – og ikke bare opptatt av mennesket som altruistisk og et ønske om fordeling.

Noen vil si at de etter hvert, i den senere fasen siden 1970-tallet frem til i dag, har blitt mer modernisert, sentrumsorientert og mindre ideologisk distinkt. Er det ikke-ideologi, felles-ideologi eller ny-ideologi? Konvergering eller endring? Partiets holdning til pensjonsspørsmålet vil være med på å besvare nettopp dette.

6.2 Høyre

Høyres historie er preget av både endring og bevaring. En av disse endringene som Jens Arup Seip (1987: 86) tar opp er: «[D]en uten sammenligning mest dypegående og mest kontroversielle politiske linje var Høyres vei frem mot en akseptering av velferdsstaten. Den har ikke vært lett». Ferden frem til denne er noe av temaet for denne delen.

6.2.1 Opphav

Høyre er Norges nest eldste parti og ble dannet ikke lenge etter Venstre (det eldste) i 1884. Det ble etablert i etterdønningene av den dyptgående striden i 1884 når Stortinget fikk den konservative regjeringen dømt i Riksretten. Med dette tok Stortinget et stort steg mot parlamentarismen og med det et betydelig utvidet kompetanse(og makt)område. De konservative på sin side mente dette var en undergraving av maktfordelingsprinsippet i Grunnloven og stred mot utviklingen (Garvik m.fl. 2013).

Basisen for partiet lå allerede i flere lokale grunnlovsforeninger, men Høyre som landsdekkende parlamentarisk parti kom først etter nederlaget for de konservative etter nevnte strid.

I utgangspunktet ble de etablert som en motvekt mot økt folkestyre og står da som et typisk konservativt parti. Tingsten uttrykker det på følgende vis: «Som regel har de bekjempet og for øvrig stått skeptiske til den demokratiseringsprosessen som har kjennetegnet den forfatningspolitiske utvikling» (Tingsten: 1971: 132). Partiet Høyre i Norge viste seg imidlertid som relativt moderate i slikt henseende fra ganske tidlig av, og godtok ganske snart den nye forfatningsmessige situasjonen og statsskikk fra inngangen av 1890-årene. De bidro også selv til utviklingen av norsk parlamentarisme (Garvik m.fl. 2013). Dette viser seg blant annet i at de fra tidlig av kunne samarbeide med den moderate delen av Venstre (ibid.). Jens Arup Seip går så langt å si: «Emil Stang, og ikke Johan Sverdrup, er gjennom sin regjeringsdannelse i 1899 blitt stående som den som knesatte parlamentarismen i Norge» (Seip 1987: 73). Når de konservative motkrefte nylende også aksepterte de nye spillereglene var systemet satt. Motviljen mot utvidet demokrat stod likevel fortsatt i lang tid klart, og fra valgprogrammet i 1888 (referert i Seip 1987: 73) hadde de som post 1: «Ingen stemmerettsutvidelse». Partiet godtok gradvis også dette og i 1912 hadde de også allmenn kvinnelig stemmerett programfestet (som ble vedtatt med Høyres stemmer følgende år).

I denne første perioden hadde Høyre ifølge Seip den «ekstreme økonomiske liberalisme» som utgangspunkt» (1987: 87). Uttrykket sikkerhetsstat benyttes av mange, og det var på flere måter et typisk konservativt parti.

6.2.2 Fra unionsoppløsning til borgerlig samarbeid

I 1912 hadde partiet regjeringsposisjon under Jens Bratlies ledelse. Under han hadde også partiet en tydeligere høyreprofil. De orienterte seg under den første verdenskrig i mer bondevennlig retning og gikk inn for korntoll (Garvik m.fl. 2013). Slik en «høy[e] vurdering av jordbruket har konservatismen imidlertid bevart» (Tingsten 1971: 133). Denne støtten er videre ikke kun en økonomisk avveining, som jo fort kan gå i retning *mot* ren økonomisk liberalisme. Dette er et standpunkt som omhandler etiske og tradisjonalistiske standpunkter. På slike politikkområder «har konservatismen også på det økonomiske området bevart en motsetning i forholdet til liberalismen» (ibid.). Denne har i hovedsak kun frihandelsdoktrinen igjen av sin økonomiske frihetslære (ibid.).

Partiet var en vedvarende motpol til den politiske arbeiderklassen fra mellomkrigstiden og en sterk forkjemper for borgerlig samling mot denne (tydeligst representert ved Arbeiderpartiet) (Garvik m.fl. 2013). Dette ble spesielt aktuelt i 1950-årene, hvor det i Høyre var stor frustrasjon over Arbeiderpartiets flertallsregjeringer. I hele perioden måtte Høyre og sine borgerlige medpartier godta å i stor grad stå på sidelinjen i norsk politikk (Garvik m.fl. 2013).

Nye tider ble imidlertid signalisert med John Lyngs kortvarige regjeringsperiode mellom 28. august til 25. september 1963. Dette var en borgerlig samlingsregjering og partiet hadde fire statsråder i denne (Garvik m.fl. 2013).

Arbeiderpartiets hegemoni endte i 1965 og Høyre var også her en sentral aktør i den nye Borten-regjeringen (Per Borten, Senterpartiet). Den hadde seks statsråder i denne, inkludert utenriksministeren. Regjeringen ble sittene til 1971 og Høyre var med hele tiden.

Den idémessige utviklingen, og spesielt holdningen til demokratispørsmålet, viste seg i stadig klarere form, og i 1935 har de «trygge rettstatten og folkestyret» i valgprogrammet. Og i 1957 også formuleringen «fast forankret i frie demokratiske institusjoner» (Seip 1987: 75).

I det hele var perioden ingen glanstid for Høyre. De var ikke dominerende og måtte godta å som oftest sitte utenfor regjeringen (Arbeiderpartiets hegemoni). De hadde heller ikke

statsministeren i perioden utenom Lyngs kortvarige opphold i regjeringskontorene. Generelt stod partiet sterkest i 1880- og 90 årene, hadde synkende oppslutning i mellomkrigstiden og lå mellom 1945 til 1975 ganske stabilt på 20 prosent (Garvik m.fl. 2013).

6.2.3 Fra Høyrebølge til blåblå koalisjon

Fra 1975 til 1981 hadde Høyre en langvarig og kraftig fremgang som ofte kalles «høyrebølgen». I 1981 til 83 satt partiet alene i regjering med Kåre Willoch som statsminister og de ledet koalisjonsregjeringer mellom 1983-86 og 1989-90 ilag med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Jan P. Syse ledet den siste av disse. De var også en dominerende aktør i Kjell Magne Bondeviks andre regjering mellom 2001 og 2005 og hadde flertallet av statsrådene i denne. (Garvik m.fl. 2013). Dette betydde at partiet også satt i regjeringsposisjon mens prosessen rundt pensjonsreformen pågikk.

Forklaringen på høyrebølgen går delvis ut på endringer i velgernes standpunkter og delvis på at partiet selv bevegde seg ideologisk mot sentrum. Man kan si velgerne og partiet møttes på midten. Det at Venstre bortimot forsvant som et relevant parti i norsk politikk i denne perioden framheves også ofte som en del av forklaringen (Garvik m.fl. 2013). Hallvard Notaker mener det og er viktig å ha den internasjonale situasjonen i betraktning for å forstå Høyres oppsving, hvor troen på statlig styre ble sterkt utfordret med oljekrise, industridød, inflasjon og sammenbrudd i det internasjonale regimet som kontrollerte valutakursene (Notaker 2012: 13). «Vi skal se at oppgjøret med autoriteter og eliter ble Høyrebølgens sterkeste drivkraft» fremholder han videre og henviser så til Francis Sejersted som mente det var den ideologiske motsetningen mellom individ og samfunn som forklarer Høyres suksess fra midten av 70-årene (ibid.).

Partiet fikk etter Fremskrittspartiets økte vekst en utfordrer fra økonomisk liberalistisk hold (som var et av, og er fortsatt, et viktig element i store deler av partiets politikk) og ble et spesielt stort problem ettersom det gjorde at sentrum og Høyre ikke lengre var store nok til å danne flertallskoalisjonsregjeringer.

Veien frem til å godta samarbeid med Fremskrittspartiet var lang og valget i 2009 var første gang de var innstilt på å samarbeide både med Fremskrittspartiet og sentrumspartiene. Siden sentrum på det tidspunktet sa klart nei til ethvert formelt samarbeid med Fremskrittspartiet var dette en vanskelig posisjon å stå i. Valgnederlaget tvang imidlertid alle de borgerlige partiene

til en revurdering av tidligere synspunkter og måtte til slutt godta at et parti som ofte var det største av de borgerlige partiene også måtte få «en plass i sola».

Etter valget i 2013 ble det et klart borgerlig flertall og etter flere runder forhandlinger mellom Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre ble det underskrevet en formell regjeringsavtale, hvor Venstre og Kristelig folkeparti fungerer som parlamentariske støttepartier til en regjering utledet av Høyre og Fremskrittspartiet. Med å regjere sammen med et selvuttalt (økonomisk) liberalistisk parti som Fremskrittspartiet kan vi kanskje nok en gang få se økt kraft i Høyres egen økonomisk liberalistiske tradisjon. Hva som skjer er i skrivende øyeblikk et ubesvart spørsmål, men basert på partiprogrammer, utsagn fra politikerne og signalene fra Siv Jensens nye produktivitetskommisjon er det grunn til å forvente betydelige endringer i Norges økonomiske-, sosiale- og velferdspolitik. En modererende faktor kan komme av det faktum at de ikke har stortingsflertall alene og er avhengige av enten Venstre eller Kristelig folkepartis støtte i politiske spørsmål. Men så lenge de gir tilstrekkelige konsesjoner til disse partienes hjertesaker, og basert på signalene fra disse så langt, er det grunn å forvente at regjeringen blir sittende til neste valg.

6.2.4 Generelle trekk

Høyres utvikling på velferdsområdet faller tett sammen med den generelle trygdepolitiske historien i Norge. Denne har gått fra sosialhjelpsstat til velferdsstat, selv om Seip mener «Høyres forhold til sosialhjelpstaten var mindre enn halvhjertet» og at det «er derfor riktig å se det slik at Høyre som parti gikk direkte fra sikkerhetsstaten til velferdsstaten» (Seip 1987: 93).

I Høyres historie og utvikling er det både økonomisk liberalisme og kulturell og sosial konservatisme. Tingsten sier det på sin måte at selv om «man altså kan finne fellestrekk i de konservative retninger, er allikevel forskjellene meget betydelige» (Tingsten 1971: 133). I tillegg har de gjennomgående blitt mer og mer moderate i sine økonomiske standpunkter og «[B]åde konservatisme og liberalisme har i prinsippet godtatt en sosial reformlinje» (ibid.). Hva som inkluderes i en «sosial reformlinje» er fluktuerende, men å godta sosiale ordninger *i det hele* er en ideologisk utvikling.

Økonomisk liberalisme og sosial konservatisme er to viktige linjer. Tingsten (1971: 134) mener, basert på eksempler fra Sverige og England, at det er svært vanskelig å gi en endelig

ideologisk framstilling av disse partiene. De har ingen erkjent ideologisk autoritet og disse konservative retningene har ofte ført en temmelig moderat politikk. Dette må også sies å være tilfellet for norske Høyre.

Gjennomgående er Høyre på flere måter et skoleeksempel på hva et konservativt parti *skal* være dersom man følger deler av ideologien nøye: Forsvare det bestående, godta gradvise endringer og akseptere utviklingen og være en ideologisk motvekt mot for raske endringer i samfunnet. Her vil imidlertid Høyres liberalisme og konservatisme kunne støte sammen: økonomisk liberalisme vil føre til raske og betydelige endringer, noe en sosialt og moralsk konservativ person vil kunne være skeptisk til. Og selv om de godtok flere sosiale reformer har de hele tiden vært forsvarere av det private næringslivet og eiendomsrettighetene. Betydelige endringer har skjedd i partiet, men det fortjener fortsatt sitt navn: forsvar av det bestående, økonomisk liberalisme og sosialmorsk konservatisme. Å forsøke å spore Høyres idémessige hovedretningers holdning til pensjon blir et av hovedtemaene i den empiriske delen.

7 Pensjonsreformen

Det empiriske materialet for denne oppgaven er sentrale debatter som har med pensjonsreformen å gjøre. Denne reformen er utgangspunktet for den empiriske analysen og hele oppgavens premiss hviler på den. I dette kapitlet vil det derfor utredes litt generelt om bakgrunnen og hensikten for reform før noen av de viktigste prinsipielle endringene i den drøftes helt til slutt. Til å begynne med følger noe bakgrunnsinformasjon om de tidligere reformene, som er viktige for å kunne si noe om utviklingen.

7.1 Innføringen av universell alderstrygd

Det første trinnet for innføring av universell alderstrygd i Norge skjedde i 1923, hvor Stortinget hadde bestemt at alle over 70 år hadde rett på pensjon. Den ble vedtatt etter flere tiår med utredninger og utsettelse, men trådte ikke i kraft da siden Stortinget, fortsatt dominert av de borgerlige, var bekymret for de offentlige utgiftene (Gram 2011: 5). Arbeiderpartiet på sin side hadde gått til valg på kravet om universell, skattefinansiert folkepensjon i 1918 (ibid).

Hvordan alderstrygden skulle innføres var da det skjedde et svært omstridt tema. Det var enighet om at den *skulle* utbygges, men det var en spesielt hard kamp om valg av hovedlinje i alderstrygden (Hatland 2001: 83). Alternativ 1 var en opptjeningstrygd med klare paralleller til privat forsikring. Ved å gjøre det på den måten skulle det betales inn premier i vedkommendes yrkesaktive periode og trygden skulle stå i forhold til disse utbetalingene. Med andre ord et prestasjonsorientert prinsipp. Dette ville blant annet medført at de som ikke hadde betalt inn noe heller ikke skulle ha rett til trygd. Dette er idéer som passer godt overens med liberalistisk ideologi. Alternativ 2 var en behovsprøvd grunntrygd som sikret alle eldre en viss økonomisk minstestandard. Etter dette prinsippet skulle det ikke være noen sammenheng mellom innbetaling og ytelse (ibid.:84) og fungerte mer som en vanlig økonomisk stønad.

Det skjedde på samme tiden en viktig utvikling i kommunene, som sannsynligvis la føringen for vedtaket i Stortinget senere, og fra 1916 til 1922 ble kommunale grunntrygder med behovsprøving innført i 105 norske kommuner som dekket 40% av befolkningen (Hatland 2001: 84).

Først i 1936 kom en ny lov om alderstrygd (Midré 1992: 144). På det tidspunktet hadde som nevnt allerede flere kommuner gjennomført kommunale alderstrygder (Gram 2011: 6). Det var denne typen som vant frem også i Stortinget og alderstrygden av 1936 var en lov om kommunalt administrerte minstetrygder med økonomisk behovsprøving (Hatland 2001: 84). Den omfattet *alle* nordmenn over 70 år (Hjemtveit 2009: 45), som var en utvikling i universalistisk retning om vi ser bort ifra behovsprøvingen som fortsatt var en del av ordningen.

Fullføringen av en virkelig universell alderstrygd kom i 1957 med fjerningen av behovsprøvingen. Den hadde frem til det punktet blitt gradvis innsnevret, men ble ikke helt opphevet før 1957. Siden da har vi hatt grunntrygder for alle eldre enten de har god eller dårlig råd (Hatland 2001: 84). Bakgrunnen for den kom fra Folketrygdmeldingen, som hadde som målsetting om både lik alders- og uførepensjon. En annen viktig faktor var at LO-kongressen i 1951 hadde gått inn for en alminnelig obligatorisk pensjonsforsikring for hele det norske folk (Gram 2011: 8).

Det tok altså 34 år fra den første loven om universell alderstrygd ble vedtatt til den ble ferdigstilt i universell form i 1957.

Innføringen av Folketrygden i 1967 var mest av alt var en teknisk og administrativ reform der vi fikk en samlet administrasjon og felles finansiering, og etter folketrygdloven ble innført har «trygdene i Norge [...] beholdt de samme sentrale kjennetegn» (Hatland 2001: 84). En viktig endring som kom i 1967 var imidlertid at det var da tilleggspensjon ble innført (Stamsø 2009: 179). Denne nye beregningsmetoden, som betydde at det gikk fra flate pensjoner til prinsippet om inntektsgradering, var en svært viktig endring, siden det var startskuddet for prestasjonsorienteringen i pensjonssystemet.

7.2 Innføringen av pensjonsreformen: «nye valgmuligheter og en helt ny tankegang»

«I 2011 trådte en av de mest omfattende velferdsreformene i Norge i nyere tid i kraft – pensjonsreformen» (Midtundstad 2012: 159). Den medførte store endringer, og Plahte og Nordstoga (2010: 12) sier: «Ny folketrygd og fleksibel alderspensjon medfører nye valgmuligheter og en helt ny tankegang: Pensjon er ikke lenger et spørsmål om når vi ønsker å gå av med pensjon, men når vi ønsker å ta ut pensjon». Samme forfattere setter det i en

historisk kontekst og sier også at «[D]en historiske utvikling av folketrygdens regelverk bærer preg av forsøk på å balansere behovet for og ulik vektlegging av folketrygden som redskap for minstesikring, fordeling og omfordeling av inntekt – og som en offentlig og obligatorisk forsikrings- og spareordning» (ibid.: 20). Pensjonsreformen er på flere måter en ny type balansering av disse behovene i møtet med nye tiders utfordringer.

Som sitatene ovenfor viser er det en utbredt oppfatning om at pensjonsreformen ikke bare omfattende i størrelse, men også betydelig i den endrede utformingen gjennom «en helt ny tankegang». Målet er å få flere til å jobbe lengre og hovedvirkemidlene er økonomiske insentiver som gjør det mer lønnsomt å fortsette i arbeid etter man har fylt 62 år (Midtunstad 2012: 159). Hensikten med dette var å redusere utgiftene til pensjon og sørge for at systemet ville være bærekraftig i fremtiden.

7.2.1 Bakgrunn

To hovedutfordringer ønsket å bli løst med pensjonsreformen: Hvordan sikre et fremtidig bærekraftig pensjonssystem og hvordan sikre et opptjeningssystem som gir større samsvar mellom hva man betaler inn og får igjen (Plahte og Nordstoga 2010: 22). Bekymringen kommer av at det blir stadig flere eldre og færre i yrkesaktiv alder (Midtunstad 2012: 159). Forholdet mellom arbeidende og ikke-arbeidende, som må være i sunn (bærekraftig) balanse for å opprettholde velferdsstaten, ble fryktet å gå i ubalanse. Det henger i stor grad sammen med synkende fødselrater, økt levealder og kortere yrkeskarrierer. Levealderen har gjennomgående økt siden folketrygden ble innført i 1967 og forventes å fortsatt øke fremover (ibid.).

Det at en økende andel av de eldre går over til AFP og uføretrygd før ordinær pensjonsalder, og at utgiftene til pensjon har økt ettersom de nye generasjonene av pensjonister har opparbeidet seg bedre tilleggspensjoner enn tidligere generasjoner, er mye av årsaken til at presset på økonomien har økt. (Midtunstad 2012: 160). En annen kobling til økonomien er at behovet for arbeidskraft vil øke i fremtiden. Det er noe som gjør at det også har vært en stor ambisjon om å sørge for å holde flere seniorer i arbeidslivet (ibid.). Her kommer arbeidslinjen klart frem.

De to mest sentrale virkemidlene for å sikre denne bærekraften er å innføre en ny og lavere regulering av løpende alderspensjon og levealdersjustering av pensjonen (Plahte og Nordstoga 2010: 23).

Urettferdighet har også – blant annet av Arbeiderpartiets representanter ved pensjonsdebattene - blitt trukket frem som motivasjon for reformen. Det at det skal være større samsvar mellom tidligere inntekt enn tidligere kan uansett tyde på at det er bekymring for *en type* urettferdighet tilstede. I en masteroppgave fra 2011 skriver Siri Skjelle Solid (som også fremhever urettferdig som bakgrunn for reform) at akkurat det i stor grad er en følge av bestårsregelen. Bestårsregelen betydde at pensjonen ble beregnet ut ifra de 20 årene i livet man hadde høyest inntekt så sant man hadde arbeidet 40 år til sammen. Hun viser til et hypotetisk eksempel med to personer som har begge har arbeidet fulltid i 40 år, og i 20 av disse har hatt lik inntekt, mens det i de 20 resterende var stor forskjell i inntekt likevel ville fått utdelt samme pensjon. (Sollid 2011: 18).

7.2.2 Prosessen

Helt fra tidlig på 1980-tallet har ulike offentlige utvalg jobbet med forslag til forandringer i folketrygdsystemet og finansieringsmetode (Stamsø 2009: 195). Hatland (2001: 113) kobler det på bakgrunn av en større internasjonal trend og at et «sentralt kjennetegn ved disse bestrebelsene er at myndighetene jakter på pensjonsordninger som er bedre tilpasset den økonomiske utviklingen og som ikke overfører store betalingsbyrder til fremtidige generasjoner». Sverige framholdes som et forbilde, som (i 2001 når boken kom ut) hadde lagt om systemet til en innskuddsbasert ordning.

Det formelle og direkte startskuddet skjedde i 2001 da den daværende regjeringen Stoltenberg ønsket «på fritt grunnlag å utrede alternativer til det pensjonssystemet vi i dag har i folketrygden» (Hatland 2001: 113). Regjeringen oppnevnte våren samme år et utvalg med åpent mandat til å utrede reformer for «å utrede det man mente var en nødvendig modernisering av folketrygden» (Plahte og Nordstoga 2010: 22). En interessant formulering hos Hatland i 2001 (før resultatet av reformene var klart) er «[U]tvalget har sitt tyngdepunkt i finanspolitikere og samfunnsøkonomer» (ibid.). Det kan gi en indikasjon på at en økonomisk forståelse ville være dominerende.

Arbeidet endte med bred politisk enighet om hovedprinsippene for pensjonsreform, som ble vedtatt i to pensjonsforlik i henholdsvis 2005 og 2007 (Plahte og Nordstoga 2010: 22). Disse skal omfatte hele pensjonssystemet (Midtunstad 2012: 195) og alle politiske partier står nå bak den og den er trygt politisk forankret. SV og Fremskrittspartiet var i utgangspunktet motstandere, men har begge i regjeringsposisjon måttet godta reformen

De nye reglene for alderspensjon trådte i kraft i 2011.

7.2.3 Det nye systemet

I det nye systemet var det flere store og små endringer. Her er det ikke nødvendig med en full teknisk gjennomgang, men de viktigste må nevnes. Disse kommer frem i st.prp. nr. 1 [2008-2009] og ot.prp.nr. 37 [2008-2009] (henvist i Midtunstad 2012: 195). Opplysningene nedenfor er i hovedsak fra samme kilde og hvor det er flere er det oppgitt.

For det første så faller besteårsregelen bort, som betyr at skal alle år telle *likt* som opptjeningsgrunnlag. Nå skal alle år med inntjening gi uttelling og ikke kun 40 som i den forrige ordningen. Dette er også et tiltak for å begrense kostnadsutviklingen.

Innføring av levealdersjustering er også en del av endringene. Dette er viktig fordi det medfører at man må jobbe lengre for samme pensjon dersom levealderen øker. Noe som det er grunn til å tro at den vil gjøre. Måten dette skal skje på er ved å innføre noe som kalles delingstall, som deler opptjente pensjonsrettigheter på antall år som pensjonist, som igjen regnes ut fra forventet levealder på pensjoneringstidspunktet (uavhengig av kjønn og yrke). Grunnen til at levealdersjustering innføres er for å forhindre at økt levealder medfører økte pensjonskostnader for folketrygden (Plahte og Nordstoga 2010: 24).

Kombinasjon av arbeid og uttak av alderspensjon skal også gjøres lettere etter reformen (jf. arbeidslinjen), uten at pensjonen blir avkortet. Folk kan fortsette i full stilling hos arbeidsgiver og samtidig ta ut fleksibel alderspensjon (Plahte og Nordstoga 2010: 25). «Pensjon er dermed ikke nødvendigvis lenger en erstatning for bortfall av lønn på samme måte som tidligere» (ibid.). Fortsatt ligger imidlertid prinsippet om å sørge for inntekt med alderdom, men nå også med «fleksibilitet», hvor man gradvis kan gå over til pensjon fra arbeid.

Pensjonen skal kunne tas ut fleksibelt fra 62 år til man er 75 år og dette uttaket skal være nøytralt i forhold til uttaksalder. Med det menes at forventet nåværende verdi av den enkeltes

samlede pensjonsutbetalinger skal beregnes ut uavhengig av uttaksalder. Prinsippet er at om man tar ut pensjon tidligere blir den lavere fordi pensjonen da tenkes å skulle fordele seg over flere år.

De opparbeidede pensjonsreglene skal også lønnsreguleres, mens pensjoner som er under utbetaling skal reguleres med et gjennomsnitt av lønns- og prisveksten.

I tillegg så skal det bli forbedret pensjonsopptjening ved ulønnet omsorgsarbeid og arbeidsledighet og også pensjonsopptjening for førstegangstjeneste.

7.3 Prinsipper

Vi har allerede sett litt kort på hovedtrekkene med pensjonsreformen, om hvordan den kom til og at den var en betydelig endring fra tidligere ordninger. Denne delen omhandler noen drøftinger om de viktigste prinsipielle endringene i den. Et hovedanliggende formuleres fint av Midtunstad når hun sier: «Forutsetningen for at reformen skal virke, er at pensjoneringsbeslutningen i all hovedsak er en økonomisk overveielse – men er det det?» (2012: 159). Midtunstad på sin side går empirisk til verks for å finne ut om det faktisk er slik. Det er utvilsomt viktig, men i vår kontekst er det den underliggende holdningen om økonomiske incentivers avgjørende drivkraft som er mest betydningsfullt. Det bygger på et menneskesyn som er styrt av ideologiske føringer og antakelser.

Bratland (2006: 4) oppsummerer prinsippene og bakgrunnen på følgende vis:

«En viktig forutsetning i vedtaket er at fremtidig pensjon skal være trygg, og kunne tåle relativt store demografiske endringer. Det er lagt stor vekt på det sosiale aspekt, slik at det forutsettes en omfordeling fra personer med høye inntekter til personer med mer beskjedne inntekter» og «det er i alle sammenhenger fremholdt at det skal lønne seg å arbeide, samtidig som personer med omsorgsoppgaver, og personer som er syke eller arbeidsledige skal ivaretas».

Økonomisk bærekraft er en bekymring som ganske ukontroversielt vil deles av de fleste. Måten man skal oppnå økonomisk bærekraft er imidlertid ikke like opplagt. Rammene for det vil i stor grad bli lagt opp av rådende økonomisk tankegang, som nok har sin basis i faktisk strukturelle forhold, men som også har et element av valg og idéer som kan bestrides.

Å redusere utgiftene med å få folk til å arbeide mer kan ifølge Midtundstad svekke den fordelingsprofilen som det var i det foregående systemet, og målet med trygder er nettopp rettferdig fordeling og trygghet. Ved å ikke ta hensyn til, i generell forstand, forskjellige yrkesgruppers ulike muligheter til nettopp å kunne arbeide lengre er en av årsakene til det. Det er ikke tilfeldig hvem som oftest må tidlig- eller uførepensjoneres. Det er ofte folk i fysisk krevende yrker. Sitatet fra Bratland ovenfor uttrykker at et av målene var en «omfordeling fra personer med høye inntekter til personer med mer beskjedne inntekter». Å kombinere arbeidslinjen med rettferdig fordeling kan dermed virke vanskelig. Selv om målet med reformen ikke var mindre fordeling i seg selv kan det virke som at det nå var et annet syn på hva rettferdig fordeling er. I tillegg så var den aller viktigste begrunnelsen bak reformen nettopp økonomisk bærekraft, men det å øke skatten var ikke sett på eller anerkjent som et alternativ og dermed må nødvendigvis endringen komme i form av kutt på et eller annet vis. Dersom insentiveffektene og redusert (faktisk) pensjon grunnet ulike forhold (yrke, kjønn) gjør at den samlede fordelingsprofilen endres i retning *mindre* fordeling så kan man i hvert fall vurdere det som at det ikke var en stor prioritet. Hva som faktisk vektlegges, til tross for hva som *sies* vektlagt, og den samlede politiske linjen viser de rådende verdiene som de er. Det samme er tilfellet for ambisjonen om å gjøre det lettere å kombinere trygd og arbeid. Dersom arbeidet er svært krevende, og man er så utslitt at det å jobbe ikke lengre er mulig, slår også det prinsippet ut som en svekket fordelingsprofil.

Noen punkter som går i motsatt retning må også tas med, som at det nå skal være forbedret pensjonsopptjening ved ulønnet omsorgsarbeid og arbeidsledighet. Å belønne personer som gjør ulønnet omsorgsarbeid kan også virke som en utvikling som peker i retning mer individualisme, forstått som valgfrihet. Man kan velge å være hjemme med barn, pleie foreldre, syke pårørende osv. På en måte går det delvis mot arbeidslinjen, men de økonomiske insentivene til å arbeide er helt klart sterke. En vil ende opp med lavere pensjon dersom man velger å være hjemme. Likevel kan vi si at denne delen av pensjonsreformen er basert på det det Martinussen kaller velferdsstatens omsorgsverdier.

Finansieringen skal nå være fondsbasert. Hva betyr det ut ifra et idé- og verdieperspektiv? Som påpekt tidligere ligner fondssparing mer på forsikringsprinsipper, som ofte er mer individualistiske. Vi blir noe mindre avhengige av hverandre og det er en mer direkte kobling til det man har tjent opp og det man får enn tidligere.

Prinsippet om fleksibilitet, at man *kan* jobbe lengre (og belønnes for det) og at man *kan* kombinere trygd og arbeid i større grad enn før vitner om en økt individualisme. Pensjonering er implisitt forstått som mer et personlig valg. Og en innledende betraktning er at det er et økt fokus på aktør vs. struktur i forståelsen av individers handling i prinsippene bak og den endelige utformingen til pensjonsreformen.

Fordelingsprofilen, fokuset på økonomi og insentivtankegangen peker i det hele på et mer økonomisk menneskesyn. Flere har nevnt at det vært en gradvis mer sosialøkonomisk diskurs i velferdsreformene og retorikken i senere år, og i tillegg var det en hovedvekt av sosialøkonomer og finanspolitikere som stod bak pensjonskommisjonen i 2001 (Hatland 2001; Skog-Hansen og Grønningsæter 2010). Betydningen av dette og dennes eventuelle kausalitet for det som ble sagt og gjort er ikke klart. Rimelig virker det likevel å påstå at *noe* har skjedd. Det er oppgavens kjerne: Arbeiderpartiet og Høyres idémessige argumentasjon ved innføringen av pensjonsreformen.

8 Analyse

Innføringen av pensjonsreformen var ingen enkelt hendelse og reform. Det begynte med NOUen fra 2001, og siden to store vedtak i 2005 og 2007 samt andre tekniske endringer siden det som en naturlig følge av de første. Analysen er delt i tre, hvor den første er «Pensjonsreformen – trygghet for pensjonene», den andre er «Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden» (og tilhørende debatt i Odelstinget) og den tredje er «Endringer i folketrygdloven – ny uføretrygd og alderstrygd til uføre». Hensikten med denne inndelingen er ikke en sammenligning av debattene, men siden debattene har ulikt fokus, som til sammen utgjør en helhet for analysen, er det en hensiktsmessig måte å gjøre det på. Siden partiene og idéene er fokuset for analysen er hensikten å få frem mønsteret som råder på tvers av de ulike debattene. Å dele de opp var mest av alt en praktisk avgjørelse. Det at de er tematisk ulike, men likevel alle koblet til nettopp en endring av pensjonssystemet på ulike måter, kan samtidig styrke slutningene som gjøres. De samlede funnene drøftes i første del av kapittel 9.

8.1 «Pensjonsreform – trygghet for pensjonene»

Denne er basisen for alle følgende reformer, og som flere av representane sier den prinsippmessig viktigste. Selve reformen er St.meld. nr. 12 og ble debattert den 26. mai 2005. På daværende tidspunkt var det Bondevik 2 som satt i regjering. Denne regjeringen inkluderte Høyre i en dominerende rolle, hvor de blant annet hadde finansministerposten, som er svært viktig i en slik reform.

Materialet er hentet fra Stortingets nettsider og hvert sitat vil enkelt og greit markeres med representantnavn, parti (A eller H) samt sidetall fra pdf-filen¹.

Et gjennomgående tema i denne første debatten er den høye aktelsen for at dette er en konsensusreform og de deltakende parter (som var alle utenom Fremskrittspartiet og SV) priser hverandre for ansvarlighet og kompromissvilje. Heidi Larsen (H, s. 2349) sier at partiene i hovedsak er enige og at det er en historisk reform som hele folket vil ha. Videre henviser hun til Halfdan Hegtuns utsagn under lovbehandlingen om folketrygden på 60-tallet om at denne er «en solid forankret i en alminnelig og grunnleggende enighet, slik at den aldri

---

¹ Kan leses på <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2004-2005/050526/1/>

mer skal kunne bli kasteball i politisk stormkast». Konsensus og bred politisk enighet skal gjøre at den overlever ulike regjeringer med skiftende ideologisk farge. «Pensjon er langsiktig. Stabilitet og forutsigbarhet er derfor viktigere i dette spørsmålet enn mange andre» (Larsen, H, ibid.) og Ranveig Frøiland (A, s. 2354) sier «[E]it av formåla i avtalen har nettopp vore å sikra at det framtidige pensjonssystemet skal vera føreseieleg. Så vi står fast ved avtalen». Høyres representanter er nok imidlertid enda mer opptatt av konsensusen enn de andre i denne debatten. Det kan være fordi de ved daværende tidspunkt var regjeringsparti og hadde interesse av å vise seg ekstra ansvarlige og nedtone den mer renskårne ideologiske retorikken.

Det er og klart at det ikke var full enighet om alt, og «[D]e gav og tok alle» (Larsen, H, s. 2352). Høyre er på sin side kritiske til at det ble en bedre tidligpensjoneringsordning i avtalen enn i forslaget regjeringen hadde sendt ut.

Ansvarlighet er et ord som også ofte dukker opp, og det å tørre å mene mer enn det som er populært i dag er velansett: «Politikk er også å ta vanskelige og store beslutninger» (Ine Marie Eriksen, H, s.2359). Populisme, som både SV og Fremskrittspartiet anklages for, forkastes. Ideologi slik de forstår det anses som uønsket og uansvarlig i en slik reform.

Arbeiderpartiet er opptatt av at de greide å få til en mer rettferdig avtale enn det som forelå fra regjeringen. «Arbeiderpartiet ønskjer eit pensjonssystem som er sosialt rettferdig» (Frøiland, A, s. 2352). Dette gjentas flere ganger av så godt som alle partiets representanter, og en av de viktigste seierene i deres øyne er lovfestet tjenestepensjon til alle; at kvinner skal få en god pensjon; og at de greide å slå ring om AFP-ordningen. Den gjentatte understrekingen om solidaritet og fordeling passer inn under det vi definerte som en venstresosialistisk holdning til pensjon.

En av pensjonsreformens viktigste endringer, alleårsregelen, er viktige for både Høyre og Arbeiderpartiet, men med ulik begrunnelse. For Høyre er det viktig for å skape «økende arbeidsincentiv» (Larsen, H, s. 2352) og dermed økonomisk vekst og bærekraft.

Arbeiderpartiets representanter argumenterer for at alleårsregelen er rettferdig fordi det vil unngå at folk ender i «minstepensjonistfella» og at man skal få igjen for det man har tjent inn. «De får ingenting igjen for det de har betalt inn til trygdesystemet» (Stoltenberg, A, s. 2366).

Høyre er ikke like bekymret for dette, men når Per Kristian Foss (H, s. 2364) svarer på kritikken er det uansett ingen motstand mot dette når han sier: «Det blir i fremtiden færre minstepensjonister».

Det er fra begge parter, men med ulik styrke, en underforstått godtakelse og aktelse av å ha et omfattende offentlig pensjonssystem i det hele. Dette viser seg kanskje aller best i den kritiske holdningen til Fremskrittspartiets forslag, som de mener er uansvarlig og usolidarisk.

Arbeidarpartiet har og gjennomgående en mer støttende holdning til staten enn Høyre. For de er stabilitet det viktigste. I dette vises en avstand til rent liberale ordninger med kun en offentlig minstepensjon til alle, og hvor resten sørger for egen pensjon gjennom private ordninger. Larsen (H) viser nok en gang til Hagtun fra 1966, som påpekte at reformen da var uvanlig i hvor omfattende den er. «Det etablerte et obligatorisk trygde- og pensjonssystem for hele befolkningen» (Larsen, H, 2350). Måten det henvises på viser at det er bred aksept i Høyre for nettopp det. Noen formuleringer videre er imidlertid interessante, spesielt med setningenen det var «epokegjørende fordi man satte seg ærgjerrige mål om at hver borger skulle kunne opprettholde en rimelig, god levestandard i alderdommen» (ibid.). Med andre ord ikke noe selvsagt, og dristig «økonomisk sett, ved en vesentlig økning i statens sosiale utgifter og store forliktelser på arbeids- og næringslivet» (ibid.). Ordet dristig forteller oss mye. Her er et fint eksempel på Høyres konservative holdninger: skeptiske til store endringer og bekymret for næringslivets tilstand. For selv om den har stått seg godt, fortsetter hun, har «den nok [...] blitt litt *vel* dristig og har noen svakheter som bør rettes opp» (ibid., min uthevelse).

En overveldende positiv holdning til staten formuleres av Tore Nordtun (A, s. 2369) når han sier «det aller viktigste er at man sikrer penger i felleskassen for å ha en operativ og oppegående folketrygd i framtiden». Det er noe av det aller viktigste for Arbeiderpartiet. Vi merker oss at dette kan tolkes som en type konservativ holdning (i generell forstand): å bevare det bestående for å opprettholde en sosialdemokratisk (ideal)tilstand.

Det er stor enighet om ordningene og prinsippene rundt tilleggspensjon og at det skal være (mer) samsvar mellom inntekt og det du får igjen som pensjonist enn før. Dette kan gjerne skje gjennom det offentlige. At det blir mer samsvar mellom hva man får igjen og betaler inn anses som rettferdig, som er en prestasjonsbasert forståelse av rettferdighet. Dette passer både inn for Arbeiderpartiets del, hvor argumentasjonen dreier seg om at dette er rettferdig og dermed en sosialdemokratisk forståelse. Høyres er enige om politikken og ønsket seg enda

mer samsvar mellom inntekt og pensjon (Larsen, H, s. 2352). Det passer inn i det konservative idealet om prestasjonsorientert fordeling. Her er det en tendens til ideologisk overlapp, men med ulik vektlegging.

Arbeiderpartiet har ofte en mer venstresosialistisk retorisk tone enn innholdet i de politiske forslagene tilsier. De er bekymret for at privatisering kan føre til «større forskjeller, mer usikkerhet og større sosiale forskjeller i pensjonssystemet» (Stoltenberg, A, s. 2367). Pensjonssystemet skal altså være et redskap for å redusere forskjeller. Lengre nede i innlegget er det likevel en aksept for ulikhet, hvor han sier «[D]et kommer til å være fattige eldre, det kommer til å være rike eldre» (ibid.). Og når Svein Roald Hansen (A, s. 2383) sier «Vi får en ny folketrygd, som har *god* sosial profil, en *god* kvinneprofil, som er *mer* rettferdig enn dagens folketrygd» (mine uthevninger). Nøkkelen her er hvordan «god» og «mer» defineres og forstås. Man kan gjerne si at disse modererende ordene er det som skiller de fra en venstresosialistisk type. Og Stoltenberg (A, s. 2366) sier «dagens pensjonssystem er urettferdig». Urettferdighet definerte vi som en venstresosialistisk kritikk og problemforståelse, mens innholdet i virkemidlene som vil benyttes for å rette opp disse skjevhetene – og hvordan urettferdighet forstås - er klart sosialdemokratiske (prestasjonsorientering, arbeidsfokus, arbeiderfokus). En slik forståelse av urettferdig minner også om en konservativ type, og illustrerer godt det ideologiske overlappet mellom de to partiene i dette spørsmålet.

Arbeiderpartiet gjentar ofte at det blir en bedre sosial profil etter reformen. Det vises ifølge dem til at en reduserer antallet minstepensjonister og at kvinnene får mer igjen. Grovt sagt kan en si at Arbeiderpartiet er opptatt av kvinne- og lavtlønnsrettferdighet, mens Høyre er opptatt av generasjonsrettferdighet (og trygghet).

Holdningen til arbeid følger i det hele tatt et forventet mønster hva partiideologi angår. En bemerkelsesverdig side er imidlertid at den sosialdemokratiske forståelsen for arbeid også deles av Høyre enkelte steder. «Vi skal ha et arbeidsliv hvor det er plass til alle» (Foss, H, s. 2364). Det er klart at arbeid likevel er aller viktigst med hensyn til bærekraft, en bærekraft som skaper *trygghet*. «Sammenhengen mellom vår arbeidsinnsats og vår velferd blir tydeligere med denne reformen» (ibid.). Arbeidsstimuleringen er det som gjør reformen bærekraftig. Men Foss mener og det er en positiv stimulering: «Det er gulroten som er hovedelementet i denne reformen, ikke pilsen» (ibid.). Rannveig Frøiland (A, s. 2353) sier «den viktigaste innsatsen for å få eit bærekraftig pensjonssystem skjer gjennom å skapa eit

inkluderande arbeidsliv». Derfor er det viktige å øke innsatsen for å sikre arbeid til alle og å snu tendensen som gjør at fullt arbeidsføre personer blir utskjøvet fra arbeidslivet lenge før pensjonsalder. Dette vitner om en delvis strukturforståelse, hvor det ikke bare er menneskene som må styres, men at rammene skal legge opp til at ønsket adferd er mulig. Det peker mot noe bredere enn en ren «homo economicus» menneskemodell. Hill Marta Solberg (A, s. 2369) formulerer at «[V]i ønsker i fellesskap at den enkelte skal kunne velge å stå lenger i arbeid», som er en setning som vektlegger både det kollektive og individuelle. Høyre, representert med Oddvar Nilsen (H, s. 2369), uttrykker også et relativt generøst syn på arbeid, hvor han på tilsvar til Hill Marta Solberg sier at for å skape et bærekraftig pensjonssystem må vi «gjør[e] det mer interessant» å stå lenger i arbeid. En formulering som isolert *kan* tyde på at mennesket forstås som å drives av noe mer enn kun økonomiske insentiver og ganske langt ifra et rent konservativt, og i hvert fall liberalt, menneskesyn. Men videre lærer vi at han forstår interessant som å gjøre det lønnsomt for pensjonister å totalt sett være i arbeid.

Arbeiderpartiet har på flere måter et tosidig forhold til synet på arbeid og trygd fra analyseskjemaet. Det at de er opptatt av solidaritet, skjerming av AFP-ordningen, tidligpensjonering og folk som må forlate arbeidslivet før vanlig pensjoneringsalder passer inn i en venstresosialistisk idealtipe som antar at folk ikke har et valg, men må – grunnet strukturelle forhold – gå av tidlig. Men det gjentatte fokuset på arbeidslinjen og insentiver er av mer sosialdemokratisk type. Det, samt understrekingen av ønsket om å kombinere trygd og arbeid i så omfattende grad peker i den retningen. Arbeid er videre et gode i seg selv og har mange gode effekter for mennesker og økonomi. I en kritikk mot Fremskrittspartiet sier Stoltenberg (A, s. 2372) at man med deres forslag «fjerner all sammenheng mellom folketrygd og arbeid. Da fjernes også motivasjonen til arbeid i folketrygdsystemet og [da] svekkes landets økonomiske bæreevne». Denne koblingen mellom arbeid og trygd kan både forstås som sosialdemokratisk og konservativ. Slik vi definerte et sosialdemokratisk forhold til arbeid inngår økonomiske insentiver som en side, men vektleggingen i overnevnte sitat kunne også passet inn i en konservativ type, hvor mennesket hovedsakelig drives av økonomi.

Poenget med et inkluderende arbeidsliv tas ofte opp av Arbeiderpartiets representanter. «Å leggja til rette for eit arbeidsliv som inkluderer alle, og der alle kan bidra med sitt, bør vera ei prioritert oppgåve for ein arbeidsminister» (Frøiland, A, s. 2382). Hill Marta Solberg (A, s. 2381) sier «vi må legge til rette for at flere kan være i jobb», «[A]rbeidsmiljøet må gjøre det mulig for folk å stå lenger i jobb – og dermed også få lov til å bidra mer. Vi trenger et

arbeidsliv som ikke støtter stadig flere ut». Alle disse argumentene vektlegger struktur og tilpasning, som er venstresosialistiske, mens jobbfokuset som et gode på et høyere nivå er mer sosialdemokratisk. Når hun avslutter avsnittet og sier den «nye folketrygden skal bygge på prinsippet om at det skal lønne seg å arbeide» (ibid.) er det rent sosialdemokratisk.

Fleksibilitet er et annet ord som ofte tas opp, og Høyre mer enn Arbeiderpartiet. For Høyre er fleksibilitet et gode i seg selv, som passer fint inn i en liberal individualistisk tankegang om at individet skal styre selv. «Og det er en reform som skaper et mer fleksibelt pensjonssystem, et pensjonssystem mer tilpasset de behov dagens og morgendagens arbeidstakere, arbeidsmarked og individer har» (Oddvar Nilsen, H, s. 2369).

Arbeiderpartiets holdning til private ordninger er på sett og vis aller mest pragmatisk. De har ikke noe problem med at bedriftene sørger for gode private ordninger til sine ansatte så lenge det gjelder alle. «No blir det mogleg for fleire føretak å oppretta ei felles innkjøpsordning for tenestepensjon. Innkjøpsordninga kan på vegner av medlemsføretaka inngå avtalar om kjøp av pensjonsprodukt frå forsikringsselskap, bankar og andre som tilbyr slike produkt» (Frøiland, A, s. 2353). På den andre side er de svært opptatte av å sikre en bærekraftig økonomi i pensjonssystemet for å forhindre privatisering på andre velferdsområder. Det er grunn «til å redusere veksten [i pensjonene] noe for å sikre at vi har penger i felleskassa til å betale for offentlige tjenester» (Stoltenberg, A, s. 2367). De er gjennomgående svært bekymret for privatisering. Høyre deler bekymringen for mindre velferd, men kobler det mer til at det å ikke reformere vil kunne føre til «økte skatter og avgifter på en måte som truer verdiskapingen i fremtiden» (Foss, H, s. 2364). Men det er likevel en positiv innstilling til velferd, og «uten reform setter vi velferden i fare» (ibid.). Å sikre verdiskaping, men samtidig ikke øke skatter og avgifter er typisk konservative holdninger. Stoltenbergs fokus på statens samlede rolle i økonomien er en blanding av venstresosialistisk og sosialdemokratisk argumentasjon. De gjentatte advarslene mot privatisering, mest forstått som tjenester (Jf. Esping-Anderson), tyder på et ønske om at staten skal ha den fulle styringen over det, som er venstresosialistisk etter våre idealtyper. Aksepten for privates plass, så lenge det gagnar arbeiderne, er av sosialdemokratisk type.

I et tilsvarende svar mot SVs påstander om at reformen fører til mer privatisering sier Foss (H, s. 2364) «[S]kulle det være noe som bidrar til privatisering, er det SVs holdning. For de som nå sier vent med reform, vil skape stor usikkerhet for at folketrygden i fremtiden kan sikre tryggheten for pensjoner, og det vil være det beste grunnlag for alle de private selskaper som vil selge

sine forsikringsprodukter. Det er ikke noe galt i det, men det å skape en slik usikkerhet og utsette mulige vedtak bidrar iallfall til privatisering». At private ordninger ikke er noe galt, men underforstått bra, er konservativt.

Høyre tar flere ganger opp viktigheten av å trygge pensjonene for fremtiden og generasjonsansvaret. «Vinnerne i dag er de som ikke har stemmerett til høsten» (Foss, H, s. 2364). «Generasjonsansvaret, vårt ansvar for å gi dem som kommer etter oss, et minste like godt utgangspunkt som vi selv har fått, er en grunnleggende verdi for Høyre» (Sanner, H, s. 2379). Oddvar Nilsen (H, s. 2369) sier at de som ikke vil reformere pensjonssystemet nå legger en «voldsom byrde over på sine barn og barnebarn, og for meg strider det mot alle de verdiene som gjør at jeg er et politisk engasjert menneske». Han kobler dette direkte til sin konservative overbevisning. Det handler om å «videreforedle og supplere folketrygden for fremtidige generasjoner» (ibid.). I analyseskjemaet tas ikke det med generasjonsansvar opp, men det er en konservativ forståelse av verden og kan sies å handle om å forsvare det bestående. Generelt er Høyre ofte ganske langt ifra den konservative idealtypen på flere områder. Mer enn rendyrket så *heller* de mer i konservativ retning, hvor moderasjon er det gjennomgående inntrykket. Arbeiderpartiet er enig i dette, og hvorvidt man kan kalle det sosialdemokratisk eller konservativt er vanskelig å si helt endelig, f.eks når Svein Roald Hansen (A, s. 2383) sier «[L]ike viktig er det at deres barn nå kan unngå å få en stor, uoversiktlig og ufinansiert regning i fanget».

Økonomien har en stor betydning i Høyres argumentasjon, og det å redusere offentlige utgifter formuleres enkelte steder som om det er et gode i seg selv. En jevnere byrdefordeling vil « redusere farten betraktelig på økningen i de offentlige utgiftene som går til pensjon» (Larsen, H, s. 2351). Foss (H, s. 2366) sier også at «pensjonsreform er viktig for økonomisk vekst», som han sier har støtte fra OECD og IMF (tradisjonelt økonomisk liberale institusjoner). Denne typen bekymring – og holdning til – økonomi er en blanding av konservativ og liberal type. Mest konservativ, siden det er relativt milde formuleringer.

Budsjettbalanse er viktig for Høyre, og Larsen (H, s. 2388) er i typisk konservativ stil opptatt av at «både utgiftssiden og inntektssiden er med».

Problemforståelsen deles på flere måter. Og forståelsen av det økonomiske systemet like så. Dette fører til flere like løsningsforslag, men med ulik begrunnelser. Problemet er bærekraft og økonomi. Men hva som er et gode med bærekraft vektlegges ulikt. Høyre har stabilitet og

trygghet som en bærende verdi. Det har Arbeiderpartiet også på noen måter, men med en begrunnelse som går mer direkte på mennesker, og spesielt arbeidstakere (kvinner og lavtlønnede nevnes oftest).

Svært sjeldent gjenfinner vi den liberalistiske idealtypen igjen i argumentasjonen til Arbeiderpartiet (som er forventet) og Høyre (som er et viktig funn), og kun som avvisende motsvar og kritikk mot Fremskrittspartiets holdninger. Hadde vi utvidet analysen til også å vurdere Fremskrittspartiets argumentasjon er det grunn til å forvente at denne ville vist seg hos deres representanter. Et eksempel er når Svein Roald Hansen (A, s. 2383) sier: «[F]remskrittspartiet ønsker seg en folketrygd som gjør alle til minstepensjonister, og at en inntektssikring i forhold til lønnsinntekt er noe den enkelte bør ordne selv». En motstand mot ren individualisme og liberalisme. Bent Høie (H, s. 2372) har også en kritisk tone når han sier i «Fremskrittspartiets samfunn vil trygghet være opp til den enkeltes evne til å spare eller forhandle med sin arbeidsgiver». Ikke like krass i kritikken som Arbeiderpartiets representanter, men langt ifra en aksept for at det er bra å legge opp til at individet har det fulle ansvaret for egen skjebne.

8.1.1 Oppsummering

Samlet sett så fokuserer Høyre på konservative verdier som økonomisk bærekraft, trygghet og arbeidsstimulering. Trygghet, ansvarlighet, ansvar og konsensus er det tematisk viktigste hos dem i denne debatten. Å bevare systemet og sørge for en god og trygg fremtid for fremtidige generasjoner er også noe som gikk igjen flere ganger, som er konservativt selv om det ikke er en del av idealtypen her. Den manglende bekymringen og påpekningen av urettferdighet og fordeling (bortsett fra mellom generasjonene) er noe som også understreker Høyres konservative rolle. Det samme viser seg ved at de ikke er bekymret over at det er private ordninger. Det at de likevel heller ikke går helhjertet inn for det er med på å forsterke inntrykket av at Høyre ikke er særlig liberalistiske i argumentasjonen i denne debatten. Det overordnede velferdssynet kommer ikke spesielt klart frem her, men det er klart at velferden skal være et bevarende og trygghetsskapende element i samfunnet. De går verken sterkt inn for å øke eller redusere velferden. Ønsket er heller i stor grad å bevare den og systemet. I det hele passer de ofte ikke *helt* inn i den konservative idealtypen, siden inntrykket ikke er eksplisitt *minst* mulig offentlig velferd (og pensjon), men en kan heller ikke plassere de i noen

sosialdemokratisk leir i og med at de ikke priser og vektlegger utjevning på noen omfattende måte. Stilltiende aksept er en mer korrekt måte å si det på.

Arbeiderpartiets er også opptatt av bærekraft, men like ofte vektlegger de urettferdighet som grunnen til at systemet måtte reformeres. Urettferdighet som problemforståelse definerte vi som venstresosialistisk i skjemaet, mens de politiske forslagene og reformen (slik den er) er mer sosialdemokratisk. Venstresosialistiske idealer fremtrer enkelte steder i Arbeiderpartiets argumentasjon, og den brede aktelsen av statens rolle og (retorisk) vektlegging av solidaritet er klare eksempel på det. Det samme gjelder AFP-ordningen og løftingen av de lavtlønnede. Oppgavens analyseskjema har ikke med et eget punkt om likestilling, men det at Arbeiderpartiet gjentatte ganger nevner det og anser styrket pensjon for kvinnene som en av de viktigste seirene i reformen er betydningsfullt. Hvis man måtte plassere denne typen argumentasjon i en kategori ville nok venstresosialistisk være mest treffende. Arbeiderpartiets overordnede holdning til velferdssamfunnet slik det framtrer i denne første debatten er stort sett av en klar sosialdemokratisk type. Den skal sørge for relativt små forskjeller mellom folk, være ganske utjevne og få hele folket i arbeid (som anses som middelet for å oppnå de første målene).

De to partiene møtes dermed politisk i enigheten om bærekraft, men delvis ulikt begrunnet og fokusert på, arbeidets betydning for velferden, at systemet skal være stabilt (Høyre sier trygghet, Arbeiderpartiet «stole på»). Den generelle økonomiske forståelsen for hva som er mulig og at økonomiske insentiver (arbeid skal lønne seg) er også viktig. Det samme med støtte til konsensusvedtak i slike reformer. Men noen nevneverdige ulikheter er det og. Ofte er det gradforskjeller, så spørsmålet vil videre være om gradforskjeller også kan forstås som vesenforskjell. Kort bemerket: en slags Tingstens konsensus. Mye er likt, men på den andre siden er det som er likt delvis ulikt begrunnet og fokuset er ikke det samme.

8.2 «Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden»

I denne debatten, som ble holdt i Stortinget 23. april 2007, var det det videre arbeidet med det som allerede hadde blitt vedtatt i forrige debatt som ble diskutert. Mer spesifikt St.meld 5: «opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden». Nå hadde den rødgrønne regjeringen overtatt regjeringskontorene, ledet av Jens Stoltenberg (A), og med inntreden i denne hadde

fløypartiet på venstre side, SV, også godtatt reformen. I tillegg til denne tas også debatten fra Odelstinget to år senere med her grunnet dens tematiske likhet, som er «Innstilling fra arbeids- og sosialkomiteen om lov om endringer i folketrygdloven». I denne måtte Odelstinget vedta de lovendringene som måtte til for å få plass det nye systemet som ble vedtatt i 2007. Denne analysen vil bli kortere siden mye viktig allerede har blitt gjennomgått i foregående del.

Referansesystemet fra forrige debatt benyttes også her², men siden det er to ulike debatter har jeg valgt å markere sitat fra Odelstinget med «O» foran sidetallet.

Sverre Myrli (A, s. 2658) har i sitt innledende innlegg et sitat fra samme Hagtun som representanten fra Høyre hadde i den forrige: «[...] folketrygden blir ingen mild gave til noen. Den skal – som alt annet – betales av oss selv, av vår arbeidsinnsats og produksjon. Hver enkelt norsk borger vil i hverdagens strev være med på bygge opp den nye ordningen». Umiddelbart aner vi at avstanden mellom de to partiene er såpass kort at det er god grobunn for samarbeid. I kommentarene videre er imidlertid fokuset noe annerledes. For hvor Larsen (H) brukte ord som dristig, og formuleringen «for dristig», framhever Myrli (A, ibid.) folketrygen som et solidarisk felleskap mellom grupper og generasjoner hvor man stiller opp for hverandre på ulike tidspunkt i livet. Med en gang gir han da en klar støtte til at det offentlige skal være det bærende elementet i pensjonssystemet og dermed tydelig sosialdemokratisk, hvor målet med den er økonomisk og sosial trygghet. Igjen så er det også her en mild venstresosialistisk retorisk tone i fokuset på solidaritet og likhet. Men videre kommer understrekingen om økonomisk bærekraft, som vi definerte som ekstra viktig i den sosialdemokratiske typen.

For øvrig tas også her konsensusaspektet med reformen ofte opp. Formuleringene er bortimot identiske, som når Sverre Myrli (A, s. 2658) sier «[J]eg er svært glad for og tilfreds med at det lyktes å inngå et nytt bredt pensjonsforlik i Stortinget» og Jan Tore Sanners (H, 2659) «[J]eg deler saksordførereens glede over at vi har lyktes med å komme frem til et bredt forlik». I et senere innlegg vektlegger han det som en stor styrke at vi i Norge kan finne løsninger over blokkene i spørsmål hvor forutsigbarhet og langsiktighet er så viktig. Forutsigbarhet, langsiktighet og trygghet er gjengangere i Høyres representaters innlegg. Etter å nevne noen

---

² Referat og pdf fra debatten i Stortinget finnes på <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2006-2007/070423/1/> og fra Odelstinget på <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Odelstinget/2008-2009/090515/1/>

punkter hvor Høyre ikke har fått gjennomslag (blant annet studenters pensjonsopptjening og opptjeningstak) sier han «[N]år man ikke har fått gjennomslag for sine primære krav, hvordan kan man da likevel stille seg bak en pensjonsreform?» (Sanner, H, s. 2663). Svaret på det er at grunnelementet i reformen, som er å styrke arbeidslinjen og å redusere utgiftsveksten, deles så sterkt av partiene. Det forteller oss en del om Høyres konservative argumentasjon her på flere nivåer. De er opptatt av trygghet, og formulert på en slik måte at det har et bevarende element. I tillegg er de svært opptatt av finansiering. Ikke helt slik vi definerte liberal i skjemaet, men ganske ukontroversielt av konservativ art.

På flere måter er dette en mer ideologisk preget debatt, og i hvert fall en som klarere viser forskjeller mellom partiene. Det kanskje mest betydningsfulle er Høyres gjentatte fokus på at de skulle ønsket mer private ordninger, sagt med en mye mer klar tone enn finansminister Foss' «det er ikke noe galt med det i seg selv». Ofte nevnes også valgfrihet, individet og fleksibilitet i denne debatten enn i den første. «På et område kan vi imidlertid konstatere at Stortinget deler seg i to, og det er i synet på privat sparing. For Høyre er det grunnleggende positivt at personer sparer privat» (Sanner, H, s. 2663). I skjemaet hadde vi «[...] det skal legges opp til stor grad av privat sparing og private ordninger» som kjennetegn på et konservativt syn på statens rolle i økonomien. Videre nærmer de seg en liberal type argumentasjon når, fortsatt Sanner (ibid.), fremholder «[D]et at man tar ansvar for eget liv og ikke bare lener seg tilbake og stoler på den statlige sparingen, og at folk tenker langsiktig, er viktig for Høyre». En setning som inneholder personlig ansvar (individualisme), skepsis til staten og et ideal om langsiktighet bærer i seg verdielementer i krysningspunktet mellom konservativ og liberal tenkning. De ønsker en «bedre balanse mellom den statlige og private sparingen» (ibid.). Aksept for en viss rolle til staten, men ikke aktelse, definerte vi som konservativt. De er kritiske til at Norge skiller seg ut med å ha en komparativt større statlig rolle til pensjonene enn andre sammenlignbare land. Større insentiver til private ordninger, gjerne gjennom skattesystemet, skal fremme personlig ansvar, og ved at regjeringen (den rødgrønne) ikke gjør det så er det forstått som «å bryte sine forpliktelser overfor enkeltmennesker» (ibid.). Det faktum at Høyre går inn for reformen til tross for delvis betydelige motforestillinger kan tyde på at konservatismen er viktigere enn liberalismen for Høyre. Liberale *idealer* om det private, økonomien, og rettferdighet kan gjenfinnes (noen steder), men verdien om å bevare og trygghet veier tyngre.

Partifelle Erna Solberg (H, s. 2673) har i sitt innlegg også et stort fokus på det med å styrke private ordninger, valgfrihet («velger annerledes enn å være fulltids yrkesaktiv») og at dette skal lette statens økonomiske byrder. Men de er mer moderat konservative i begrunnelsen, og det er ikke alltid det private bare er et idémessig mål i seg selv, for Solberg (ibid.) sier videre at «det å ha skattestimulerte muligheter til å spare til egen pensjon er et nødvendig luftehull for grupper som av ulike grunner ikke kommer godt nok ut i dette pensjonssystemet». En liberal argumentasjon ville vektlagt privat sparing og opptjening som rettferdig i seg selv. Her er privat sparing noe som skal hjelpe individene, som vi forstår som mer konservativt. «Personlig ansvar» er det vi kalte det oveordnede konservative ideologiske målet for pensjonssystemet. Det er grunn til å kalle ønsket om å ha mer private ordninger som et uttrykk for nøyaktig det i denne verdien.

Arbeiderpartiet på sin side har en mer passiv aksept for private ordninger, som når Sverre Myrli (A, s. 2658) enkelt og greit sier det i «tillegg vil det fra 2008 bli[r] innført en ny ordning med skattestimulert pensjonssparing». Men i en argumentasjon mot Fremskrittspartiets forslag uttrykker Christoffersen (A, O: s. 488) sterk bekymring for (en hypotetisk) privatisering, når hun diskuterer hvordan vanlige folk vil rammes av slike ordninger, som er folk «som ikke har råd til å sikre seg på alle bauer og kanter gjennom egen oppspart formue eller egen pensjonssparing». I skjemaet leser vi om sosialdemokratisk holdning at de er «relativt negative til private innslag, men ikke dogmatiske motstandere». Dette passer i det hele svært bra med Arbeiderpartiets benevnelser og argumentasjon om saken.

Arbeiderpartiet er også opptatt av valgfrihet og fleksibilitet. «Det nye pensjonssystemet gir økte valgmuligheter» (Dag Terje Andersen, A, O: s. 486)). Med andre ord en verdi som er aktet i seg selv, og nesten en konservativ/liberal holdning med fokus på enkeltmenneskets rolle. Det er imidlertid ganske mildt koblet til arbeid og det handler, som så ofte, om arbeidstakeren. Og det er en svært bra endring at «alderspensionen [nå] kan tas ut fleksibelt fra 62 år og kombineres med arbeid uten avkorting» (ibid.). Det gode med det, ifølge Andersen, er at det legger til rette for en fleksibel og gradvis overgang fra arbeid til pensjon. Generelt økonomiske incentiver til arbeiderne, men på moderat vis og til arbeiderens gode. Økonomiske incentiver er for Arbeiderpartiet et middel for å fremme arbeiderens velferd, mens det hos Høyre i større grad er et mål i seg selv.

I denne debatten viser fokuset på økonomi seg klarere, spesielt hos Høyre. «Vi gjennomfører en pensjonsreform fordi det er nødvendig å dempe veksten i pensjonsutgiftene» (Sanner, H, s. 2679). Det er og for å «sørge for at vi ikke legger en utgiftsbombe under morgendagens skattebetalere» (ibid.). Fokus på skatt, og da gjennom fremtidige skatteyttere, er en typisk konservativ argumentasjon: forstått som bevaring i fremtiden og færre byrder på skattebetalerne og at lavere skatt er et gode i seg selv. I tillegg kobles en utgiftsøkning til pensjon (dersom reform ikke gjennomføres) direkte til verdiskapningen. Økonomisk verdiskapning kan både være en bærende verdi for konservative og liberale. Arbeiderpartiet viser til at vi også kan få «større BNP enn det vi snakker om i dag, fordi folk kommer til å jobbe mer med det fleksible systemet» (Christoffersen, A, O: s. 489). Økonomisk vekst er viktig også for Arbeiderpartiet, som kommer av det kjente sosialdemokratiske idealet om å «skape for å dele». For Høyres del er det mer «å skape for å skape» (for skaping er bra for folk i seg selv), med en godtakelse av delingsaspektet.

Den store plassen som brukes i debatten til kritikk mot Fremskrittspartiet må nevnes, selv om det ikke er en del av idealtypene direkte, men heller at motstanden forteller en hel del om kritikerne. I den første debatten var det i stor grad en type kritikk mot det rent liberalistiske som preget kritikken mot Fremskrittspartiet. Det og i tillegg til at de var uansvarlige som ikke var med på forliket (den gang og SV). Arbeiderpartiet anklaget dem for å ønske å gjøre alle til minstepensjonister. Dette var en kritikk som Høyre delvis delte, men som i større grad vektla uansvarligheten. I (sin egen) ideologihistorie om Fremskrittspartiet sier Klungland (A, s. 2680) at partiet har gått fra å være liberalistiske, til å være konservative og nå endelig reaksjonære. Et eksempel på det er at de i denne debatten, ifølge Klungland, «vil [...] beholde den pensjonsordningen som har vært, i størst mulig grad, for nå har den blitt så fantastisk god» (ibid.). Kritikken går egentlig mot Fremskrittspartiets populistiske trekk, og deres manglende politiske kontinuitet. Høyres Sanner sier «[D]et er åpenbart at det er selve dette fundamentet [utgiftsbomben dersom ingenting blir gjort] i generasjonstenkningen og forvalteransvaret som Fremskrittspartiet ikke har forstått» (Sanner, H, s. 2679). Et konservativt argument mot økonomisk uansvarlighet og støtte til bevaring og trygghet.

Arbeidslinjen har sin store plass også i denne debatten og vi trenger ikke si så mye mer om det nå. Begge partier går sterkt for den, men også her med noe ulike formuleringer. Arbeiderpartiet har også et visst individualistisk syn på arbeidet, som når Hill Marta Solberg (A, s. 2673) sier «vi [bør] stimulere til at flere velger å stå noe lenger i jobb». Det

modererende ordet noe er interessant og gjenspeiler Arbeiderpartiets ofte litt «mykere» arbeidslinje. Nøkkelen deres er et inkluderende arbeidsliv

Arbeiderpartiets holdning til arbeid er likevel en slags hybrid, for «[V]i må også gjøre det mer lønnsomt å jobbe» (Per Rune Henriksen, A, s. 2675). Som for øvrig blant annet skjer gjennom fjerning av besteårsregelen. Dette er en holdning som ikke passer med en venstresosialistisk type, som antar at «folk er altruistiske, drives av godhet og ærlighet, og vil aldri velge pensjon». Når Arbeiderpartiet går inn for at økonomiske insentiver fungerer i det hele forkaster de det synet på arbeid. Høyre vil enkelt og greit at flere skal arbeide og kobler det til økonomien. De har færre prinsipielle (direkte) begrunnelser for arbeid. Det passer med konservativ type, som hadde som kjennetegn på arbeid «økonomisk nødvendighet».

Arbeiderpartiets venstresosialistiske retorikk gjenfinnes også her. Som når Lise Christoffersen (A, s. 2674) sier at pensjonssystemet «omfordeler inntekter fra dem som har mest, til dem som har minst», og at denne reformen styrker akkurat det elementet. I skjemaet hadde vi «full likhet og utjevne forskjeller» som en indikator på venstresosialistisk argumentasjon, samt «solidaritet for de eldre». Representanten sier ikke noe om graden av, som vil avgjøre om den faktisk er av sosialdemokratisk eller venstresosialistisk type, men den retoriske tonen er nevneverdig. Det at de *fokuserer* på akkurat fordeling viser klar tilslutning til venstresidens, og en klassisk ideologisk, holdning. Rolf Terje Klungland (A, s. 2680) kommer med lignende utsagn når han sier «[J]eg og Arbeiderpartiet er veldig opptatt av å få til en pensjonsordning som er mest mulig lik for alle». Dersom en skulle oppsummert Arbeiderparties samlede holdninger til fordeling, rettferdighet og likhet ville: «Fordeling, men ikke likhet» og «moderat solidaritet» være treffende. Det at Høyre aldri nevner fordeling som et mål i seg selv gir en indikator på at dette ikke er viktig for de, som vi forventer oss fra et konservativt syn på rettferdighet og fordeling, som er: «ikke noe overordnet mål om fordeling». De hadde og et sterkt prestasjonsbasert rettferdighetssyn, som Høyre ønsket skulle være enda klarere enn det som ble tilfellet i den endelige reformen.

At Arbeiderpartiet også er så opptatt av bærekraft, som vi gikk mer inn på i foregående del, gjør at de også er av klart sosialdemokratisk idémessig argumentasjon. Bærekraft *for* folk og ikke bare bærekraft og bevaring som et mål i seg selv (som de ikke går imot, men som de i motsetning til Høyre heller ikke fokuserer på). «Pensjonsordningene er hjertet i et velferdssamfunn der vi vil ta ansvar både for oss selv og for hverandre. Derfor er det så viktig at vi i tide forhindrer at denne hjertemusklene blir overarbeidet» (Svein Roald Hansen, A, s.

2677). Bærekraft er et nøkkelelement for å bevare velferden, som er nøyaktig det et sosialdemokratisk overordnet mål for et pensjonssystem skulle være ifølge analyseskjemaet. Når Hansen fortsetter argumentet peker det etterhvert mot en mer konservativ art, hvor han sier «det er ingen som gir oss pensjon» og i systemet må det være innbygd at «vil du gå av tidlig, må det få konsekvenser for din årlige pensjon» (ibid.). Begge er ganske klart individualistiske argumenter, hvor individet må ta konsekvensene av egne *valg* og dermed et mindre strukturfokus enn andre steder (som ved IA og AFP-prinsippene). *Du* sparer til egen pensjon, *du* tar valget om å gå av tidlig og *du* må ta konsekvensen av dette, som innebærer lønn for strev og straff for manglende strev. «Rettferdighet er prestasjonsbasert» var det vi definerte som en konservativ holdning til fordeling, rettferdighet og likhet, og det er nettopp det Hansen sier i dette innlegget. Og i hans argumentasjon merker vi oss også et fullstendig fravær av idealet om likhet.

En positiv holdning til fagbevegelsen fremtrer for øvrig ofte i denne og forrige debatten hos Arbeiderpartiet (jf. Jevnes kategorisering av sosialdemokrati som fagbevegelse i hennes oppgave). Dette er i tilknytning til statens generelle rolle i økonomien, som i den sosialdemokratiske typen mente ikke nødvendigvis måtte være fullstendig statlig styrt. Et element av markedsøkonomi, men moderert av fagbevegelsen, er noe Arbeiderpartiet generelt er for.

8.2.1 Oppsummering

I debattene om «Opptjening og uttak av alderspensjon» stod enkelte ideologiske skillelinjer klarere frem. Kanskje aller tydeligst i Høyres store fokus på ønsket om mer private ordninger og valgfrihet. Om man skal kalle de konservativt eller liberalt er et gradsspørsmål, men i en viss type høyreorientert leir befinner det seg uansett. En større skepsis til staten er også oftere til stede i argumentene. Høyre har nå, i motsetning til i den første, *elementer* av liberal argumentasjon, men det dominerende og tyngstveiende trekket er fortsatt konservatisme. Trygghet, bevaring og økonomi er viktigst.

Noe annet som er enda klarere er individfokuset. Høyre aller mest, som har enkeltmenneskets valgfrihet og muligheter som et aktet ideal i seg selv, men enkelte innlegg fra Arbeiderpartiet er også av samme type. Igjen, begge nevner det, men det er ulikt begrunnet. For Høyre er valgfrihet et gitt gode, mens for Arbeiderpartiet er valgfrihet noe som *gir* goder (for folk). De er generelt mer instrumentelle i synet på akkurat det.

Arbeiderpartiet er fortsatt stort sett sosialdemokratisk orientert, men har også som i forrige debatt tendenser til en venstresosialistisk retorikk, og da spesielt om det overordnede målet for pensjonssystemet (solidaritet og fordeling). Men i faktiske vedtak er det ideologiske innholdet sosialdemokratisk. Målet er *noe* fordeling (men ikke likhet) og rettferdig er i stor grad prestasjonsbasert, som når Svein Roald Hansen (A, s. 2677) sier «[P]ensjon er utsatt lønn». Viktig er det og at pensjonssystemet skal være bærekraftig, bærekraftig for å sikre god velferd også i fremtiden.

8.3 «Endringer i folketrygdloven – ny uføretrygd og alderspensjon til uføre»

Endringer i folketrygden etter pensjonsreformen krevde også endringer i uføretrygd og alderstrygd til uføre. Denne debatten ble holdt midt i Stoltenberg 2s andre regjeringsperiode, den 12. desember 2011³. Uføretrygd er delvis tematisk ulik de første, som kun var om alderspensjonister, men siden denne også er en del av pensjonsreformen tilhører den det samme datamaterialet. I tillegg er det grunn til å forvente enda klarere ideologiske skillelinjer i en slik debatt, siden synet på hva «verdige trengende» er i arbeidsfør alder nok vil variere mer enn om de eldre. Kun ting som er relevant for problemstillingen vil tas opp i følgende diskusjon. Store deler av debatten handler om mer konkrete ting som barnetillegg, bostøtte og levealdersskjerming, som ikke anses som relevant i denne sammenhengen. Det vil bli forsøkt å knytte analysen til idealtypeskjemaet også her, men grunnet dens annerledesartede natur vil drøftingen falle mer bortenfor enn i de foregående.

Som en innledende kommentar er dette en debatt hvor de ideologiske skillelinjene på enkelte viktige måter kommer enda tydeligere frem. Samtidig er holdningene ikke like konsekvent plassert på sin respektive side i venstre og høyre, og spesielt Høyre har enkelte steder en eksplisitt støtteerklæring til velferdsstaten som ikke fantes i de forrige. Thorbjørn Røe Isaksen (H, s. 1472) oppsummerer det norske systemets filosofi på følgende vis: «Hver enkelt skal, uavhengig av inntekt og bakgrunn, ha et grunnleggende sikkerhetsnett for alderdommen og i tilfelle man blir syk». Dette anses som en god ting og noe som Høyre støtter opp om. Han kobler denne tryggheten til at flest mulig står i arbeidslivet, som «hviler på norsk

---

³ Pdf av referatet, som er benyttet i analysen, kan leses på <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2011-2012/111212/6/>

arbeidsetikk: Voksne, friske og ansvarlige mennesker plikter å gjøre sitt ytterste for å forsørge seg selv og sine nærmeste» (ibid.). Ordene etikk, ansvarlighet, plikter og personlig ansvar er alle elementer som gjør at det blir en konservativ begrunnelse for sosialdemokratisk politikk. Men han tar også opp en bekymring for at vi må ta vare på de med lav inntekt. En bekymring som vi ikke umiddelbart kan kalle typisk konservativ.

En mer prinsipiell, men også mer nyansert, begrunnelse for arbeidslinjen kommer også frem her. Både Høyre og Arbeiderpartiet viser en bred forståelse for arbeid og arbeidets verdi. Ofte som forventet, men heller ikke alltid i antatt ideologisk leir.

«Det lønner seg å jobbe. Det lønner seg for den enkelte økonomisk, og det lønner seg for fellesskapet økonomisk, men det har en større verdi enn kun det økonomiske» (Anette Trettebergstuen, A, s. 1484). Arbeidets egenverdi kommer her klart frem og kan ikke måles i bare kroner og ører. Den enkelte står i fokus og forklaringen er strukturell. Arbeidslivet må tilpasses den enkelte. Man «skal også få hjelp til å komme seg ut i arbeidslivet dersom man trenger den hjelpen, og man skal få støtte til å kunne bli der» og det «er en inkluderende arbeidslinje som tar høyde for at folk er forskjellige, men at alle kan bidra med sitt, og at det er like verdifullt» (ibid.). Samfunnet må tilrettelegges slik at folkene «får jobbe, ikke bare kan jobbe, at det står et arbeidsliv klar til å ta imot dem» (ibid.). Det at hun vektlegger *får* går i venstresosialistisk retning ved antakelsen om at de vil og ønsker er et positivt menneskesyn. Når hun sier «[A]rbeid er en stor del av vår identitet. Det gir oss sosiale nettverk og tilhørighet» (Trettebergstuen, A, s. 1468) nærmer hun seg også en slags type venstresosialistisk argumentasjon, hvor arbeidet gir selvutvikling og tilhørighet. Arbeid er noe mer enn et middel til å tjene til livets opphold, og det understrekes på en måte som går videre enn det vi kalte en sosialdemokratisk holdning. Til slutt i avsnittet sier hun også at tilknytning «til arbeidslivet er også den sterkeste faktoren vi har for å forebygge fattigdom». Dette vil igjen være av sosialdemokratisk argumentasjon, siden en etter et venstresosialistisk syn ville argumentert for å forebygge fattigdom med å gjøre at trygdede ikke kunne ende opp som fattige ved heller å øke satsene i bunn.

Men også Høyre deler enkelte steder det synet på arbeidets verdi. «Vi vet at arbeid og livskvalitet henger nært sammen. Vi vet også at arbeid bidrar til fellesskap og aktiv deltakelse» (Graham, H, s. 1487). Det at arbeidet er et gode for den enkelte gjennom deltakelse og fellesskap er sosialdemokratiske holdninger, forstått etter analyseskjemaet. De viser et ganske nyansert syn på de trygdede og, som når hun om unge som blir tilbudt

uføretrygd sier de det de «egentlig ønsker, er hjelp til å komme seg ut i jobb» (ibid.). Når man antar at folk i utgangspunktet ønsker å jobbe kan vi i hvert fall ikke kalle det konservativt (eller liberalt).

Sylvi Graham (H, s. 1487) har i sitt innlegg påstander som faller inn i flere av idealtypene. Til å begynne med er det en klart konservativ tankegang: «For Høyre er utgangspunktet at hver enkelt har et personlig ansvar for seg selv, sitt eget liv og for menneskene rundt seg», men videre (i samme setning) følger «[...] og samtidig at et raust og menneskelig samfunn sikrer alle mulighetene til et anstendig liv, uavhengig av bakgrunn, inntekt og arbeidsevne» (ibid.). En kombinasjon mellom konservativ og sosialdemokratisk tenkning er den rette karakterisering av den setningen. I det hele er ikke Høyre i sin holdning til den trygdede og arbeidet særlig konservative her (og ofte ikke andre steder heller). Selv om de ofte tar opp individets plikter og ansvar har de også i seg et menneskesyn som går bortenfor et rendyrket konservativt syn. Isaksen (H, s. 1489) fastslår det poenget godt når han uttrykker enighet med Karin Andersen (SV) om at «det ikke er noen som sitter og tenker hvordan de kan utnytte systemet vårt på en best mulig måte». Likevel er det konservative ikke helt borte, som når han også tar opp at det er en sammenheng mellom nivået på ytelsene og antallet som mottar trygd. Han mener også at trygding kan ha en sosial effekt på miljøet rundt, som fører til større aksept for å bli trygdede. En tendens til konservativ tankegang på bunn, men svært moderert i mer venstreorientert (tradisjonelt forsått) tenkning virker dermed som en rimelig oppsummering av Høyres holdninger.

«Trygdeordningene er det beste kjennetegnet på velferdsstaten» (Trettebergstuen, A, s. 1484). På den måten gir Arbeiderpartiet en klar prinsipiell støtte til velferdsordningene. Uføretrygden fastslås også som at skal være en varig inntektssikring. Det er fordi vi har ordnet det sånn at «innbyggerne i Norge, deltar i et solidarisk spleiselag som gir oss velferd fra vugge til grav, og som sikrer dem som ikke kan forsørge seg selv, midlertidig eller permanent» (ibid.). Solidaritet for alle når de trenger det er idealer som passer best til en venstresosialistisk kategorisering.

Når Trettebergstuen (A, s. 1484) går imot kritikerne kommer en venstresosialistisk retorikk frem: «Det høres av og til ut som om flertallet i Norge går på trygd, velger seg trygd eller helst ville ha vært på trygd. Det er feil». De fleste anses som å ikke ønske å gå på trygd og dermed passer det overens med «ingen velger pensjon og trygd», som vi plasserte i den venstresosialistiske ruten i skjemaet. Folk anses i det hele som stort sett å være ærlige. «For

de fleste som er uføre, og de fleste som kommer til å bli uføre, kan ikke jobbe ved siden av trygden» (ibid.). Det at hun tar med “de fleste” skiller det fra et rent venstesosialistisk syn, men det peker utvilsomt i retning av et altruistisk menneskesyn.

Det som bekymrer både Høyre og Arbeiderpartiet aller mest er økningen i antallet uføre, og da spesielt unge uføre. «Den norske modellen lekker» (Isaksen, H, s. 1473). Videre kommer samme representant med en del ytringer som passer veldig godt inn i en konservativ type, og da i synet på arbeid/trygd: «[...] det er naivt å tro at det utelukkende er helse spørsmål som avgjør hvor mange som blir trygdede». En mistanke, om enn vagt formulert, om at mennesker vil velge bort arbeid om de kan. «Vi mener at dagens ordninger henviser for mange til et passivt liv på trygd» (ibid.). Arbeiderpartiet har i tillegg til de mer myke antakelsene om menneskene også en holdning som går i en litt annen retning, som når Truls Wickholm (A, s. 1486) sier det er «også nødvendig å gi økonomisk motivasjon for å delta i arbeidslivet». Dersom folk var hundre prosent altruistiske ville ikke dette vært nødvendig. Og når man hevder at økonomiske insentiver kan være med på å få flere (uføretrygdede) i arbeid ligger det en implisitt antakelse om valg (og hva som motiverer mennesket).

Fleksibilitet er, som i de andre debattene, et gode som både Arbeiderpartiet og Høyre deler. Målet er at det skal være mulig å kombinere trygd og arbeid i større grad enn før. «Vi har i mange år tatt til orde for en mer fleksibel overgang mellom trygd og arbeid for å sikre at det skal lønne seg å jobbe» (Isaksen, H, s. 1473). Vi må, ifølge Isaksen, endre synet vårt på hva uføretrygden er og ta spesielt hensyn til at fleres helsesituasjon er varierende og at disse bør jobbe når de kan.

Hanne Bjurstrøm (A, s. 1482) formulerer det som at den nye ordningen «motiverer samtidig uføre som har mulighet, til å forsøke seg i arbeid eller øke stillingsbrøken sin». Et uttrykk for en ganske mild arbeidslinje. Ulike ordninger skal sørge for at det blir tryggere å prøve seg i jobb og at de «nye reglene sikrer også at det alltid vil lønne seg å arbeide hvis man har mulighet til det» (ibid.). Virkemidlene er myke, men prinsippet er klart.

Prinsippet fra pensjonsreformen om større samsvar mellom inntekt og trygd kommer også frem her, og skal «gjenspeile den inntekten man hadde før man ble ufør» (Bjurstrøm, A, s. 1482). Et prestasjonsorientert syn på rettferdighet og helt klart sosialdemokratisk, som kobler ytelse til arbeid og som ikke forfekter mer likhet. Holdningen er tematisk lik når Kari

Henriksen (A, s. 1486) sier «Arbeiderpartiet mener at alle skal ha like *muligheter*» (min uthevning).

Arbeidslinjen tar i det hele størst plass i debatten. Det er ikke særlig overraskende, siden å aktiviserere folk til arbeid har en umiddelbar større aktualitet for folk i yrkesfør alder enn å få eldre til å jobbe mer og lengre. Dette er den store delte holdningen blant både Arbeiderpartiet og Høyre: Arbeidslinjen og at det alltid skal lønne seg å jobbe. «Det skal lønne seg å arbeide. Det er viktig og grunnleggende at en ny uføretrygd har dette som forutsetning» (Truls Wickholm, A, s. 1486).

Kari Henriksen (A, s. 1479) påstår at det er en ulik holdning til den uføretrygdede og målet med ordningen mellom Arbeiderpartiet og Krf på den ene siden og Høyre og Fremskrittspartiet på den andre. Skillet går mellom graden av verdighet og hvor mye den enkelte står ansvarlig for sin egen skjebne, og i hvor stor grad den kan drives av økonomiske insentiver. Det er gjennomgående svært viktig for Arbeiderpartiet at den trygdede ikke skal skjemmes på noe vis. Det er ikke noe som ble tatt opp i analyseskjemaet, men det nevnes fordi det er noe som skiller de politiske grunnholdningene. Inntekssikringen gir «den enkelte verdighet og økonomisk trygghet» (Bjurstrøm, A, s. 1482).

Kari Henriksen (A, s. 1485) framholder at: «Framtida krever flere i arbeid. Flere må delta i verdiskapingen. Skal vi fortsette å fordele rettferdig og forutsigbart etter solidariske prinsipper, må arbeiderpartislørdet «Arbeid til alle!» oppfylles.» Dette passer med sosialdemokratiske prinsipper om statens rolle (og markedsøkonomien). Verdiskaping er et gode innenfor den for det må til for å dele. Videre sier hun at «[B]are da vil vi lykkes i å kunne ha velferdsordninger som gjør det mulig å la uføre være uføre. Bare da vil fellesskapet kunne slutte opp om solidaritetshandlingen: å omfordele inntekter på en god og rettferdig måte» (ibid.). Å være så opptatt av solidaritet, omfordeling og rettferdighet (selv om rettferdighet kan forstås på svært ulike måter) er aller mest venstresosialistisk.

For øvrig uttrykkess også her glede over at dette er et konsensusvedtak, og vi merker oss formuleringen «konsensus blant pensjonskameratene» (Brandvik, A, s. 1469) som en humoristisk, men illustrerende kommentar, som viser aktelsen for konsensuskulturen i denne typen politiske vedtak i Norge.

8.3.1 Oppsummering

I denne noe annerledes debatten framstod noen mønster som uvanlige, mens andre var mer som forventet.

Viktigst av alle funnene er at Høyre her viser en sterk og prinsipiell støtte for hele velferdsstaten. En offentlig, universell velferdsstat er et gode vi må bevare. Å beholde velferden kan for seg selv forstås som noe konservativt. Velferdsstaten er noe av det bestående og konservative er opptatt av nettopp å bevare det. Men Høyre kan her i hvert fall ikke kategoriseres som konservative etter vår idealtypiske definisjon.

Arbeiderpartiet er som i de andre debattene også her sterkt positive til velferdsstaten, og det som kommer enda klarere frem her er at de anser trygdesystemet som et av dens viktigste sider. Støtten er så utvetydig at den minner mest om det vi kalte en venstresosialistisk holdning til velferdssamfunnet etter analyseskjemaet.

Høyre viser også et «mykere» menneskesyn enkelte steder i denne debatten og et mer nyansert syn på arbeid og (her) den trygdede. Det er ikke bare selvvalgt og individet antas *ikke* å være kyniske og nyttemaksimerende. Samtidig fremtrer også holdninger som peker i mistanke om den trygdede (jf. Isaksen “det er naivt å tro at det kun er medisinske grunner”).

Noe som er merkbart i sitt fravær er særlig eksplisitt bekymring fra Høyres del om statens økonomi og bærekraft. En bekymring for utgifter finnes, men argumentasjonen handler i det store og hele mer om individer, prinsipper og moral i denne enn de foregående debattene. Det at argumentasjonen mest av alt er typisk konservativ moralistisk heller enn økonomistisk liberalistisk i en debatt om uføretrygdede er et interessant funn, og gir nok en støtte til inntrykket om Høyre som mest av alt et konservativt parti.

Det som virkelig samler er arbeidslinjen og det å støtte opp om den. Konsensusen er her helt klar. Hvorfor den er et gode vektlegges dermed noe ulikt. For Arbeiderpartiet er det viktig med hensyn til økonomisk vekst og dermed kunne bevare velferdsstaten. Men også at arbeid er bra for den enkelte understrekes. Høyre er enig i at arbeidslinjen er en grunnpilar som velferdsstaten hviler på, som sikrer trygghet og verdighet. At «arbeid skal alltid lønne seg» deles til det fulle av begge partier.

Begge partier er også enige om at det er for mange uføretrygdede og at man både må gi større muligheter til å aktivisere de som er blitt det allerede, samt forhindre tilveksten, spesielt blant de unge. I det hele er problemforståelsen svært lik også i denne debatten.

Det at Høyre så sjelden nærmer seg noe man kan kalle *rent* liberalistisk argumentasjon er et viktig funn, både i denne og de foregående debattene.

9 Drøfting og oppsummering

Spørsmålet som melder seg nå helt til slutt er hvordan alt dette henger sammen. Først i dette kapitlet presenteres en samlet analyse av funnene fra den empiriske delen, deretter en diskusjon om Tingsten, før det til slutt gjennomføres en overordnet drøfting og oppsummering av hele oppgaven. Det vil forsøkes å både koble det til teori, spesielt Tingsten, og å si på hvilken måte pensjonsdebattene passer inn i Høyre og Arbeiderpartiets historiske utvikling.

9.1 Samlede funn

Det første vi merker oss er at det ikke *var* et fravær av typisk ideologisk argumentasjon i disse debattene. Partiene er fortsatt helt klart bærere av ulike og gjenkjennelige ideologiske tradisjoner. Et annet viktig funn er disse ideologiske holdningene og uenighetenes rolle i at vedtaket gjøres ikke er avgjørende. Det avgjørende er at vedtaket blir gjort, selv om en ikke får alt man vil. Det som deles er forståelsen av at dette er en viktig reform.

Arbeiderpartiet argumenterer aller oftest, som forventet er, etter en sosialdemokratisk type. Et viktig og noe overraskende funn er at de også ofte har en venstresosialistisk tone, og spesielt i det overordnede målet med trygde og velferd. Noen steder finnes også en venstresosialistisk holdning til individet, hvor altruisme antas. I Arbeiderpartiet er det imidlertid også et spenn i slikt henseendet, og deres generelle aksept for økonomiske intensivers effekt går imot det rent venstresosialistiske. Et annet funn er at de andre steder faktisk nærmer seg et konservativt syn på individet og valgfrihet. En blanding mellom struktur- og aktørforklaringer er med andre ord til stede, men i varierende grad. Samlet er bærekraft og sosial rettferdighet Arbeiderpartiets store gjengangerfraser.

Å kalle Høyre noe annet enn konservative ville vært misvisende. Men det som er merkbart er hvor *moderat* konservative de er og at de også har tankegodt som går lengre til venstre. Høyre er opptatt av trygghet og bærekraft. Det er deres bærende verdi. De viser sin ideologiske egenhet i en etter hvert stor aktelse for private pensjonsordninger, økonomiske bekymringer og et fokus på individet og valgfrihet.

Økonomisk bærekraft, stabilitet og arbeidslinjen er det som binder de to partiene sammen og som muliggjør reform. Målet med, og noen steder utformingen av, disse prinsippene skiller

helt klart. De argumenterer for sosialdemokratisk og konservativ argumentasjon på hver sine vis, men lander på et sted som den andre parten kan godta. De har felles problemforståelse og forståelse av økonomien. I tillegg må det og sies at uenigheten i *hensikt* heller ikke alltid er kjempeskarp. Om vi måtte plassere den økonomiske problemforståelsen i en type ideologi ville konservativ være mest nøyaktig. Arbeiderpartiet forfekter ikke særlig ekspansjonistiske økonomiske idéer og er som Høyre, dog i mindre grad, opptatt av en balanse mellom inntekter og utgifter.

Både funksjonen med og verdien og innholdet i arbeidslinjen deles i stor grad. Vektleggingen er ulik, men de er ikke fundamentalt uenige på noe avgjørende vis. Arbeid er nøkkelen til bærekraft, flest mulig skal arbeide, det skal være plass til flest mulig i arbeidslivet og det at arbeidet er viktig for individet er holdninger både Arbeiderpartiet og Høyre som regel er enige i. Denne delte arbeidslinjen er aller mest sosialdemokratisk hos begge partier, men vektleggingen av økonomiske insentivers nødvendighet og antatte effektivitet er mer konservativt.

Noe som også i relativt stor grad deles er synet på rettferdighet, og videre den overordnende holdningen til hva pensjon er. Pensjon er «utsatt lønn», noe fortjent og som *skal* være fortjent. Det er ingen gave og betales av oss alle. Det *er* en bunnlinje for de som ikke kan tjene opp til egen pensjon, men prestasjonsorienteringen er viktig for begge partiene. Arbeiderpartiet nevner ofte solidaritet og utjevning, men i at de går for mer inntektsavhengig pensjon (og uføretrygd) viser at det ikke er det aller viktigste for de (og nok heller ikke ansett som rettferdig). Arbeiderpartiets gjentatte fokus på den nye alleårsregelens rettferdighet forteller oss det samme. Et viktig moment er også at arbeid er den (nesten eneste) måten å utjevne fattigdom på. Det er viktig fordi det betyr at å løfte folk ut av fattigdom ved hjelp av inntektspolitiske virkemidler ikke framheves.

Et nøkkelfunn er det generelle fraværet av særlig liberal tankegang hos Høyre. Enkelte steder er det tendenser til noe, men Høyre er mer en blanding av konservativ og sosialdemokratisk enn mellom konservativ og liberal. Kun unntaksvis kan vi si at de beveger seg i liberal retning. På den måten skiller de seg sterkt fra blant annet deres svenske søsterparti, Moderaterna, som er mye mer liberalistiske (som kommer tydelig frem i blant annet Fredrik Reinfeldts bok «*det sovende folk*»). De *er* konservative, de vil bevare og de godtar det bestående (som på det nåværende tidspunkt i all hovedsak er *offentlig* velferd). Holdningen til velferdsstaten og det offentlige er en blanding mellom faktisk aktelse og aksept. Offentlige

velferdsytelser er bra fordi det gir stabilitet og trygghet. Det er også en genuin anerkjennelse av velferdsutbygging som et legitimt politisk prosjekt og samfunnsorden. I kritikken av Fremskrittspartiet, og spesielt i Thorbjørn Røe Isaksens innlegg om velferdsstatens overordnede prinsipper og mål gjør at Høyres «ekstreme økonomiske liberalisme» (jf. Seip) ikke lengre har noen som helst gyldighet og vises ikke på noen måte i debattene om pensjonsreformen. For å sette det på spissen: Høyre har faktisk en konservativ begrunnelse for sosialdemokratisk politikk.

Et annet nøkkelfunn er at Arbeiderpartiet er såpass ideologiske i sin argumentasjon, og da at de tidvis viser ideer som vi mest av alt må kalle venstresosialistiske. At vi i så store deler av argumentasjonen kan gjenfinne ideologi er et spennende funn i en reform som flere ikke hevdet var spesielt ideologisk. Bekymringen for ulikhet og urettferdighet, understrekingen av solidaritet og skepsisen til private (og spesielt privatisering av tjenester) er noe av det mest tydelig partiideologiske hos Arbeiderpartiet.

I det hele fremstår nok for øvrig Arbeiderpartiet generelt mer venstreorienterte enn Høyre er høyreorienterte. Det er også uenighet om mye, men enighet om hvorfor noe må gjøres. Det er enighet om at enighet er et gode og at trygghet og bærekraft er viktigere enn partiideologiske seire. Om noen «overrideologi» finnes er det et viktig element. De partiideologiske skillelinjene er ikke borte, og på viktige måter har de to partiene helt klart ulike måter å se verden på, hva som er bra og andre ideologiske markører. Derimot er trygghet, verdensforståelse, bærekraft og arbeid noe som deles. Dette var hegemoniets form ved innføringen av pensjonsreformen.

Konsensusens *vesen* er viktig. For det som også virker klart er at det ikke var en fullstendig konsensus forstått som enighet om alt *innholdet* i reformen. Et tankeeksperiment kan være belysende: ville Arbeiderpartiet og Høyre gjennomført den samme reformen om de hadde stortingsflertall og med trygghet kunne anta at de ville beholde det i overskuelig fremtid? Det er tvilsomt. Konsensusen kommer i stor grad av en av aksept for tingenes tilstand ved at systemet er slik at regjeringer kommer og går og at derfor er nødvendighet med bred enighet for å sikre nettopp stabilitet.

I ønsket om å bevare er begge to konservative. Hensikten med å bevare er likevel ikke det samme. For Arbeiderpartiet er på mange måter idealtilstanden allerede oppnådd og derfor må den bevares. Bærekraft er måten denne idealtilstanden kan opprettholdes. Høyre kunne nok

sannsynligvis tenkt seg større endringer enn Arbeiderpartiet, men deres konservative ønske om trygghet og stabilitet veier tyngre, som gjør at dette ikke vektlegges og kjempes sterkere for enn det gjør.

Et gjennomgående funn er også det generelle ikke-fokuset på likhet hos noen av partiene. Likhet forstås ikke som en bærende verdi og virker ikke å være prioritert. Heller ikke hos Arbeiderpartiet, og i hvert fall ikke resultatlikhet. Nanna Kildals påstand om at «normative idéer er skjøvet i bakgrunnen, noe som bl.a. betyr at «menneskets verdighet» tillegges mindre betydning enn «samfunnsøkonomisk effektivitet»» (2012: 186) får dermed betinget støtte i denne undersøkelsen. Det at aktørene også i så stor grad argumenterte moralsk og ideologisk går delvis imot det, selv om kostnadsdimensjonen er avgjørende. Det viktige er hvordan nødvendigheten av kostnadsreduisering *begrunnes*.

I tillegg virker det ikke som at det var som det ble retorisk spurt om tidligere oppgaven kun en historisk parentes at det er en velferdskonsensus grunnet spesielle omstendigheter. Enighet og konsensus kan oppstå i betydelig grad også i tider uten ekstraordinære omstendigheter, og kan indikere at forklaringen ligger i den norske politiske kulturen og systemet heller enn eksogene forhold.

Det ideologisk viktigste funnet i denne debatten er at den ideologiske idealtilstanden som ønskes å oppnås er mindre viktig enn bevaring i seg selv. Bevaring *er* idealtilstanden. At de ofte gjør det klart at de ikke fikk det de helst ønsket, men vektla trygghet, bærekraft, «gi og ta» viser at i så store (økonomisk tunge) saker så er det ingenting som er viktigere enn trygghet og stabilitet.

9.2 Tilbake til Tingsten: konsensus og konflikt

For å gå tilbake til den andre delen av problemstillingen: Gir disse debattene støtte til Tingstens tese om ideologienes død i moderne vestlige samfunn? Og om det gjør det, på hvilken måte? Det er delvis allerede besvart, men resultatet er ikke entydig og flere momenter må med.

9.2.1 Betinget falsifisering

På noen måter er materialet for Norges del en falsifisering av *deler* av tesen hans, som når han skriver «...överideologien har utbyggt med enhetliga idéer inom alla områden» (Tingsten 1966: 58). Det er ikke tilfellet at det har blitt utbygget med idéer innenfor alle områder. Det er fortsatt uenighet og partiideologi som preger flere av argumentene som fremkom i pensjonsdebattene.

Men konflikten har blitt *mindre* og rommet for konsensus *større* i nyere tid. En allmenn avspenning av politikken var noe av det han karakteriserte de nye tidene med. Det viser seg i stor grad i pensjonsdebattene og er noe som vi har belegg for å bekrefte også her, som viser seg i det dempede konfliktnivået, *aktelsen* for enighet og den store graden av *faktisk* enighet.

Det har blitt en overideologi om deler av politikkens innhold og verdier. Arbeidslinjen og økonomien kan stå som eksempler på ideologier, men ikke etter de strengeste definisjonene. Innledningsvis definerte vi ideologi kort som «en samling av ideer som omhandler samfunnet og politikken», og om hvordan ting er, bør være og hvordan dette kan oppnås. Arbeidslinjen er basert på flere premisser om samfunnet og økonomien, hvordan ting henger sammen og hvordan man skal oppnå en tilstand som anses som ønskelig. I tillegg er den delte forståelsen av det økonomiske systemet så likt at det har skjedd en konvergering også her. På den andre siden kan også arbeid og økonomi mer forstås som virkemidler for å oppnå det ønskede enn som et mål i seg selv. Funnet er at de er enige i virkemidlene. Disse holdningene til økonomi og arbeid er basert på antakelser om mennesker og verden som ikke er ideologisk nøytrale. Det faktum at partiene er enige om det er et godt belegg på en type ideologisk fellesskap. Vi kommer tilbake til det Hay understreket om at det dreier seg om hva som er gjørbart, legitimt, mulig og ønskelig. Hva som er gjørbart og legitimt deles til en stor grad, og det som er ønskelig kun til en viss grad, siden Arbeiderpartiet ønsker noe mer fordeling og solidaritet og Høyre ønsker noe mer inntektsbasert og privat baserte ordninger.

En stadig økende delt problem- og verdensforståelse er i hvert fall viktig, og på den måten *har* partiene samlet seg og på den måten bekrefte Tingsten. Siden verdenssyn og kausalitet (hvordan ting henger sammen) var viktige deler i hva en ideologi er (etter hans definisjon) styrker det funnet. Denne delte verdensforståelsen, spesielt om økonomien, kan stå som et eksempel på det Tingsten (1941: 12) kalte styringsideologi. «[D]et är uppfattningen av verkligheten [som] ger ideologien dess särprägel».

På den andre siden så divergerer verdiene partiene forfekter og det som virker å være deres idealsamfunn/tilstand. Hva som er et gode, i hvert fall det beste, er det ikke enighet om. Konsensus om en ideologi sin normative kjerne, som vi for øvrig husker Tingsten ikke fokuserte på, finnes dermed ikke.

Vår tredje problemstilling er også med på å belyse Tingstens poeng. Dersom vi går tilbake og vurderer de to partienes historie er det klart at de aller mest radikale elementene i hvert partis ideologi har blitt kraftig redusert, eller helt forsvunnet. Det viste seg i Høyres bortimot ikke-eksisterende liberalisme og Arbeiderpartiets lite radikale økonomiske politikk. Hans poeng er at tiden med stor ideologisk konflikt er borte, og dersom vi ser på det norske Arbeiderpartiet og Høyre er det helt klart korrekt. Det har det imidlertid lenge vært, men det ser heller ikke ut til å ha funnet sted noen betydelig reideologisering. I hvert fall ikke slik det viser seg i dette datamaterialet. Partiene har i det hele blitt mer moderate. Det ble tidlig i oppgaven spurt retorisk om pensjonsreformen var et nytt eksempel på «dovenskapsbekjempelse» (som borgerlige politikere fryktet ved innføringen av våre første velferdsordninger, se om arbeidslinjen). Svaret på det må bli et betinget nei. Menneskesynet er ikke det samme som da, men i frykten for at ordningene kan fungere passiviserende og at folk må ha så klare insentiver til arbeid ligger det fortsatt en implisitt antakelse om menneskenaturen som ikke er fullstendig vesenforskjellig fra tidligere tider.

Det er konsensus (i hvert fall tilstrekkelig konsensus til å komme til enighet om store forslag) om hvordan ting *er* og hvordan ting *henger sammen*, men ikke like stor konsensus om verdidimensjonen og hvordan ting *bør* være.

Et av kjennetegnene var ifølge Tingsten at alle partiene i prinsipp hadde blitt enige om at en med statlig inngrep kunne og skulle forbedre tilstanden for grupper som gjennom alder, sykdom, fikk barn, eller i andre tilfeller hvor de behøvde hjelp. Dette viste seg i pensjonsdebattene også. Alle partiene er enige om å hjelpe de som trenger det, selv om det ikke er fullstendig enighet om virkemidlene.

Et lengre sitat fra Jan Tore Sanner fra debatten i 2005 (H, s. 2379) understreker noe av Tingstens poeng om den ideologiske konvergeringen som har skjedd:

Jeg synes det er viktig å understreke at de nasjonale forlikene, som omfatter både Høyre, sentrumpartiene og partier på venstresiden, er av stor betydning for å skape

stabilitet og forutsigbarhet på viktige samfunnsområder. Det har Høyre vært opptatt av i alle år innenfor utenriks- og forsvarspolitikken, [og] det har vi vært opptatt av innenfor viktige velferdsområder.

Ifølge Tingsten var nettopp sosialpolitikk og forsvarspolitik to områder hvor «överideologien» viste seg tydeligst. I sitatet viser Sanner aller mest en aktelse over at det *er* forlik, grunnet stabilitet og forutsigbarhet. Men en kunne heller ikke forvente at slike forlik ville være mulige dersom det ikke hadde skjedd en viss konvergering av synspunkter.

Noen reelle verdi-politiske konverganser har det imidlertid også vært. De viktigste av disse er sannsynligvis Høyres relativt dyptgående støtte til en offentlig velferdsstat. Det at det ikke står noen reell strid om at det skal være et heldekkende tilbud til alle, enten det skjer gjennom det offentlige eller private, er en betydelig utvikling.

Dermed kan du alt i alt si om Tingsten at det er en samling om noe som deles så sterkt at en kan kalle det overideologi. Den dempede ideologiske profilen er klar, men er fortsatt så sterkt til stede og så verdimeslig divergerende at partiideologiene ikke er døde. Konvergering, men ikke fusjon. En fortsatt kombinasjon av det delte og unike, med en tentativ konklusjon om at det delte har fått en noe større rolle i nyere tid.

En annen forklaring kan imidlertid også være at årsaken til at Arbeiderpartiet og Høyre såpass smertefritt kan inngå slike kompromiss er at den ideologiske avstanden til hverandre er mindre enn til de andre mer ytterliggående ideologiene på sine respektive fløyer. Med andre ord at de har hverandres førstepreferanse som sin egen andrepreferanse. I holdningen til arbeid for eksempel er det større avstand til et venstresosialistisk standpunkt for sosialdemokratene enn et konservativt. Og i holdningen til hvorvidt det er legitimt med velferdstatsordninger i det hele er det større avstand til liberalismen for de konservative enn sosialdemokratiet. Hovedpoenget med en slik tolkning vil være at liten ideologisk avstand er en indikasjon på bred enighet og ikke nødvendigvis ideologienes død.

9.3 Oppsummering

Denne oppgaven hadde som mål å forsøke å si noe mer om velferd og ideologi i moderne tid ved å gjøre en empirisk analyse av en viktig velferdsreform, og delvis vurdere partienes ideologi og endring.

Den metodiske tilnærmelsen til den empiriske delen var idéanalyse med bruk av idealtyper. På bakgrunn av et teoretisk materiale ble ulike politiske retningers antatte holdning til velferd- og pensjonspolitikken utformet, med to venstretradisjoner og to høyretradisjoner. Analysen ble gjennomført med å benytte dette klassifikasjonsskjemaet til å vurdere hvilken kategori utsagnene fra Arbeiderpartiet og Høyres representanter falt inn i. Det var i det hele en velegnet metode, men det ble også tillatt en relativt stor grad av tolkning i analysen. Vitenskapsteoretisk plasserer oppgaven seg også i en fortolkende og kvalitativ tradisjon. I ly av å være fortolkende oppstår det visse validitets- og reliabilitetsutfordringer. Det må tas hensyn til i vurderingen av resultatene. Å være nøye med konstrueringen av idealtypene og hele tiden være klar på hvordan det gjøres har vært noen av virkemidlene for å bekjempe disse.

Ideologi er et komplisert begrep i statsvitenskapen og det ble i oppgaven forsøkt både å ha et bredt og snevert fokus på hva det kan være og hvordan det skulle forstås i denne kontekst. Idéer i entall er komponentene i en ideologi, som er en samling idéer og tanker om samfunnet som henger helhetlig sammen. I en ideologi vil det inngå et syn på hva som er et gode, hvordan verden henger sammen og hvordan man oppnår en ønsket idealtilstand. Det samme er tilfellet med politiske ideologier, som for det første inkluderer et verdenssyn, med menneskenaturen som det viktigste skillende elementet. Vi merker oss her at den ideologiske grunnholdningen til eksempelvis liberalister om mennesket som egoistisk og nyttemaksimerende er et (delvis) delt premiss for både Arbeiderpartiet og Høyre i tilknytning til arbeidslinjen. Holdningene er likevel så nyanserte og sprikende at vi ikke kan kalle det liberalistisk, men det at dette synet delvis deles er nevneverdig. Det andre kjennetegnet på politiske ideologier, fremført av George og Wilding (1994: 6), som omhandler en kritikk av det nåværende økonomiske systemet finnes verken hos Arbeiderpartiet eller Høyre. Det er også et viktig funn og nok et område hvor det råder betydelig konsensus. Kjennepunkt tre omhandler en visjon for det ideale samfunnet og en ønsket idealtilstand. Her har Arbeiderpartiet bortimot oppnådd det de ønsker og vil nå helst ha små endringer for å bevare. Høyre kunne sannsynligvis tenkt seg flere endringer, men er heller ikke skarpt kritiske til hvordan ting er. Disse tre kjennetegnene er nok en illustrasjon og bekreftelse på Tingstens tese om ideologiens utvikling til de store partiene og den ideologiske nedtoningen som har funnet sted.

Om vi går mer spesifikt på velferdsideologi kommer imidlertid de ideologiske skillene klarere frem enn om de overordnede indikatorene på politiske ideologier. I spørsmålet om hvor store rolle staten bør ha i økonomiske spørsmål er de *ikke* enige. Hvilke positive og negative funksjoner velferdsordningene har for det politiske, sosiale og økonomiske livet i landet like så. Hvordan den statlige intervensjonens *form* bør være er heller ikke lik, og hvilke metoder og prosesser for å oppnå idealtilstanden (som vi nevnte også skilte de to noe) er også ulik for de to partiene. Vi tillater oss å konstatere: på et overordnet nivå konsensus og om det mer konkrete større innslag av konflikt.

Den ideologiske utviklingen, inkludert partienes utvikling, har både preget og blitt preget av den generelle utviklingen. Partienes ideologi og politikk påvirker samfunnet og samfunnet og den generelle konsensus preger partiene. Et omfattende ideologisk/strukturelt samspill finner sted, hvor aktørene ikke er statiske men en del av historien, samtidig som de og har en kjerne, et grunnsyn, som ikke forsvinner.

Det ble også spurt tidligere om problemforståelsen til aktørene er konstituerende for faktisk politikk. Svaret på det er ja. Den delte måten å forstå problemene på satte klare rammer for hva som kunne gjøres. Erikson og Loftagers (1996: 7) har en påstand som har her en klar gyldighet her « [...] the terms that are employed to describe the welfare state are also active forces in shaping it».

Et viktig politisk og ideologisk mål med pensjonsreformen, og store deler av sosialpolitisk utvikling i senere tid, har vært det vi kaller arbeidslinjen. Det er imidlertid en misoppfatning å hevde at denne er ny, men mer korrekt å si at den hele tiden har ligget i bunn for velferdsstaten, men med ulike begrunnelser og fokus. Slik det er det også i dag, men det som er nytt i dag er hvor eksplisitt og dominerende den er. Grunnprinsippet er at arbeid alltid skal lønne seg, at alle sosiale ordninger skal organiseres slik at flest mulig kommer i arbeid og at trygd alltid er en siste løsning. Arbeidslinjen slik den fremtrer i pensjonsdebattene virker å være en hybrid mellom en positiv og negativ type og av instrumentell og verdimessig art. Positiv ved at den er et gode for samfunn og mennesker og at virkemidlene ofte er ganske milde, negative ved at de økonomiske insentivene er såpass kraftige og at folk antas å ville velge bort arbeid om de kunne. Instrumentell siden arbeid skaper økonomisk vekst og velferd, og verdimessig ved at arbeid er en verdi i seg selv. Vi forstår at det er et samspill mellom arbeid, velferd og økonomi. Arbeid leder til økonomisk vekst, som er en forutsetning for

velferd. Og for å beholde velferden må det være fortsatt økonomisk vekst og bærekraft, hvilket betyr minst mulig press på velferdsordningene og flest mulig i arbeid.

9.4 Pensjonsreformen i perspektiv: fra trygd til pensjon?

Hvorvidt det skal kalles ideologi eller ikke er ikke det viktigste, men prestasjonsorienteringen virker å ha fått en større rolle i nyere tid enn tidligere. Ved innføringen i 1936 var det kun minstesatser til de som behøvde det, og i 57 hvor ordningen ble universell fortsatt kun en fast sum til alle. Pensjon var i det hele mer enn trygd enn det vi ser på som pensjon i dag.

Trygdebegrepet har blitt bevart gjennom minstesatsene, men det kvalitativt nye - som ble innført som prinsipp i 1966 ved innføringen av Folketrygden - er at pensjon er noe du har fortjent. Dette deles til det fulle av begge partiene og er noe som i stor grad tas for gitt. Hva pensjon *er* har med andre ord endret seg. Fra de tidligere tider som hovedsakelig en grunnleggende inntektssikring er det nå i mye større grad det vi kalte «utsatt lønn». Det er fortjent og sammenhengen til arbeidslivet er helt klart mye større. Dette er også en indikator på arbeidslinjens økte betydning i Norge ved at pensjon har blitt mer koblet til arbeid.

Svaret på oppgavens tredje problemstilling «På hvilken måte passer Arbeiderpartiet og Høyres argumentasjon ved innføringen av pensjonsreformen inn med partienes tidligere ideologi?» henger nært sammen med det vi allerede har sagt. For Høyres del er den liberalistiske arven nesten ikke synlig lengre og dermed står det konservative tilbake. Til gjengjeld er det konservative ofte svært tydelig.

Arbeiderpartiets ideologi slik det fremtrådte ved pensjonsreformsdebattene viser betydelig kontinuitet med sine tidligere standpunkter og arv. Noen endringer er også viktige, som at de ikke har noen spesiell kritikk av det økonomiske systemet og dermed ikke lengre er særlig radikale på den måten. De har fortsatt et *ønske* om utjevning og solidaritet, som står som en viktig verdi, men å føre en radikal økonomisk politikk er ikke måten det skal (i hvert fall kan) skje på. Ideologien er sosialdemokratisk med venstresosialistisk retorikk, men det er også en politikk som uten problem kan føres på konservative økonomiske premisser. De har i stor grad gått fra radikalisme til pragmatisme, selv om det og må merkes at Arbeiderpartiet lenge har vært pragmatiske.

Partiene har møttes på midten, men har heller ikke mistet sin identitet. Arbeiderpartiet godtar det økonomiske systemet som de en gang ville vært mer kritiske til. Høyre godtar et syn på staten, arbeid og mennesker som de en gang ville være kritiske til. Velferd tas i det hele også nå for gitt. Det *er* en velferdskonsensus som råder blant partiene.

9.5 Sluttbetraktninger

Hvilken ideologisk forankring dominerte så i argumentasjon til Arbeiderpartiet og Høyre ved innføringen av pensjonsreformen på 2000-tallet? De var enige om mye samtidig som de helt klart tilhørte sin egen tradisjon. Arbeiderpartiets argumentasjon var sosialdemokratisk og til tider venstresosialistisk, med sporadisk konservatisme i menneskesyn og om økonomiens virkemåte. Høyre var aller mest konservative med svært lite liberalisme, og innimellom også sosialdemokratiske i deres holdning til statens rolle og i deler av menneskesynet som kom frem. Det var fortsatt partiideologi i argumentasjonen til partiene, men denne var ikke avgjørende. Partiene er samlet sett ideologisk urene ved at de inneholder elementer fra flere tradisjoner i sin argumentasjon. Ideologisk overlapp og ideologisk egenhet er begge korrekte beskrivelser.

En av oppgavens ambisjoner, og noe av basisen for interessen for å skrive hele prosjektet, var å finne ut hvordan velferd legitimeres i moderne tid. Svaret på det må bli det som er ansett som nødvendig og ansvarlig for å kunne beholde ordningene på et akseptabelt nivå innenfor de gitte økonomiske rammene. Velferd legitimeres som noe som skal bevares, og i denne reformen var det ikke noe ønske om en ambisiøs utbygging.

Antakelsen fra teorikapittelet ble bekreftet angående Tingsten: det er ikke snakk om ideologienes død, men de politiske ideologienes reduserte betydning i de aller viktigste politiske sakene. Normativt sprik, men ontologisk konsensus. Måten overrideologien, eller styringsideologien, kommer best frem er gjennom økonomien og spesielt om bærekraft og hvilke virkemidler som betraktes som mulige. Arbeidslinjen og den gjennomgående store graden av prestasjonsorientering forener også. Arbeid og økonomi kan man i det store og hele si er en sentral del av de store partienes ideologi.

Litteraturliste

Stortingsdebatter:

Innstilling fra finanskomiteen om pensjonsreform – trygghet for pensjonene (Innst. S. nr. 195 (2004-2005), jf. St.meld. nr. 12 (2004-2005)), pdf nedlastet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2004-2005/050526/1/>

Innstilling fra arbeids- og sosialkomiteen om opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden (Innst. S.nr. 168 (2006-2007), jf. St.meld. nr. 5 (2006-2007)), pdf nedlastet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2006-2007/070423/1/>

Innstilling fra arbeids- og sosialkomiteen om lov om endringer i folketrygdloven (ny alderspensjon)(Innst. O.nr. 67 (2008–2009), jf. Ot.prp. nr. 37 (2008–2009)), pdf nedlastet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Odelstinget/2008-2009/090515/1/>

Innstilling fra arbeids- og sosialkomiteen om endringer i folketrygdloven (ny uføretrygd og alderspensjon til uføre)(Innst. 80 L (2011–2012), jf. Prop. 130 L (2010–2011)), pdf nedlastet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2011-2012/111212/6/>

Øvrig litteratur:

Beland, Daniel og Cox, Robert Henry (2010). *Ideas and Politics in Social Science Research*. Oxford: Oxford University Press.

Bergström, Göran og Boreus, Kristina (2005). «Idé och ideologianalys» i *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Bergström, Göran og Boreus, Kristina (red.). Lund: Studentlitteratur.

Boreus, Kristina (1997). «The shift to the right: Neo-liberalism in argumentation and language in the Swedish public debate since 1969», *European Journal of Political Research* 31 (3): 257 - 286.

- Bjørn, Mona (2014, 21. Januar). Pensjon i tariffoppgjøret. *Klassekampen*.
- Brandal, Nik, Bratberg, Øivind og Thorsen, Dag Einar (2013). *The Nordic Model of Social Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bratberg, Øivind (2014). «Kapittel 1: Idéanalyse» i *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Oslo: Cappelen Damm. Manuskript.
- Bratland, Knut (2006). *Pensjonsreformen – løsninger og konsekvenser*. Oslo: KLP Forsikring. (www.saturn.no).
- Duedahl, Poul og Hviid Jacobsen, Michael (2010). *Introduktion til Dokumentanalyse*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Eriksen, Erik O. (1996). «Justification of Need in the Welfare State» i *The Rationality of the Welfare State*. Erikson, Erik O. (red.). Oslo: Scandinavian University Press.
- Eriksen, Erik O. og Loftager, Jørn (1996). «Introduction: Challenging the Normative Foundation of the Welfare State» i *The Rationality of the Welfare State*. Erikson, Erik O. (red.). Oslo: Scandinavian University Press.
- Esping-Anderson, Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Furre, Berge (2010). Norsk historie 1914 – 2000. *Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. Oslo: Samlaget.
- Garvik, Olav, Notaker, Hallvard og Tvedt, Knut (2013). «Høyre» i *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/H%C3%B8yre>.
- George, Vic og Wilding, Paul (1994). *Welfare and Ideology*. New York: Harvester Wheatshead.
- Gerring, John (1997). «Ideology: A Definitional Analysis», *Political Research Quarterly* 50 (4): 957 – 994.
- Gram, Trond (2011). «Velferdstatens tidslinje». Pamflett. Oslo: Progressiv.
- Grund, Jan (1985). *Velferdsstat i motvind*. Oslo: Universitetsforlaget

- Hatland, Aksel (2001). «Kapittel 4: Trygd og arbeid» i *Den norske velferdsstaten*. Hatland, Aksel, Kuhnle, Stein og Romøren, Tor Inge (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hay, Colin og Ben Rosamond (2002) «Globalization, European integration and the discursive construction of economic imperatives», *Journal of European Public Policy* 9, 2: 147-167.
- Jevne, Rannveig (2013). *Eurokriseflyktninger. En kritisk diskursanalyse av arbeidsinnvandring fra Sør-Europa*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for Statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Kahneman, Daniel (2012). *Thinking, fast and slow*. London: Penguin. E-bok.
- Kildal, Nanna (2012). «Kapittel 11: Fra arbeidsetos til insentiver og velferdskontrakter» i *Arbeidslinja – arbeidsmotivasjon og velferdsstaten*. Stjernø, Steinar og Øverbye, Einar (red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lavelle, Ashely (2008). *The Death of Social Democracy. Political Consequences in the 21st Century*. Aldershot: Ashgate.
- Lomelde, Ingrid (2007). *Litterær utopi og politisk ideologi. En komparativ analyse av høyresiden i norsk politikk*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for Statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Martinussen, Willy (1988). *Solidaritetens grenser: En undersøkelse av oppslutningen om velferdsstatens verdier og virkemidler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mathisen, Werner C. (1997) «Diskursanalyse for statsvitere: hva, hvorfor og hvordan». Forskningsnotat 1/1997. Oslo: Institutt for statsvitenskap, UiO.
- McLellan, David (1995). *Ideology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mehta, Jal (2011) «The varied role of ideas in politics: from ‘whether’ to ‘how’» i *Ideas and Politics in Social Science Research*. Beland, Daniel og Cox, Robert Henry (red.). Oxford: Oxford University Press, s. 23-46.
- Midré, Georges (1992). *Bot, bedring eller brød? Om bedømming og behandling av sosial nød fra reformasjonen til folketrygden*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Midtunstad, Tove (2012) «Pengene eller livet?» i *Arbeidslinja – arbeidsmotivasjon og velferdsstaten*. Stjernø, Steinar og Øverbye, Einar (red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Notaker, Hallvard (2012). *Høyres historie 1975-2005. Opprør og moderasjon*. Oslo: Cappelen Damm.
- Olstad, Finn (2010). *Frihetens århundre. Norsk historie gjennom de siste hundre år*. Oslo: Pax Forlag.
- Reinfeldt, Fredrik (1993). *Det sovande folket*. Stockholm: Moderata ungdomsförbundet.
- Ringen, Stein (1995). «Kapittel 4: Trygdevekst, omfordeling og moralsk risiko» i *Det Norske Trygdesystemet – fortid, nåtid og framtid*. Kjørstad, Asbjørn, Hatland, Aksel og Halvorsen, Bjørn (red.). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Ryghaug, Marianne (2002) «Å bringe tekster i tale – mulige teoretiske innfallsvinkler til tekstanalyse i statsvitenskap», *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 18: 303-327.
- Rønning, Rolf (1992). *Vår velferdsskute er lastet med... Verdivalg i sosialpolitikken*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Rønningen, Lina (2006). *Forskningspolitiske begrunnelser for å fremme den norske grunnforskningen. En tekstanalyse av tre forskningsmeldinger fra tidsperioden 1993 – 2005*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for Statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Seip, Jens Arup (1987). *To linjer i norsk historie: fra embetsmannsstat til ettpartistat: Høyre gjennom hundre år 1880 – 1980*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sejersted, Francis (2011). *The Age of Social Democracy. Norway and Sweden in the Twentieth Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Skog Hansen, Inger Lise og Grønningsæter, Arne B. (2010). *Nye velferdssignaler: En analyse av stortingsmeldinger og offentlige utredninger om velferdspolitikken*. Oslo: Fafo.
- Stamsø, Mary Ann og Hjemtveit Vidar (2009). «Innledning» i *Velferdsstaten i endring: Norsk sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Stamsø, Mary Ann (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Stamsø, Mary Ann (2009). «Kapittel 6: Trygdesektoren» i *Velferdsstaten i endring: Norsk*

- sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Stamsø, Mary Ann (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Stjernø, Steinar og Øverbye, Einar (2012). «Arbeidsmotivasjon, arbeidslinje og velferdsstat» i *Arbeidslinja – arbeidsmotivasjon og velferdsstaten*. Stjernø, Steinar og Øverbye, Einar (red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Taylor, Gary (2007). *Ideology and Welfare*. New York: Palgrae Macmillan.
- Tingsten, Herbert (1941). *Idékritik*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Tingsten, Herbert (1966). *Från idéer till idyll: Den lyckliga demokratien*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- Tingsten, Herbert (1971). *De konservative idéene*. Oslo: Gyldendal.
- Tvedt, Knut Are og Bull, Edvard (2013). «Arbeiderpartiet» i *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/Arbeiderpartiet>.
- Wahl, Asbjørn (2009). *Velferdsstatens vekst – og fall?* Oslo: Gyldendal arbeidsliv.
- West Pedersen, Axel (2009). «Fra konkurranse til kompromiss. En sammenlignende studie av to norske pensjonsreformer» i *Når velferd blir politikk: Partier, organisasjoner og opinion*. Bay, Ann-Helen, Pedersen, West Pedersen, Axel og Saglie, Jo (red.). Oslo: Abstrakt Forlag.
- West Pedersen, Axel. (1999). *The taming of inequality in retirement. A comparative study of pension policy outcomes*. Doctoral Dissertation. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- Østerud, Øyvind, Goldmann, Kjell og Pedersen, Mogens, N. (1997). *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.